

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**ILMATOIMINNAN JOHTAMINEN KARJALAN KANNAKSEN TOR-
JUNTATAISTELUISSA KESÄLLÄ 1944**

Pro Gradu

**Luutnantti
Tuomas Markkinen**

**Sotatieteiden maisteri-
kurssi 1
Ilmasotalinja
Toukokuu 2011**

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 1	Opintosuunta Ilmasotalinja
Tekijä Luutnantti Tuomas Markkinen	
Opinnäytetyön nimi ILMATOIMINNAN JOHTAMINEN KARJALAN KANNAKSEN TORJUNTATAISTELUISSA KESÄLLÄ 1944	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kurssikirjasto
Aika Toukokuu 2011	Tekstisivuja 61 Liitesivuja -
TIIVISTELMÄ <p>Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee Ilmavoimien johtamista kesän 1944 Karjalan kannaksen torjuntataisteluissa Tali-Ihantalassa, Viipurinlahdella ja Vuosalmella. Ilmavoimien johtamista tarkastellaan erityisesti Kannaksen ilmakomentajan, eversti Richard Lorentzin johtamisen näkökulmasta sekä Ilmavoimien toimintaa joint-operaation näkökulmasta osana Kannaksen suurtaisteluita. Lorentzin toiminnan lisäksi on ollut välttämätöntä syventyä tarkastelemaan Kannakselle rakennettua Ilmavoimien johtamisjärjestelmää ja sen luoja everstiluutnantti Gustav Erik Magnussonia. Koska kesän 1944 taisteluita tarkastellaan myös joint-operaatio -käsitteen näkökulmasta, on ollut välttämätöntä tarkastella join-käsitettä suomalaisen määritelmän mukaisesti, mutta myös alkuperäisen yhdysvaltalaisen määritelmän mukaisesti.</p> <p>Tutkielman päätutkimuskysymyksenä on: miten ilmatoimintaa johdettiin Kannaksen torjuntataisteluissa kesällä 1944. Alatutkimuskysymyksinä ovat Ilmavoimien yleiset järjestelyt kesällä 1944, ja miten ne vaikuttivat muiden puolustushaarojen tukemiseen. Toisena alatutkimuskysymyksenä tarkastellaan oliko kannaksen torjuntataisteluissa Ilmavoimien osalta joint-operaation piirteitä.</p> <p>Tutkielman lähteet ovat henkilöiden, Ilmavoimien järjestelyiden ja taisteluiden kuvauksien osalta pääosin kirjallisuuslähteitä. Joint-operaatiota avaavina keskeisimpinä lähteinä toimivat yhdysvaltalaiset ohjesäännöt ja suomalaisten asiantuntijoiden näkemykset.</p> <p>Ilmavoimien näkökulmasta lentoyoukkojen johtaminen muiden puolustushaarojen tukemiseksi sujui tilanteeseen nähden varsin hyvin. Merkittävimpinä tekijöinä oli Ilmavoimien Kannaksen johtamisjärjestelmä, joka takasi Ilmavoimien keskitetyn johtamisen kulloiseenkin kriittisimpään suuntaan sekä Kannaksen suunnassa toimineiden lentorykmenttien komentajien toiminnan vapaus ja tiivis yhteistyö Kannaksen ilmakomentajan kanssa. Kesän 1944 torjuntataisteluissa on nähtävissä joint-operaatiolle tyypillisiä piirteitä, mutta ne eivät olleet varsinaisia joint-operaatiota nykyisten määritelmien mukaan. Puolustushaarojen yhteistoiminta perustui enneminkin ennalta sovittuihin toimintatapamalleihin ja tilanteenmukaisiin päätöksentekoihin. Maa- ja Ilmavoimien yhteistoiminnassa oli havaittavissa pyrkimyksiä voimien yhdistämiseen ja toimintojen keskitettyyn käyttöön. Ilma- ja Merivoimien yhteistoiminta Viipurinlahdella jäi lähinnä vähäiseksi ilmatueksi Merivoimien joukoille ennen kaikkea siksi, että Merivoimien joukkoihin ei ollut sijoitettuna Ilmavoimien yhteysupseereita.</p>	
AVAINSANAT Ilmavoimat, Karjalan kannas 1944, Kannaksen torjuntataistelut, yhteistoiminta, joint-operaatio	

ILMATOIMINNAN JOHTAMINEN KARJALAN KANNAKSEN TORJUNTATAISTELUISSA KESÄLLÄ 1944

1. JOHDANTO	1
1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen	1
1.2 Tutkittavan aiheen rajaus ja tutkimuskysymykset	2
1.3 Joint-operaatio käsitteenä.....	3
1.3.1 Sodankäynnin periaatteet yhteisoperaatioissa.....	7
1.3.2 Suomalaisia sodankäynnin periaatteita kyselytutkimuksen valossa	8
1.4 Aikaisempi tutkimus aiheesta	9
1.5 Tutkimusmenetelmä ja lähteet	10
2.0 ILMAVOIMIEN JÄRJESTELYT ENNEN SUURHYÖKKÄYSTÄ	12
2.1 Ilmavoimien organisaatiomuutokset ennen kesää 1944.....	12
2.2 Kannaksen johtamisjärjestelmän kehittäminen.....	13
2.2.1 Magnussonin vetoamukset Ilmavoimien komentajalle keväällä 1944	15
2.2.2 Magnussonin ennakoivat toimenpiteet hyökkäyksen varalle.....	17
2.3 Eversti Richard Lorentzin taustaa	18
2.3.1 Radiotiedustelu kehittyi Ilmavoimissa.....	21
2.4 Ilmavoimien kokoonpano suurhyökkäyksen alussa.....	22
2.4.1 Ilmatiedustelukuvat ennen suurhyökkäystä	24
3.0 ILMAVOIMIEN TUKI KOLMEN SUUNNAN TAISTELUISSA	26
3.1 Neuvostoilmavoimat iskevät – Suurhyökkäys alkaa	26
3.1.1 Neuvostoliiton maajoukot aloittavat hyökkäyksen, vetäytyminen VT-linjaan.....	27
3.1.2 Ilmavoimien toiminta suurhyökkäyksen alettua	29
3.2 Kenraaliluutnantti Oesch Kannaksen joukkojen komentajaksi ja Eversti Lorentz Kannaksen ilmakomentajaksi.....	31
3.2.1 Lento-osasto Kuhlmeijer saapuu Ilmavoimien tueksi	34
3.2.2 Ilmavoimat saavat lisää Messerschmitt -hävittäjiä	35
3.3 Oesch, Lorentz ja KaJoKE – komentajuutta, tehtävätaktiikkaa ja resursseja	36
3.3.1 Vetäytyminen VKT-linjalle	37
3.3.2 Puolustusryhmitys VKT-linjalla	38
3.4 Tali–Ihantalan taistelut 22.6. – 5.7.1944.....	39
3.4.1 Ilmavoimat Tali–Ihantalan suunnan taisteluissa	41
3.4.2 Yhteistoimintaa Tali–Ihantalan suunnalla.....	43
3.5 Viipurinlahden saaristotaistelut.....	45
3.5.1 Puolustajan ilmasotatoimet Viipurinlahdella	47
3.5.2 Johtamisongelmia Viipurinlahdella	48
3.6 Vuosalmi, torjuntataisteluiden viimeinen näyttämö	49
3.6.1 Lentojoukkojen tuki Vuosalmelle.....	50
4. YHTEISOPERAATION PIIRTEET ILMAVOIMIEN NÄKÖKULMASTA KARJALAN KANNAKSEN TORJUNTATAISTELUISSA	52
4.1 Taistelut joint-operaation näkökulmasta	52
4.1.1 Ilma- ja Merivoimien menetetty yhteistoiminnan mahdollisuus	53
4.2 Kannaksen ilmakomentajan merkitys	55
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	57
6. LÄHTEET.....	62

ILMATOIMINNAN JOHTAMINEN OSANA KANNAKSEN JOUKKOJA KESÄLLÄ 1944

1. JOHDANTO

1.1 Johdatus tutkimusaiheeseen

Huhtikuussa 1944 Neuvostoliitto saneli Suomelle kohtuuttomana pidetyt rauhanehdot, joihin ei suostuttu. Tämän johdosta Stalin antoi käskyn Viipurin operaatiosta, jonka tarkoituksena oli iskeä Valkeasaaren, Viipurin ja Lappeenrannan suunnassa. 9.6.1944 Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksen noin 300 000 miehen voimin. Voimakkaat tykistö- ja ilmavoimat tukivat jalkaväkidivisioonaa, joita oli kaikkiaan 26.¹ Hyökkäyksen laajuutta kuvaa jo pelkästään Neuvostoliiton 13. Ilma-armeijan vahvuus, joka koostui 215 pommitus- ja 155 rynnäkkökoneesta. Pommeja pudotettiin 80–100 tonnia/km, ja pommituslentoja seurasi rynnäkkökoneiden hyökkäys. Neuvostoliiton koneet lensivät tuona päivänä suomalaisia asemia vastaan kaikkiaan 1150 lentoa.²

VT-asema murtui sitä puolustavien joukkojen vähäiseen määrään 14.6.1944. Päämajassa havaittiin, että Kannaksella tapahtuvien operaatioiden johtaminen kaukaa Mikkelistä oli vaikeaa. Kannaksen joukot oli aikaisemmin keväällä jaettu kahden ylipäällikön alaisuudessa toimivan armeijakunnan kesken, mutta ratkaisu ei osoittautunut toimivaksi. Kannakselle saapuneiden lisäjoukkojen ja VKT -aseman murtumisen pelossa oltiin tilanteessa, jossa Kannaksen puolustus oli organisoitava uudelleen niin, että ylipäällikön ja Kannaksella toimivien armeijakuntien väliin tulisi oma portaansa. Tästä johtuen vielä samana päivänä Mannerheim määräsi kenraaliluutnantti Oeschin luovuttamaan Aunuksen ryhmän komentajan tehtävät kenraaliluutnantti Paavo Talvelalle, ja ottamaan komentoonsa Kannaksella toimivat 3. ja 4. Armeijakunnan.³

¹ Lappalainen, Niilo: Viipurinlahti kesällä 1944, WSOY, Juva, 1988, s. 9.

² Pajari, Risto: Jatkosota ilmassa, WSOY, Juva, 1982, s. 204.

³ Oesch, K.L.: Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella v. 1944, Otava, Helsinki, 1957, s. 91–95.

Kannaksen maajoukkojen uudelleenjärjestely aiheutti myös Ilmavoimissa johtosuhteiden uudelleenorganisoinnin. Oeschin nimitystä seurasi eversti Richard Lorentzin nimittäminen Kannaksen ilmakomentajaksi, minkä myötä hänelle alistettiin Lentorykmentti 3 ja Lentorykmentti 4 sen toimiessa kannaksen suunnalla. Lorentzin tehtäväksi annettiin hänen alaisuudessaan toimivien lentojoukkojen taktinen johtaminen ja niiden yhteensovittaminen Maavoimien joukkojen kanssa.

Vastaanotettuaan Kannaksen ilmakomentajan tehtävät Lorentz sijoittui Imatralla sijainneen Oeschin esikunnan sijaan Lappeenrannassa sijainneeseen Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan sen parempien viesti- ja johtamisyhteyksien vuoksi. Samaan komentopaikkaan sijoittui myös Lentorykmentti 3:n komentaja, everstiluutnantti Gustaf Erik Magnusson sekä lentorykmentti 4:n esikuntapäällikkö, everstiluutnantti Birger Gabrielsson, joka kohosi hieman myöhemmin Lentorykmentti 4:n komentajaksi.⁴ Kesäkuun 17. päivä Suomeen saatiin Ilmavoimien tueksi saksalainen lento-osasto Kuhlmeij, joka käsitti yhteensä 60 konetta sisältäen hävittäjä- sekä pommituskoneita, ja näin lähes kaksinkertaisti Ilmavoimien lentokonemäärän Kannaksella. Vaikka everstiluutnantti Kurt Kuhlmeij johtamaa lento-osastoa ei alistettu Lorentzin komentoon, se toteutti kirjaimellisesti toimintapyyntöinä sille esitetyt tehtävät ja näin mahdollisti kitkattoman ja tehokkaan yhteistoiminnan suomalaisten lentojoukkojen kanssa.⁵

1.2 Tutkittavan aiheen rajausta ja tutkimuskysymykset

Tutkimus on ajallisesti rajattu aikavälille kesäkuu–elokuu 1944. Tähän ajanjaksoon sisältyy Neuvostoliiton suurhyökkäys ja sitä seuranneet torjuntataistelut Tali-Ihantalassa, Viipurinlahdella ja Vuosalmella. Osa tutkimuksessa käsiteltävistä henkilöistä ja heitä koskevista toimista sijoittuu jatkosodan aikaisempiin vuosiin selventäen kesän 1944 järjestelyihin johtavia tekijöitä.

Tämän tutkimuksen pääkysymys ja tutkimustehtävänä on vastata kysymykseen: miten ilmatointia johdettiin Kannaksen torjuntataisteluissa kesällä 1944. Tutkimuksen pääkysymykseen syvennyttään tarkastelemalla aihetta erityisesti Kannaksen ilmakomentajan, eversti Richard Lorentzin ja hänen johtamispaikkansa näkökulmasta. Lorentzin johtamistoimintaa tutkitaan yhteistoiminnan näkökulmasta Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunnan (KaJoKE) yhteydessä, Lappeenrannassa sijainneen Lentorykmentti 3:n johtopaikan ja Kannakselle luotujen johtamisyhteyksien merkityksen kannalta sekä Ilmavoimien sisäisten johtoyhteyk-

⁴ Pajari (1982), s. 210.

⁵ Nikunen, Heikki: Richard Lorentz – Suomen hävittäjäilmailun isä, Karisto Oy, Hämeenlinna, 2005, s. 125.

sien näkökulmasta. Toinen tutkimuksessa esiintyvä merkittävä henkilö on everstiluutnantti Gustaf Erik Magnusson, joka toimi Lentorykmentti 3:n komentajana ja jonka sinnikkään toiminnan ansiosta Kannakselle saatiin luotua toimivat Ilmavoimien johtamisyhteydet ennen suurhyökkäyksen alkua. Erityisesti tarkastellaan Magnussonin toimenpiteitä Ilmavoimien yhteyksien luomiseksi Kannakselle ja niiden merkitystä Ilmavoimien keskitetyille toiminnalle Maavoimien tukemiseksi.

Päätutkimuskysymyksen lisäksi tässä tutkimuksessa haetaan vastausta alatutkimuskysymyksiin:

Mitkä olivat Ilmavoimien yleiset järjestelyt kesällä 1944 ja miten ne vaikuttivat muiden puolustushaarojen tukemisessa kesällä 1944?

Oliko Kannaksen torjuntataistelussa Ilmavoimien osalta joint-operaation piirteitä?

1.3 Joint-operaatio käsitteenä

Tutkimuksessa tarkastellaan Kannaksen torjuntataisteluita ja puolustushaarojen välistä yhteistoimintaa Ilmavoimien näkökulmasta. Taisteluiden tarkastelun pohjana on joint-operaatio. Joint-termillä tarkoitetaan puolustushaarojen muodostamaa yhteisoperaatiota, ja se on lähtöisin yhdysvaltalaisesta sotilaskäsitteistöstä, jossa se on esiintynyt tässä muodossa vuodesta 1993 lähtien.⁶ Suomalaisessa sotahistoriassa erityisesti Viipurinlahden taisteluita käsiteltäessä on usein mainittu niiden olleen kaikkien puolustushaarojen yhteisoperaatio. Taisteluita käytiin jokaisen puolustushaaran toimesta alueella, jonka puolustuksen vastuu oli jaettu Maa- ja Merivoimien kesken. Viipurinlahdella käydyt taistelut olivat merkittävä tekijä kesän 1944 Kannaksen torjuntataisteluiden sarjassa, sillä kolmen puolustushaaran taistelut samalla alueella loivat haastavan ympäristön alueen puolustukselle.

Tarkasteltaessa Kannaksen torjuntataisteluita kesällä 1944, on syvennyttävä joint-operaatioon, sen sisältöön ja siihen kuinka se voidaan ylipäätään tulkita suomalaisessa operaatioympäristössä. Joint-operaatio voidaan kääntää muotoon *puolustushaarojen yhteisoperaatio*. Ongelmana on, että joint-operaatio -käsite ei varsinaisesti sisälly mainitussa muodossa suomalaiseen sotilaskäsitteistöön niin kuin se on määritelty esimerkiksi suomalaista kenttäohjesääntöä

⁶ Mälkki, Juha: ”Tulevaisuus on ”joint””, *Kylkirauta* 4/2010, s. 12–13.

vastaavassa yhdysvaltalaisessa Field Manualissa. Yhdysvaltalainen Field Manual vuodelta 2001 määrittelee joint-operaation seuraavanlaisesti:

Joint-operaatio on yhteisoperaatio, johon kuuluu joukkoja kahdesta tai useammasta puolustushaarasta, ja ne toimivat yhden komentajan alaisuudessa. Komentaja voi käyttää menestyksellisesti kaikkia johtamiaan puolustushaaroja hyökäten alueen syvyyttä hyväksi käyttäen, sekä aloitteen ja liikkeen avulla. Tehokas puolustushaarojen yhteisoperaatio ei ole vaatimus yhdelle komentajalle kaikilla johtamisen tasoilla, mutta edellytyksenä on yhteistoiminnan synergian ymmärtäminen kaikilla komentotasoilla. Kun eri puolustushaarat yhdistetään toisiinsa, täydentävät ne toinen toisiaan ja niiden yhdistelmä luo vahvemman sotilaallisen voiman.⁷

Suomalainen kenttäohjesääntö määrittelee joint-operaation sen sijaan seuraavanlaisesti:

”Suomen sotilaallisen puolustamiseen liittyvä Pääesikunnan johtama operaatio, jossa käytetään maa-, meri- ja ilmapuolustuksen suorituskykyjä ja joita tuetaan puolustusvoimien yhteisillä suorituskyvyillä halutun loppuasetelman saavuttamiseksi.”⁸

Suomalainen määritelmä joint-operaatiolle on varsin suppea verrattuna yhdysvaltalaiseen määritelmään. Merkittävä seikka suomalaisessa määritelmässä on se, että operaatio on Pääesikunnan johtama, ja siihen osallistuu kaikki puolustushaarat. Suomalainen määritelmä ei myöskään määrittele joint-operaatioita hyökkäykselliseksi – kuten yhdysvaltalaisessa versiossa – vaan jättää taistelun muodon auki.

⁷ Headquarters Department of the army: FM 3-0, *Operations*, 2001, 2-6. “*Joint operations involve forces of two or more services under a single commander. Land operation and joint operations are mutually enabling—land operations are inherently joint operations. Joint integration allows JFCs to attack an opponent throughout the depth of their AO, seize the initiative, maintain momentum and exploit success. Effective joint integration does not require joint commands at all echelons, but does require understanding joint synergy at all levels of command. Joint synergy extends the concept of combined arms synergy familiar to soldiers. The strengths of each service component combine to overcome the limitations or reinforce the effects of the other components. The combination of multiple and diverse joint force capabilities creates military power more potent than the sum of its parts.*”

⁸ *Kenttäohjesääntö yleinen osa, Puolustusjärjestelmän toiminnan perusteet*, 2008, Edita Prima Oy, Helsinki, 2007, s. 109.

Länsimaissa vakiintuneita käsitteitä yhteisoperaatioista ovat Joint Operation, Joint Warfare tai Combined Joint Operation. Vaikka edellä mainitut käsitteet ovat lähellä suomalaista määritelmää, on kuitenkin havaittavissa kansallisia eroja määritelmän sisällössä. On myös huomiotava, että yhteisoperaatio ei tarkoita puolustushaarojen yhteistoimintaa tai yhdistettyä tulenkäyttöä.⁹ Joint Warfare -käsite (yhdistetty sodankäynti) on määritelmä puolustushaarojen yhteistoiminnalle, kun ei ole kyse selkeästi havaittavasta yhteisoperaatiosta.¹⁰

Koska suomalainen määritelmä joint-operaatiolle on varsin suppea, tarkastellaan kesän 1944 torjuntataisteluita Ilmavoimien näkökulmasta yhdysvaltalaisen määritelmän mukaisesti sekä aiheeseen perehtyneiden suomalaisten asiantuntijoiden näkökulmasta. Tämä myös siksi, koska suomalaisen määritelmän mukaisesti operaatiota johtaa Pääesikunta, eikä määritelmää näin ollen voida käyttää kesän 1944 taisteluiden tulkinnan pohjana. Tietysti Pääesikunta voitaisiin tässä tapauksessa määritellä Päämajaksi, mutta erityisesti Kannaksen torjuntataisteluissa tapahtui johtosuhteiden uudelleenjärjestelyt, jotka sopivat yhdysvaltalaiseen komentajakeskeiseen yhteisoperaatiomääritelmään. Tällä tavoin tarkasteltavaksi voidaan Viipurinlahden lisäksi ottaa myös Tali-Ihantalan ja Vuosalmen taistelut Ilma- ja Maavoimien yhteistoiminnan näkökulmasta.

Jotta Kannaksen kesän 1944 torjuntataisteluita voidaan tarkastella joint-operaatioiden näkökulmasta, on syytä tarkastella sen keskeisiä tekijöitä. Joint-operaatio on itsessään varsin yksinkertainen määritelmä: puolustushaarojen välinen yhteisoperaatio. Operaatiota johtaa yksi komentaja, ja siihen osallistuu vähintään kaksi puolustushaaraa.¹¹ Joint-operaatio muodostuu kuitenkin tekijöistä, joita ilman määritelmä ei toteudu. Joint-operaation merkittävimmät tekijät useamman puolustushaaran taistelulle ovat yhden tulkinnan mukaan seuraavat:

- operaatioalue ja päämäärä
- operaation komentaja
- resurssit
- tehtävätaktiikka

Rajattu yhteinen operaatioalue ja operaation päämäärä ovat perustana joint-operaatiolle, jossa puolustushaarat suuntaavat voimavaransa yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Yhteistä operaatiota varten organisaatio on muodostettava silmällä pitäen kyseistä operaatiota, jonka puo-

⁹ Palokangas, Marko, Vänskä, Ville: Näkökulmia yhteisoperaatioon, *Sotilasaikakauslehti* 3/2011, s. 54 – 55.

¹⁰ Vänskä (2010), s. 13.

¹¹ FM 3-0 *Operations* (2001), 2-6.

lustushaarat suunnittelevat ja toteuttavat yhdessä. Useimmin lähtökohtana on maavoimien tukeminen muilla puolustushaaroilla tietyllä operaatioalueella.¹²

Joint-operaation toinen merkittävä piirre on sen komentajakeskeisyys. Yhteisoperaation johdossa olevan komentajan tulee olla päämäärähakuinen ja yhteensovittamisen keskeinen tekijä. Yhteisen voimankäytön suhteen komentajan tulee olla päämäärähakuinen, ja komentajan täytyy saada todellinen vastuu operaatiosta. Hänen johtamistaan ei saa häiritä ulkopuolisilla tekijöillä (esimerkiksi poliittinen vaikuttaminen), ettei operaatio muutu hallitsemattomaksi koordinaation menettämisen myötä. Yhteisoperaation komentajan tukena toimii esikunta, joka tukee toiminnan koordinoitua ja kokoaa tilannekuvaa.

Keskeisin rooli yhteisoperaation komentajalla on operaation suunnittelu-, synkronointi- ja asemointivaiheissa. Operaation käynnistyttyä komentaja keskittyy enemmän suuntaviivojen ja suurten päätösten tekijöiksi, kun taas puolustushaarojen komentajat johtavat joukkojaan yhteisoperaation komentajan päätösten ja linjausten mukaisesti.¹³

Jotta yhteisoperaation komentaja voi aloittaa yhteisoperaation johtamisen, hänen pitää saada käyttöönsä tarvittavat resurssit, jotta operaation aloittamiselle ja päämäärän saavuttamiselle on edellytykset. Resursseilla tarkoitetaan tavallisesti puolustushaarajoukkoja ja niiden mukana tulevaa voimaa ja suorituskykyä. Operaation komentaja saa käyttöönsä myös puolustushaarojen mukanaan tuomaa tietotaitoa johtamisen tueksi.¹⁴ Kesän 1944 torjuntataisteluissa resurssit ja niiden tuoma tuki kenraaliluutnantti Oeschille korostuivat erityisesti Ilmavoimien mukanaan tuoman tietotaidon myötä. Ilmavoimien viesti- ja johtamisyhteydet sekä ilmakomentajan johtaminen mahdollistivat nopean ja keskitetyn lentojoukkojen käytön erityisesti Maavoimien tukena.

Tehtävätaktiikka – auftragstaktik – tuli käsitteenä saksalaisiin ohjesääntöihin toisen maailmansodan aikana. Tehtävätaktiikka ilmentymineen on esiintynyt jo ennen toista maailmansotaa, mutta vasta toisen maailmansodan aikana, ja erityisesti sen jälkeen, termi on alkanut esiintyä sotateoreettisessa käsitteistössä. Tehtävätaktiikka-termi kuvaa menestyksestä johtamisen mallia, ja se voidaan yksinkertaisimmillaan kuvata vastuun jakamisena alaiselle sekä luottamuksena alaisen toimintaan. Esimies antaa alaiselleen tehtävän, mutta jättää sen toteutustavan alaisen päätettäväksi. Huomionarvoinen seikka kuitenkin on, että tehtävätaktiikka on

¹² Eversti Pasi Kesselin haastattelu *Joint-operaatiosta Viipurinlahdella*, suorittaneet Haimila, Antti-Veikko & Palm, Miro, 2006. Haastattelu tekijän hallussa.

¹³ Palokangas, Vänskä (2010), s. 57.

¹⁴ Eversti Pasi Kesselin haastattelu.

muodostunut nopeita tehtävänantoja ja muuttuvaa toimintaympäristöä silmällä pitäen. Kun toimintavapaus kasvaa, on olemassa ei-toivottujen tapahtumien riski.¹⁵

Edellä luetellut joint-operaation määritelmät ovat varsin yhteneväiset tarkasteltaessa kapteeni Ville Vänskän esiuupseerikurssin tutkielmaa varten tehtyä kyselytutkimusta, joka suunnattiin ennen kaikkea yhteisoperaatioiden suunnittelun parissa työskenteleville upseereille. Kyselyn vastausten perusteella edellä mainitut suomalaiset upseerit olivat varsin yksimielisiä yhteisoperaation piirteistä, vaikka vastauksissa oli löydettävissä myös vivahde-eroja. Vänskän mukaan kyselytutkimuksen vastaukset yhdistettynä Kenttäohjesäännön yleiseen osaan (2008), voidaan yhteisoperaatiolle määritellä kansallisesti seuraavat reunaehdot:

- operaatiolla on yhteinen päämäärä ja loppuasetelma
- operaatiossa on mukana vähintään kahden eri puolustushaaran joukkoja
- operaatiota johtaa nimetty operaation komentaja tai (tuettava) puolustushaarakomentaja
- yhteisoperaatio on erillinen operaatio tai sotatoimi, jolle on erotettavissa oleva alku ja loppu
- operaatiossa voidaan käyttää valtakunnallisia resursseja.

Edellä lueteltujen asiantuntijoiden määrittelemien yhteisoperaation reunaehtoien ja Kenttäohjesäännön yleisen osan määritelmän mukaan Vänskä muotoilee uuden ehdotuksen yhteisoperaation kansallisesta määritelmästä:

*”Suomen sotilaalliseen puolustamiseen liittyvä nimetyn erillisen operaation komentajan tai puolustushaarakomentajan johtama operaatio, jossa käytetään vähintään kahden puolustushaaran suorituskykyä. Operaatiota voidaan tukea puolustusvoimien yhteisillä suorituskyvyillä halutun loppuasetelman saavuttamiseksi.”*¹⁶

1.3.1 Sodankäynnin periaatteet yhteisoperaatioissa

Yhdysvaltalainen ohjesääntö määrittelee seikkaperäisesti sodankäynnin periaatteet yhteisoperaatioissa. Sodankäynnin yleiset periaatteet ovat syntyneet sotateoreetikoiden ajatusten pohjal-

¹⁵ Mälkki, Juha: Tehtävätaktiikan muodostuminen preussilais-saksalaisessa sotataidossa, Osa 2, *Kylkirauta* 2/2010, s. 38 – 39.

¹⁶ Vänskä (2010), s. 28 – 29.

ta ja ovat sellaisenaan varsin ajattomia. FM 3-0 (2011) määrittelee sodankäynnin periaatteiksi yhdeksän kohtaa.

- tavoitteellisuus (objective)
- hyökkäyksellisyys (offensive)
- voiman keskittäminen (mass)
- joukkojen tehokas ja taloudellinen käyttö (Economy of Force)
- sotaliike (maneuver)
- keskitetty johto (unity of command)
- varmistaminen (security)
- yllätys (surprise)
- yksinkertaisuus (simplicity)¹⁷

Vuonna 2006 julkaistussa JP 3-0:ssa on edellä mainittujen lisäksi mainittu muut yhteisoperaatioon liittyvät periaatteet

- maltti (restraint)
- pitkäjänteisyys (perseverance)
- laillisuus (legitimacy)¹⁸

*”Sodankäynnin periaatteet yhteisoperaatiossa koskevat ainoastaan taktista ja operatiivista tasoa, joilla periaatteiden käyttö liittyy suoraan toimintaan.”*¹⁹

1.3.2 Suomalaisia sodankäynnin periaatteita kyselytutkimuksen valossa

Sodankäynnin periaatteet eivät kuulu suomalaiseen käsitteistöön yhtä tarkasti määriteltyinä kuin edellä mainitussa yhdysvaltalaisessa ohjesäännössä. Itsenäisyyden ajan Puolustusvoimissa on kuitenkin noudatettu kolmea sodankäyntiin liitettyä periaatetta. Eri lähteet painottavat niitä hieman eri tavalla, mutta kansalliset sodankäynnin periaatteet voidaan määritellä seuraavasti: painopiste, yllätys ja yksinkertaisuus tai painopiste, reservit ja yllätys. Kansallisen virallisen määritelmän puuttuessa Vänskä perustaa kansalliset sodankäynnin periaatteet kyselytutkimukseen. Yhteisoperaation keskeisiksi sodankäynnin periaatteiksi vastaajat luettelevat seuraavat tekijät:

¹⁷ FM 3-0 *Operations* (2001), 4-11 – 4-12.

¹⁸ Joint Publication 3-0, *Joint operations*, 2006/2010, Appendix A.

¹⁹ Vänskä (2010), s. 17.

- voimien keskitetty käyttö / painopisteen luominen
- aikautus / synkronointi
- yksinkertaisuus
- synergia
- reservien muodostamisen joustavuus taistelutilan hallinta eri ulottuvuuksissa
- tempo
- syvyys

Kolme ensiksi mainittua tulivat Vänskän teettämässä kyselyssä esille kaikissa vastauksissa. Voiman keskittäminen ja yksinkertaisuus ovat vanhoja periaatteita suomalaisessa operaatio- taidossa, mutta ne kuuluvat myös aikaisemmin mainittuihin Yhdysvaltojen asevoimien so- dankäynnin periaatteisiin.²⁰ Edellä mainituista periaatteista kesän 1944 taisteluissa Ilmavoimien näkökulmasta on helpoimmin havaittavissa voimien keskitetty käyttö ja synergia. Näitä periaatteita Maavoimat ja Ilmavoimat pyrkivät selkeästi toteuttamaan erityisesti Tali- lhantalan taisteluissa kahden puolustushaaran tehon yhdistämiseksi.

1.4 Aikaisempi tutkimus aiheesta

Kesän 1944 torjuntataisteluista on tehty huomattava määrä tutkimuksia ja kirjallisuutta ennen kaikkea Maavoimien näkökulmasta. Myös Ilmavoimien osuutta kyseisiin taisteluihin on tarkasteltu monissa teoksissa, mutta usein niiden näkökulma rajoittuu Ilmavoimien kalustoon, sen määrään sekä käyttöön tai lentäjien lentosuorituksiin. Ilmavoimien johtamisjärjestelmää tai yhteistoimintaa muiden puolustushaarojen kanssa on käsitelty verrattain vähän: lähinnä siitä on lyhyehköjä kuvauksia koskien lentotukea Maavoimille kesän 1944 aikana. Ilmavoimien lentorykmenttien taisteluista sekä lento-osasto Kuhlmeysta löytyy kirjallisuutta varsin paljon, mutta niissä käsitellään johtamistoimintaa ja johtamisjärjestelmää varsin pintapuoli- sesti.

Viipurinlahden taisteluista on tutkittu Maa- ja Merivoimienvoimien taisteluiden osalta joint- operaation näkökulmasta kahdessa Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitokselle teh- dyssä sotatieteiden kandidaatin tutkielmassa vuonna 2010. Lisäksi Maanpuolustuskorkeakou- lun taktiikan laitokselle on samana vuonna laadittu esiuupseerikurssin tutkielma yhteisoperaa- tioista suomalaisessa operaatiotaidossa. Tutkielma on luonteeltaan käsiteanalyysi, ja se pai-

²⁰ Vänskä (2010), s. 30 – 31.

nottuu ajallisesti 2000-luvulle. Tali-Ihantalan tai Vuosalmen taisteluista ei ole tutkittu varsinaisesti joint-operaation näkökulmasta. Itse taisteluista on sen sijaan tehty lukuisia tutkimuksia, ja kirjallisuutta taisteluista löytyy paljon.

1.5 Tutkimusmenetelmä ja lähteet

Tämä tutkielma on perinteinen historian tutkimus, joka perustuu pääosiltaan kirjallisten sekundaarilähteiden käyttöön. Joint-operaation, sen periaatteiden ja ilmentymien tarkastelussa käytetään suomalaista ja yhdysvaltalaisista ohjesääntöä. Edellä mainittujen lisäksi joint-termin määrittelyssä käytetään kapteeni Ville Vänskän esiupeeerikurssin tutkielmaa sekä majuri Juha Mälkin artikkeleja eri lehdistä.

Yleisteoksista selvitetään kesän 1944 torjuntataisteluiden kulku suurhyökkäyksen alkamisesta 9.6.1944 heinäkuun loppupuolelle saakka. Käytetyt yleisteokset ovat *Jatkosodan historia 4*, *Jatkosodan historia 5*, *Jatkosodan historia 6* sekä *Jatkosodan pikkujättiläinen*. *Jatkosodan historia* kirjasarja on Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisema sarja, joka perustuu tutkimuksiin ja arkistolähteisiin. Kirjasarja kuvaa yleisellä tasolla kattavasti jatkosodan tapahtumat. *Jatkosodan pikkujättiläinen* -kirjasta käytetään neljää artikkelia. Antti Juutilaisen *Taistellen torjuntavoittoon*, Pasi Kesselin *Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa*, Matti Koskimaan *Tali-Ihantalan suurtaistelu* sekä Lasse Laaksosen *Viipurinlahden taistelut kesällä 1944* toimivat otsikoidensa mukaisten aiheiden selvittämiseksi yleisellä tasolla.

Ilmavoimien johtamisen ja johtamisjärjestelmän merkityksen näkökulmasta edellä mainitut teokset (lukuun ottamatta Pasi Kesselin *Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa*) antavat varsin niukasti tietoa. Näiden asioiden selvittämiseksi käytetään Suomen Ilmavoimia käsitteleviä kirjallisuuslähteitä. Merkittävin näistä on Risto Pajarin *Jatkosota Ilmassa*, joka perustuu laajaan suomalaiseen ja venäläiseen lähdeaineistoon. *Jatkosota Ilmassa* on tietokirjamainen teos, joka kuvaa tapahtumia erityisesti taktisesta ja operatiivisesta näkökulmasta. *Jatkosota Ilmassa* teos on kattava kuvaus kesän 1944 tapahtumista, ja sitä voi pitää luotettavana lähteenä. Joppe Karhusen *Torjuntavoitto Kannaksella 1944* toimii toisena merkittävänä Ilmavoimien toimintaan pohjautuvana lähteenä. Vaikka *Torjuntavoitto Kannaksella 1944* on osin varsin kertova teos, se perustuu everstiluutnantti Magnussonilta saatuun materiaaliin. Karhunen toimi vuonna 1944 Lentorykmentti 3 kuuluneen Hävittäjälentolaivue 24:n komentajana, joten teos on myös aikalaisen muistelmia. Kuitenkin *Torjuntavoitto Kannaksella 1944* sisältää samat tiedot kuin Pajarin *Jatkosota Ilmassa* tai Kesselin *Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa*. Richard Lorentzin osalta tietoa on saatavilla hämmästyttävän vähän

siihen nähden, että hän toimi Kannaksen ilmakomentajana kesällä 1944. Parhaimman kuvan Lorentzista antaa Heikki Nikusen *Richard Lorentz – Suomen hävittäjäilmailun isä*, joka kuvaa Lorentzin uran Ilmavoimien palveluksessa. Nikunen on käyttänyt teoksensa lähteenä Lorentzin kirjoittamaa julkaisematonta kokoelmaa *Iskuja ilmaan*.

Joint-operaatio ja siihen liittyvät käsitteet pohjautuvat pääosin yhdysvaltalaisiin ohjesääntöihin, (*FM 3-0, Joint Publication 3-0*) jotka käsittelevät joint-operaatiota ja sodankäynnin periaatteita yhteisoperaatioissa. Suomalaisina merkittävimpinä lähteinä joint-käsitteen avaamiseksi on käytetty majuri Juha Mälkin lehtiartikkeleita *Suomen sotilas* ja *Kylkirauta* lehdissä, kapteeniluutnantti Ville Vänskän esiupseerikurssin tutkielmaa *Yhteisoperaatiot suomalaisessa operaatiotaidossa*, kapteeni Marko Palokankaan ja kapteeniluutnantti Ville Vänskän yhteistä artikkelia *Näkökulmia yhteisoperaatiotaitoon* *Sotilasaikakauslehdissä* sekä sotahistorian laitoksen johtajan, eversti *Pasi Kesselin haastattelua* vuodelta 2006.

Tutkimuksen arkistolähteet ovat suomalaisia arkistolähteitä, jotka perustuvat jatkosodan aikaisiin primäärilähteisiin. Ilmavoimien johtamisen, toiminnan koordinoimien ja johtamisjärjestelmän näkökulmasta arkistolähteitä on vähän. Pääasiallisesti Ilmavoimien toiminta suurhyökkäyksen jälkeisissä torjuntataisteluissa näkyy lentorykmenttien sotapäiväkirjoissa, mutta informaatiota ne antavat itsessään varsin vähän yhteistoiminnan järjestelyistä, kuvaten pääsääntöisesti lentotoimintaa. Tämän tutkimuksen arkistolähteet ovat Jatkosodan aikaiset asiakirjat ja niiden liitteet Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteestä. Tutkielman arkistolähteinä ovat Ilmavoimien esikunnan operatiiviset käskyt sekä Lentorykmentti 3:n sotapäiväkirja.

2.0 ILMAVOIMIEN JÄRJESTELYT ENNEN SUURHYÖKKÄYSTÄ

2.1 Ilmavoimien organisaatiomuutokset ennen kesää 1944

Jatkosodan alkaessa Suomen Ilmavoimat olivat osa Ilmapuolustusjoukkoja, joka jakaantui lentojoukkoihin, ilmatorjuntajoukkoihin sekä ilmavalvontajoukkoihin. Lentojoukkojen johdossa oli Ilmapuolustuksen komentaja kenraalimajuri Jarl Lundqvist, ja hänellä apunaan Ilmapuolustuksen Esikunta, joka jakaantui yleisesikuntaosastoon ja sotavarustusosastoon. Lentävät joukot muodostivat Lentorykmentti 2 ja 3 (Hävittäjälentorykmentit), Lentorykmentti 4 (Pommituslentorykmentti) sekä Lentolaivueet 12, 14, ja 16. Lisäksi Maavoimille oli alistettu Lentolaivue 15 sekä Merivoimille Lentolaivue 6. Kaikki lentojoukot kuuluivat suoraan kenraalimajuri Lundqvistin alaisuuteen lukuun ottamatta Maa- ja Merivoimille alistettuja lentolaivueita.

Ilmavalvontajoukkojen tehtävänä oli hankkia tietoja muun muassa vihollisen lentotoiminnasta sekä maahanlaskuista ja toimittaa tiedot edelleen puolustushaaroille sekä tarvittaville siviili-toimijoille. Ilmavalvontajoukot toimivat osana ilmatorjuntajoukkojen kotialueen ilmatorjuntapiiri-järjestelmää, jota johti Päämajan ilmatorjuntakomentaja eversti Frans Helminen. Myöhemmin sodan aikana kotialueen ilmavalvontajoukot alistettiin Ilmavoimien komentajalle, kun eversti Helminen määrättiin Karjalan Armeijan ilmatorjuntakomentajaksi.²¹

Jatkosodan hyökkäys- ja asemasotavaiheen aikana tehtiin lukuisia Ilmapuolustusjoukkojen organisaatiomuutoksia. Suurimmat niistä koskivat lentorykmenttien kokoonpanoja ja johtosuhteita sekä ilmatorjunnan kaluston ja organisaation kehittämistä. Kevään 1944 aikana saatiin Ilmapuolustusjoukkojen organisaatiomuutokset valmiiksi, jolloin myös lentojoukkojen johtosuhteet selkeytettiin. Päämajan määräyksestä Ilmavoimiin kuuluivat nyt Ilmavoimien komentaja, Ilmavoimien Esikunta, lentojoukot, ilmatorjuntajoukot sekä Ilmavoimien viestijoukot. Kaksi viimeksi mainittua oli mahdollista alistaa myös sotatoimiyhtymille, Merivoimat mukaan lukien, kun taas lentojoukot olivat pääasiallisesti alistettuina lentorykmenteille. Lentorykmentteihin kuuluivat nyt myös kuljetus- ja viestikomppaniat. Esikuntiin määrättiin esikuntapäälliköt. Kesän 1944 torjuntataisteluiden kannalta merkittävää oli myös sotatoimiyhtymien esikuntiin sijoitetut Ilmavoimien yhteysupseerit.²² Erityisesti tämä järjestely oli kau-

²¹ Palmu, Pentti ja Rajamäki, Väinö: Lentojoukot, ilmatorjuntajoukot ja ilmavalvontajoukot ilmapuolustustehtävissä, *Jatkosodan historia 6*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, WSOY, Porvoo, 1994, s. 126.

²² Sama, s. 128–130.

konäköinen ratkaisu lentotoiminnan yhteensovittamisessa Maavoimien kanssa muun muassa Tali-Ihantalassa, Viipurinlahdella ja Vuosalmella.

2.2 Kannaksen johtamisjärjestelmän kehittäminen

Kannaksen ilmapuolustusjärjestelmän parannukset alkoivat vuonna 1942 Lentorykmentti 3 kuuluneen Lentolaivue 24 komentajan, everstiluutnantti Gustav Erik Magnussonin toimesta. Ongelmana oli erityisesti Suomenlahden alue, joka oli pääosiltaan Lentorykmentti 3:n vastuu-alueetta. Sieltä saadut ilmavalvontatiedot olivat vähäisiä ja saapuivat viiveellä. Tämän johdosta Magnusson alkoi omatoimisesti parantaa Kannaksen ilmavalvontaa muodostamalla uuden valvontaverkon yhdistämällä Karjalan kannaksen ja Ilmatorjuntapiiri 5:n ilmavalvontaa aluekeskukset sekä Rannikkotykistörykmentti 2:n tähytysasemat laivueensa kahteen johtosemaverkkoon. Tämän uudelleenjärjestely paransi oleellisesti valvontakykyä sekä takasi nopeamman hävittäjien käskytyksen torjuntatehtäviin.

Alkukesästä 1943 Lentorykmentti 3:n komentajaksi kohonnut Magnusson ehdotti Ilmavoimien komentajalle hyväksi todetun Lentolaivue 24:n alueella toimineen järjestelmän laajentamista koko Lentorykmentti 3:n alueelle. Valvontakyky olisi näin laajentunut huomattavasti, ja Magnussonin ehdottama järjestely olisi mahdollistanut vihollisen ja oman lentotoiminnan seuraamisen aina Laatokalle asti. Ajatuksena oli myös hävittäjätoiminnan keskitetty johtaminen Maavoimien tilanteen ja ilmavalvonnan perusteella saatujen tietojen pohjalta. Ilmavoimien komentaja ei kuitenkaan lämmennyt ajatukselle, joten Magnusson joutui jälleen omatoimisesti jatkamaan Lentorykmentti 3 johtamisjärjestelmän uudistamista. Muutaman viikon kuluessa Magnussonin ehdotuksesta Lentorykmentti 3 siirrettiin Suulajärvelle lähemmäksi Maavoimien joukkoja. Magnusson rakennutti rykmentin yhteyteen ”Kipparin”: komentopaikan, jossa sijaitsi kaikkien rykmentin alueella toimineiden lentoyksiköiden radioverkkojen kuuntelupisteet sekä torjuntalentojen johtamisen mahdollistaneet lähettimet, joiden avulla voitiin johtaa laivueiden torjuntalentoja. Komentopaikasta rakennettiin myös suorat puhelinyhteydet kaikkiin Lentorykmentti 3:n lentoyksiköihin sekä tärkeimpiin ilmavalvontakeskuksiin. Tietoja saatiin myös Suulajärvelle sijoitetulta Ilmavoimien Radiotiedustelukomppanian joukkueelta.²³

Idean ”Kipparista” Magnusson oli saanut jo vuonna 1938, kun hän oli vierailulla mittavassa karttarajoituksessa Richthofen Geschwaderissa Saksassa. Sieltä käsin johdettiin keskitetysti kaikkia Luftwaffen lentojoukkoja. Johtaminen perustui toimiviin viestiyhteyksiin. Johtami-

²³ Kesseli, Pasi: Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006 s. 907–908.

seen tarvittavan tiedon hän suunnitteli saatavan ilmavalvontaverkosta sekä radiotiedustelulta.²⁴

Komentopaikan rakentamiseen Magnusson sai avukseen IV armeijakunnan esikuntapäällikön, everstiluutnantti Yrjö Hautalan, jonka tuella komentopaikka valmistui 9.7.1943 Lentorykmentti 3:n komentopaikan siirtyessä Suulajärvelle. Komentopaikan valmistuminen oli merkittävä asia, sillä vastaavaa järjestelyä ei ollut aikaisemmin rakennettu Ilmavoimien lentorykmenteissä. Erityisesti IV armeijakunnan viestikomentajan, eversti Veijolan panos oli merkittävä komentopaikan viestiyhteyksien kannalta. Nyt komentopaikka mahdollisti lentorykmentin kaikkien laivueiden taistelutoiminnan johtamisen etulinjassa, vaikka radiokalustosta oli pulaa ja viestiyhteydet edelleen puutteellisia. Erityisesti radioista oli huomattava pula, vaikka jo vuodesta 1939 lähtien oli todettu radioiden välttämättömyys hävittäjätorjunnan toiminnan edellytyksenä.²⁵

Lentorykmentti 3:n komentopaikka Suulajärvellä oli ulkoiselta olemukseltaan varmasti varsin vaatimaton verrattuna Magnussonin Saksassa näkemään komentopaikkaan. Magnussonin komentopaikka oli pieni parakki lentokentän ulkopuolella, eikä siinä ollut suojarakenteita pommitusten varalle. Toinen parakin päätyseinistä oli varattu tilannekartalle, johon oli merkitty tärkeimmät omien joukkojen tiedot. Parakin keskellä sijaitsi komentopöytä, jonka avulla voitiin havainnollistaa vihollisen lentomuodostelmat ja omat hävittäjäosastot. Komentotason vierelle oli sijoitettu kiinteät puhelinyhteydet erilliseen puhelinpöytään. Koska johtaminen tapahtui radioyhteyksin, oli komentotason toisessa päässä radion kauko-ohjaus sekä kaiutin, jotta komentopaikan päällikkö tai päivystävä lentoupseeri pystyi antamaan käskyjä tai ohjeita hävittäjille ilmassa käydyn radioliikenteen perusteella. Ilmavalvonnan radioliikennettä varten oli komentopaikkaan rakennettu kolme karsinaa, joista kuunneltiin ilmavalvontaviestejä vihollisen koneiden liikkeistä. Vastapäätä tilannekarttaa oli toisella päätyseinällä pääjohtoasema, radiotiedustelun kuuntelupuhelin sekä ilmavalvontakeskuksen puhelin.²⁶

Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan tarvittava kalusto tilattiin Saksasta, josta toimitettiin maaorganisaatiolle sekä komentopaikalle tarvittava kalusto. Kannaksen johtamisjärjestelmästä saatiin näin luotua erittäin korkeatasoinen ja moderni, ja se osoittautui toimivaksi suurhyökkäyksen aikana.²⁷

²⁴ Karhunen, Joppe: *Torjuntavoitto Kannaksella 1944*, Painokaari Oy, Helsinki, 1985, s. 298–300.

²⁵ Sama, s. 13–14.

²⁶ Karhunen (1985), s. 16–17.

²⁷ Terä, Martti V: *Kesäkuun kriisi 1944*, Otava, Helsinki, 1967, s. 37.

Edellä mainittu johtopaikan rakentaminen ”talkoilla” ja komentajien keskinäisellä yhteistyöllä osoittaa, kuinka sotajohdossa on monin paikoin tyydytty rintamalla vallinneeseen rauhalliseen tilanteeseen, eikä johtamiskyvyn parantamiseen tai puolustushaarojen yhteistyön kehittämiseen ole nähty tarvetta. Etenkään Ilmavoimien johto ei ole aktiivisesti tehnyt perusteltuja esityksiä toiminnan kehittämiseksi. Syynä lienevät myös Ilmavoimien johdon suoranaiset puutteelliset tiedot, erityisesti johtamis- ja valvontatoiminnan merkityksestä. Osasyynä lienee myös kenraaliluutnantti Lundqvistin tavassa säästää Ilmavoimien resursseja, jota on myöhemmin kritisoitu.

2.2.1 Magnussonin vetoamukset Ilmavoimien komentajalle keväällä 1944

Kevään 1944 koittaessa Magnusson esitti useaan kertaan torjuntavalmiuden kohottamista rykmenttinsä alueella. 19.2.1944 Ilmavoimien komentajalle kirjoittamassaan muistiossa Magnusson esittää vihollisen ja omien Ilmavoimien mahdollisuudet muuttuneessa sotilaallisessa tilanteessa. Kirjeessään hän erittelee Neuvostoliiton ilmavoimien toiminnan ja konemäärät sekä käytettävät kentät seikkaperäisesti. Magnusson korostaa Neuvostoliiton ilmavoimien huomattavaa tehostumista kaluston ja toiminnan osalta. Vihollisen ilmavoimien toiminnan Magnusson arvioi tapahtuvan seuraavanlaisesti:

”Tehtävät:

1. *Hyökkäykset rannikkolinnakkeita tai maarintamalla painopistesuunnassa olevia kohteita vastaan vahvojen pommikonemuodostelmin. Vastassa olevien ilmavoimien nujertaminen pommi- ja hävittäjähyökkäyksin.*
2. *Jv-osastojen ja ps-voimien tukeminen hyökkäysvaiheessa.*
3. *Huoltoyhteyksien katkaiseminen.*
 - a. *radat: Viipuri–Koivisto–Ino; Viipuri–Tyrisevä.*
 - b. *maantiet: Koivisto–Tyrisevä (rantatie); Viipuri–Uusikirkko–Vammelsuu; Kivennapa–Vammelsuu; Kivennapa–Kuokkala*
4. *Joukkokeskityksien pommittaminen ja niiden keskitysmaarssien estäminen sekä tykistön häiritseminen.*
5. *Viipurin ja rautatiesiltojen pommittaminen.*
6. *Antrean rautatiesillan pommittaminen ja liikenteen estäminen rataosalla Kouvola – Viipuri.”*

Omien Ilmavoimien toiminnasta Magnusson kirjoittaa varsin kaukonäköisesti seuraavasti:

”Huomioon ottaen aikaisemmin esittämäni vihollisen ilmavoimien tehtävät kohdistuu ilmavoimien toiminta: Maavoimien toiminnan tukemiseen ja vihollisen ilmavoimien toiminnan estämiseen. Tehtävät voisimme jaotella seuraavasti:

1. *Vihollisen maavoimien toiminnan vaikeuttaminen.*
2. *Omien maavoimien suojaaminen.*
3. *Huoltoyhteyksien suojaaminen. a) radat: Viipuri – Koivisto – Ino; Viipuri – Tyrisevä. b) maantiet: Koivisto – Tyrisevä (rautatie ; Viipuri – Uusikirkko – Vammelsuu ; Kivennapa – Vammelsuu; Kivennapa – Kuokkala.*
4. *Viipurin ja rautatiesiltojen suojaaminen.*
5. *Antrean rautatiesillan suojaaminen ja rataosan Kouvola – Viipuri.*

Nämä olisivat tehtävät. Mitä mahdollisuuksia meillä on tehtävien suorittamiseen.”

Muistiossaan Magnusson esittää välitöntä hävittäjäkoneiden lisähankintaa, sillä arvioidensa mukaan Kannaksen suojaksi jäävä konemäärä olisi vain 30–35 hävittäjää ja mahdollisten muualta siirrettävien hävittäjien jälkeen lukumäärä kohoaisi 50–70 hävittäjään. Tällä konemäärällä Magnusson arvioi muistiossaan, että hävittäjävoimien käyttö jäisi lähinnä huoltoyhteyksien suojaamiseen ja vain poikkeustapauksissa Maavoimien tukemiseen. Magnusson esittää hankittavaksi konemääräksi vähintään 200 kappaletta, ottaessaan lähtökohdaksi Ilmavoimille annettavat tehtävät vihollisen hyökkäyksen alettua. Magnusson toteaa, ettei konemäärä ole suuri toiminta-alueen laajuuteen ja vihollisen ylivoimaan nähden. Hän painottaa myös voiman keskittämistä painopistesuuntaan ilmaherruuden saavuttamiseksi.

Magnusson kuvaa muistiossaan myös taistelutoiminnan nopean kehityksen vuosien 1942–1944 välisenä aikana. Magnusson toteaa suomalaisen lentokaluston olleen jopa parempitasoisena kuin neuvostoilmavoimien vielä syksyllä 1942. Myös henkilökunnan koulutus oli taannut ylivoiman taistelutoiminnassa. Hän toteaa kuitenkin muutoksen tapahtuneen keväällä 1943, jolloin neuvostoliittolaisen kaluston parantuminen muutti taistelutoimintaa. Kehittynyttä vihollista vastaan ei voitu enää taistella hyökkäyksellisin toimenpitein Suomenlahden alueella, vaan puolustukselliseksi muuttuneet taistelut käytiin yhä enemmän omalla alueella. Magnusson toteaa kevään 1944 taisteluiden tapahtuvan kokonaan mantereen päällä, jos hävittäjätydennyksiä ei saada. Hän tuo esille myös ilmassa tapahtuvan yksi vastaan yksi -taistelumuodon korostavan materiaalin paremmuuden merkitystä maassa tapahtuvaan taisteluun verrattuna.

Magnusson kirjoittaa myös lentokenttien käytön suunnitelmallisuudesta. Hän korostaa laivueiden liikkumatilan tarvetta syvyys- ja leveysuunnassa, joka korostuu silloin, kun vihollisen ilmaylivoima kasvaa liian suureksi. Seikka, jota Magnusson vielä alleviivaten korostaa kuuluu: ”Pääasia koko toiminnalle on liikkuvuus, mahdollisuus tilanteen mukaan ryhmittä toiminta-alueelle ja viestiyhteyksiä (radioita) hyväksi käyttäen toimia keskitetysti.”²⁸

Ilmavoimien komentaja esitti kuitenkin eriävän näkemyksen kirjeessään Magnussonille 4.5.1944, jossa hän totesi, että tilanne rintamalla oli muuttumaton, eikä esitettyihin toimiin ollut tarvetta. Vihollisen ilmatoiminnan kuitenkin vilkastuttua toukokuun aikana, käski Magnusson 2.6.1944 aloittamaan lentoyksiköiden keskitetyn johtamisen rykmenttinsä komentopaikasta.²⁹

2.2.2 Magnussonin ennakoivat toimenpiteet hyökkäyksen varalle

Magnussonin enteilemän suurhyökkäyksen varalta hän laati Lentorykmentti 3:lle vetäytymissuunnitelman Kannakselle. Hän nimesi Lentorykmentti 3:n toiminta-alueen ilma-alueeksi, jonka hän jakoi edelleen kolmeen osaan. Toiminta-alue I sisälsi lentorykmentin alueen ennen suurhyökkäyksen alkamista. Rykmentin komentopaikka sijaitsi Suulajärvellä. Siltä varalta, jos maajoukot joutuisivat vetäytymään VT-linjalle, siirtyisi komentopaikka Suurmerijoelle. Vetäytymisvaiheen ja VKT-linjalla käytäviä taisteluita varten toiminta-alue II:sen komentopaikan Magnusson suunnitteli Lappeenrantaan. VKT-linjan mahdollisen murtumisen myötä Magnusson suunnitteli vielä toiminta-alue III:n Kausalaan.³⁰

Huolimatta siitä, että Neuvostoliiton suurhyökkäystä osattiin odottaakin, on edelleen epäselvää, miksi sen alkamisen ajankohtaa ei osattu ennakoida huolimatta huolestuttavista tiedustelutiedoista. Osasyynä lienee päämajan tiedustelun jakama tilannekuva, joka ei vastannut tiedustelua suorittavan portaan tietoja. Pitkään kestäneen asem sodan ja odotuksen aiheuttama turtumus lienee vaikuttanut yhtäläillä päämajassa, kuin rintamallakin. Myös Mannerheimille suurhyökkäyksen alkaminen on ollut yllätys, vaikka olikin varoitellut sen uhasta jo aikaisemmin keväällä.³¹

²⁸ Lentorykmentti 3:n esikunta, Tsto III No: 240/III/1 c, sal./19.2.1944, jäljennös, Lentorykm. 3, kansio 4, PK 1801, KA (Sörn).

²⁹ Palmu, Rajamäki (1994), s. 163

³⁰ Karhunen (1985), s. 19–20.

³¹ Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon, *Jatkosodan pikujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006 s. 795.

Kaikkiaan Magnussonin kirjoittama muistio Ilmavoimien komentajalle oli varsin enteellinen. Ensinnäkin sen kirjoittamisajankohtana (helmikuu 1944) Magnusson on aavistanut suurhyökkäyksen alkamisen ja on sitä silmällä pitäen tehnyt valmiit suunnitelmat sen varalta. Toinen merkittävä seikka on Magnussonin esittämä tarve jatkuvalla yhteistoiminnalle maajoukkojen komentajan kanssa (Magnusson käyttää sanaa jv-komentaja), jotta saataisiin selville Ilmavoimien tehtävätarve ja vahvuus Maavoimien tukemisessa. Edelleen Magnusson esittää tarpeen myös aluekomentajasta, joka vastaisi muodostelmien taktista käyttöä ja maaorganisaatiosta.

Edellä mainittu Magnussonin ilmaisema tarve yhteistoiminnalle Maavoimien kanssa sekä aluekomentajan saamiselle toteutuikin 15.6.1944, kun Ilmavoimien komentaja määräsi eversti Richard Lorentzin Kannaksen ilmakomentajaksi johtamaan lentojoukkojen taktista käyttöä ja sovittamaan ne Maavoimien toimintaan. Myös Magnussonin ennakointi komentopaikkojen valmisteluista mahdollista vetäytymisvaihetta varten oli oikea ratkaisu, kun suurhyökkäys alkoi 9.6.1944.

2.3 Eversti Richard Lorentzin taustaa

Kesäkuussa 1944 Kannaksen ilmakomentajaksi nimettyä eversti Richard Lorentzia on luonnehdittu suomalaisen hävittäjäilmailun erääksi merkittävimmäksi kehittäjäksi. Ennen kesää 1944 hän toimi muun muassa Lentorykmentti 2:n komentajana sekä ilmasotataidon tarkastajana. Edellä mainitusta tehtävästä Ilmavoimien komentaja määräsi hänet 15.6.1944 johtamaan Kannaksen ilmasotatoimia. Lorentz kehitti voimallisesti muun muassa hävittäjätaktiikkaa sekä lentojoukkojen keskitettyä johtamista tehokkaalla johtamisjärjestelmällä.³²

Talvisodan päätyttyä Lorentz aloitti Lentorykmentti 2 komentajana välittömästi kehittämään rykmenttinsä toimintaa saatujen sotakokemusten perusteella. Hän korosti mahdollisia tulevia yllätyshyökkäyksiä ja painotti valmiuden merkitystä rykmentissään. Lorentz ohjeisti hajautamaan laivueensa valmiusvaatimusten mukaisesti ja muistutti samalla neuvostoliiton ilmavoimien pitkistä toimintasäteistä. Sotakokemusten jakamiseksi ja niiden hyödyntämiseksi Lorentz komensi lentueenpäälliköitään koulutuskeskuksiin opettamaan tuoreita lentäjiä, sekä vaati koulutuksen priorisointia ja nousujohteisuutta. Välirauhan aikana Lorentz keskittyi kehittämään liikekannallepanojärjestelyitä ja hankkimaan uutta materiaalia. Lisäksi hänellä oli

³² Fighter tactics academy, *Eversti Richard "Zimbo" Lorentz –Suomen ilmasodankäynnin ykkönen*, http://www.sci.fi/~fta/zimbo-01_fin.htm.

prioriteettina laivueiden taistelutaidon parantaminen sotavalmiusasteelle ja rykmentille määrätyn sotatoimialueen viestiverkoston ja johtamisjärjestelmän organisoiminen.³³

Talvisodan loppupuolella Lorentz kehitti Suomen Ilmavoimien ”parveilutaktiikan” periaatteet (Swarming). ”Parveilutaktiikan” ohjeiksi Lorentz laati hävittäjille seuraavanlaiset ohjeet:

1. Hyökkäyksen tulisi olla aina mahdollisimman keskitetty.
2. Hävittäjäsuojaa vastaan oli hyökättävä takaa yläpuolelta, koska hävittäjät keskittyivät alapuolellaan oleviin pommikoneisiin.
3. Hyökkäyksen jälkeen tuli jälleen hankkia korkeusetu. Kaartotaistelua oli vältettävä.
4. Tavoitteena oli aiheuttaa saattohävittäjille mahdollisimman suuret tappiot. Kun hyökkäys pakottaisi saattohävittäjät keskeyttämään tehtävänsä, jatketaan hyökkäystä pommikoneosastoon.

Tällä tavoin Lorentz kehitti taktiikan, jonka perusteella laajalle alueelle hajautetut hävittäjät koottiin keskitettyyn iskuun tilannekuvan perusteella. Iskun jälkeen koneet koottiin järvien päälle, josta ne koottiin mahdolliseen seuraavaan keskitettyyn iskuun.³⁴

Edellä mainittujen kehityskohteiden lisäksi Lorentz keskittyi kehittämään voimakkaasti lentorykmentin johtamisjärjestelmää. Sitä varten hän laati tarkan suunnitelman, joka mahdollisti lentorykmentin kaikkien laivueiden (3) johtamisen niiden toimiessa missä tahansa lentorykmentin vastualueella. Erityisesti hän halusi mahdollistaa nopeat painopisteiden muutokset ja mahdollisen tarpeen mukaan kaikkien laivueiden keskittämisen samaan taisteluun. Tämä järjestely vaati huomattavan määrän radioita, koska lentorykmentin laivueiden radiot toimivat eri taajuuksilla, eivätkä näin mahdollistaneet keskitettyä johtamista. Tämä Lorentzin suunnitelma ei kuitenkaan saanut Ilmavoimien johdon tukea, mutta tästä huolimatta Lorentz jatkoi ilmailvalvontajärjestelmän parantamissuunnitelmia parantaakseen talvisodan jälkeisissä järjestelyissä heikentynyttä ilmailvalvontakykyä.

Samalla tavoin kuin Magnusson, Lorentz näki ilmatoiminnan keskitetyn johtamisen tärkeyden. Vuoden 1943 lopulla Lorentz laati parannusehdotuksia koskien muun muassa yhteisen komentopaikan tarvetta hävittäjä-, pommitus- ja tiedusteluoperaatioille. Komentopaikan tehtävinä hän painotti erityisesti torjuntalentojen johtamista maasta käsin, Maavoimien tukitar-

³³ Nikunen (2005), s. 78.

³⁴ Fighter tactics academy.

peiden vastaanottoa sekä tukitarpeiden toteuttamisten sopimisesta. Lorentz näki tämän järjestelyn taustalla ennen kaikkea koko Itä-Karjalan yhtenä ilmaoperaatioalueena, jossa Ilmavoimien toimintaa ei ollut jaettu useisiin alueisiin.³⁵

Lorentzin johtamistoiminnassa korostui voimakkaasti auftragstaktik eli tehtävätaktiikka. Hän painotti luottamusta alemman tason komentajiin ja heidän vapauttaan tehdä taktisen tason päätöksiä. Tehtävätaktiikan periaatteiden mukaisesti Lorentz oli sitä mieltä, että komentajat antavat ainoastaan suuret linjaukset, joiden perusteella he ohjaavat alaiset oikeille johtamislinjoille. Lorentz korosti, että varsinaista ”komentamista” ei tarvittu kuin sen verran, mitä tehtävän täyttäminen vaati.³⁶

Tämä Lorentzin johtamisperiaate tuli hyvin esille hänen aloitettuaan tehtävät Kannaksen ilmakomentajana. Lorentz antoi Lentorykmentti 3:n ja 4:n komentajille vapauden toteuttaa lentorykmenttiensä johtamisen itsenäisesti. Lorentz ymmärsi alaistensa ammattitaidon ja heidän parhaan näkemyksensä johtaa lentojoukkojaan tehokkaimmalla mahdollisella tavalla. Se olikin ainoa oikea vaihtoehto, kun Ilmavoimat joutuivat tukemaan Maa- ja Merivoimia usealla suunnalla kesällä 1944.

Tarkasteltaessa erityisesti Lorentzin ja Magnussonin johtamisjärjestelmän kehittämistoimintaa, voidaan huomata heidän samansuuntaiset näkemyksensä, jotka ovat olleet varsin kaukonäköisiä erityisesti kesän 1944 torjuntataisteluita johdettaessa. Tässä valossa ei ollut yllättävää, että Lorentz sijoittui Magnussonin johtaman Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan sen jälkeen, kun Lorentz nimitettiin Kannaksen ilmakomentajaksi.

1950-luvulla Lorentz ja Magnusson ovat arvioineet Kannaksen johtamisjärjestelmän onnistumisen elementtejä muun muassa seuraavasti:

- Hyvät yhteydet tarvittaviin esikuntiin ja laivueiden tukikohtiin
- Tehokas radiotiedustelu
- Kannaksen ilmakomentajan sekä Lentorykmenttien 3 ja 4 komentajien välinen yhteistyö
- Kitkaton yhteistoiminta lento-osasto Kuhlmeyn kanssa
- Tykistön ja pommituslentorykmentin toiminnan tahditus
- Kenraaliluutnantti Oeschin täsmälliset lentotukipyynnöt

³⁵ Nikunen (2005), s. 79–99.

³⁶ Fighter tactics academy.

- IV Armeijakunnassa toimineen Ilmavoimien yhteysupseerin (kapteeni Laakso) toiminta Lappeenrannan johtopaikan pitämiseksi tilanteen tasalla.³⁷

2.3.1 Radiotiedustelu kehittyi Ilmavoimissa

Lorentz aloitti kehittämään Lentorykmentti 2:n komentajana myös alkeellista radiotiedustelua. Yhteistyössä eversti Hallamaan kanssa Lorentz sopi järjestelystä, jossa radiotiedustelun saamat vihollisen viestit toimitettiin välittömästi myös Lorentzin esikuntaan. Vuoden 1941 loppupuolella saatiin suora puhelinyhteys radiotiedusteluelimeltä Lentorykmentti 2 esikunnan tiedustelutoimistoon, ja tämän järjestelyn avulla tietoon muun muassa vihollisen konevahvuuksia eri kentiltä sekä laivueiden siirtoja koskevia tietoja. Myöhemmin päämaja antoi Lorentzille luvan perustaa Ilmavoimien radiotiedusteluelimet, jotka Eversti Hallamaan johdolla organisoitiin ja koulutettiin. Vuonna 1943 Ilmavoimat saivat käyttöönsä hyvin varustellut erikoisajoneuvoin liikkuvat radiotiedustelujoukkueet sekä Ilmavoimien oman radiotiedusteluosaston, Osasto Hartikaisen.³⁸

Vielä kevään 1944 aikana radiotiedustelua parannettiin entisestään. Hyvien kokemusten myötä päätettiin laajentaa radiotiedustelujoukkueista komppanioita, jotka yhdessä muodostivat Ilmavoimien Radiopataljoonan. Lentorykmentti 3:n alueelle Kannakselle ja Suomenlahdelle sijoitettiin Radiopataljoonan 1. Komppania sekä 2:sen Komppanian pääosat. Radiotiedustelujoukkueet sijoitettiin Lentorykmentti 1:n alueelle Aunuksen kannakselle, Lentorykmentti 2:n alueelle Maaselän kannakselle sekä Tiedustelulentolai alueelle Rukajärven suuntaan. Tämä järjestely mahdollisti sen, että Ilmavoimien Radiopataljoonassa pystyttiin kuuntelemaan Neuvostoliiton kaikkien puolustushaarojen radioliikennettä lähes koko rintaman leveydeltä. Tämä mahdollisti hävittäjätorjunnan suunnittelun ja lento-osastojen käskytämisen varsin tarkkojen tietojen pohjalta vihollisen lento-osastoista.³⁹

Ilmavoimien Radiopataljoona suunniteltiin sijoitettavaksi pääsääntöisesti lentorykmenttejä silmällä pitäen. Sen esikunta sijoitettiin Suur-Merijoelle ja ensimmäinen komppania Suulajärvelle Lentorykmentti 3:a varten. Suunniteltu määrävahvuus pataljoonalle oli 74 upseeria, 4 sotilasvirkamiestä, 228 aliupseeria, 125 miestä ja 82 naista. 433 henkilön vahvuiseen pataljoonan oli sijoitettu eri alojen erikoisosaajia. Henkilöstön koulutus pohja oli kirjava, samoin joukon ikäjakauma. Upseereiden vahvuus oli huomattavan korkea. Lyhyessä ajassa Ilmavoimien

³⁷ Karhunen (1985), s. 235–236.

³⁸ Nikunen (2005), s. 90.

³⁹ Kesseli (2006), s. 909.

mien radiopataljoonasta saatiin luotua tehokas ja toimiva kokonaisuus, joka oli jatkosodan loppupuolella saavuttanut merkittävän aseman tärkeimpänä tietolähteenä Neuvostoliiton ilmavoimien toiminnasta. Ilman Radiopataljoonaa olisi ilmavoimien johtaminen ja päätöksenteko vaikeutunut huomattavasti.⁴⁰

2.4 Ilmavoimien kokoonpano suurhyökkäyksen alussa

9.6.1944 alkaneen suurhyökkäyksen alussa Ilmavoimien ryhmitys oli seuraavanlainen:

Ilmavoimien esikunta Munkkiniemessä Helsingissä

Le.R 5	Helsinki
Le.Lv.6	Helsinki–Turku–Nummela
Le.Lv.30	Helsinki–Utti
Le.R 3	Suulajärvi
Le.Lv.24	Suulajärvi
26	Raulampi
34	Suulajärvi–Kymi
Le.R 1	Nurmoila
Le.Lv.12	Nurmoila
32	Nurmoila
Le.R 2	Petroskoi
Le.Lv.16	Petroskoi–Hirvas
28	Petroskoi–Hirvas
Le.Lv.14	Tiiksjärvi
Le.R. 4	Joensuu
Le.Lv.42	Värtsilä
44	Onttola

⁴⁰ Pajari (1982), s. 147–148.

45	Mensuvaara
48	Onttola

Kaikkiaan Ilmavoimat käsittivät 212 lentokonetta, joista suurhyökkäyksen alkaessa 54 oli huollossa.

Ilmavoimien tehtäväksi oli määritelty neuvostojoukkojen hyökkäysten voiman heikentäminen ja Maavoimiemme taisteluiden tukeminen. Ilmavoimien toiminta jaettiin seuraavasti:

1. Tiedusteluun
2. Hyökkäyksiin vihollisen etenemisen pysäyttämiseksi
3. Hyökkäyksiin vihollisen kuljetusten estämiseksi ja häiritsemiseksi
4. Talin-Ihantalan taisteluiden tukemiseen
5. Viipurinlahden taisteluiden tukemiseen
6. Vuosalmen-Äyräpään taisteluiden tukemiseen
7. Taisteluihin vihollisen ilmavoimia vastaan
8. Omien maa- ja merivoimien sekä pommikoneiden suojaamiseen⁴¹

Suurhyökkäyksen alkaessa neljännes Ilmavoimien kalustosta oli huollossa. Ainoastaan kolmessa hävittäjälentolaivueessa oli käytössä Messerschmitt -hävittäjää (MT), jotka olivat ajanmukaisia. Lentorykmentti 3:lle kuuluneessa Hävittäjälentolaivue 24:ssä oli 17 MT sekä Hävittäjälentolaivue 34:ssä 16 MT -hävittäjää. Lisäksi Lentorykmentti 5:een kuuluneessa Hävittäjälentolaivue 30:ssä oli 8 MT -hävittäjää. Lentorykmentti 4:n pommituskoneista ainoastaan 17 oli nykyaikaisia pommittajia. 13 Junkers (JK) sekä 4 Pe-2 -pommittajaa muodostivat Ilmavoimien tehokkaan pommitusvoiman. Lopuilla Ilmavoimien koneista pystyttiin suoriutumaan lentotehtävistä välttävästi, ja osa olisi soveltunut parhaiten harjoituskäyttöön. Suomessa oli meneillään hanke kotimaisen Myrsky-hävittäjän valmistamiseksi, mutta lopulta valmistuskapasiteetin esteeksi Valtion lentokonetehaalla tuli 56 Blenheim -koneen valmistus sekä taisteluissa vaurioituneiden koneiden korjaaminen.⁴²

Ilmavoimien komentaja ei ollut noteerannut everstiluutnantti Magnussonin esityksiä hävittäjäkoneiden hankkimiseksi, kuten aikaisemmassa luvussa todetaan. Magnussonin esitys 200 koneen tarpeesta perustui realistisiin laskelmiin huomioiden omien ja vihollisen ilmavoimien toiminta. Magnusson peilaa Ilmavoimien taktisia perusteita suoraan Maavoimien toimintaan,

⁴¹ Pajari (1982), s. 202–203.

⁴² Palmu, Rajamäki (1994), s. 174–175.

jolloin Ilmavoimien kalustomäärä on sidottu Maavoimien liikkeisiin: hyökkäykseen, puolustukseen ja vetäytymiseen. Tällä perusteella Magnussonin mukaan voitiin laskea Ilmavoimien tarve määrätulle alueelle.⁴³

2.4.1 Ilmatiedustelukuvat ennen suurhyökkäystä

Suurhyökkäyksen alkamisen yllätys ei johtunut ainakaan Ilmavoimien suorittamasta lentokuvaustiedustelusta. Kevään 1944 aikana Ilmavoimien toimesta suoritettiin kaikkien rintama-alueiden valokuvaaminen. Vielä 18.5. IV Armeijakunta lähestyi Päämajaa kirjeellä, jossa pyydettiin toimenpiteitä tuoreiden ilmavalokuvien saamiseksi. Kuitenkin vasta 25.5. päämajasta annettiin Ilmavoimille käsky suorittaa ilmavalokuvauksia laajalla alueella. Tätä tehtävää varten Ilmavoimissa perustettiin väliaikainen valokuvauslentue, jonka käyttöön kohdennettiin viisi pommituskonetta. Touko–kesäkuun vaihteessa suoritettiin laajat ilmakuvaukset, ja tulokset lähetettiin IV Armeijakuntaan. Ilmavoimien kuvakeskuksen lähetysilmoitusten mukaan 2.6.1944 oli lähetetty eteenpäin kuvasarja, josta selvisi seuraavat asiat:

- ”Ilmavoimat valokuvasivat Neuvostoliiton suurhyökkäyksen painopistesuunnan juuri sopivana hetkenä ja useaan kertaan. Kaikki esitetyt päinvastaiset väitteet voidaan todeta paikkansapitämättömäksi.
- Valokuvien tutkimattomat sarjat toimitettiin IV AKE:aan.
- Lähettämisessä ei ollut kiire mielessä. Käyttämällä lento- tai autokuljetusta olisi voitu säästää vuorokauden verran.
- Kuvien saavuttua armeijakunnan esikunnassa ei tapahtunut mitään; kuvia ei käytetty hyväksi. Tämän on sanottu johtuneen esikunnan sisäisessä työjärjestyksessä tapahtuneesta muutoksesta. Selitys tosin on mahdollinen, mutta yhtä lähellä on oletus, että kuvat pantiin hyllylle ja jäätiin odottamaan, mitä Ilmavoimien kuvakeskus saisi kuvista selville, ja päätettiin tutkia kuvat sen jälkeen. Kuvakeskus puolestaan ei ole pitänyt kuvien tutkimisella kiirettä. Siellä ei käsitetty, että tutkimisella on kiire”.⁴⁴

Myöhemmin kävi ilmi, että lähetetyt kuvat oli toimitettu IV Armeijakunnan tykistökomentajalle tykistön pistemaalien valitsemista varten. Ennen suurhyökkäyksen alkua ei kuvia toimitettu mihinkään armeijakunnan kriittisimpiin toimistoihin kuten tiedustelu- tai operatiiviseen toimistoon, puhumattakaan armeijakunnan esikuntapäälliköstä ja komentajasta. Kyseiset va-

⁴³ Lentorykmentti 3:n esikunta, Tsto III No: 240/III/1 c, sal./19.2.1944, jäljennös, Lentorykm. 3, kansio 4, PK 1801, KA (Sörn).

⁴⁴ Pajari (1982), s. 167–169.

lokuvat olisivat antaneet arvokasta tietoa vihollisen hyökkäysaikeista ja painopisteistä, mutta kuvien päädyttyä vain tykistökomentajan käyttöön, jäi tieto saavuttamatta muun armeijakunnan johdon.⁴⁵

⁴⁵ Karhunen (1985), s. 66–69.

3.0 ILMAVOIMIEN TUKI KOLMEN SUUNNAN TAISTELUISSA

3.1 Neuvostoilmavoimat iskevät – Suurhyökkäys alkaa

Kesäkuun 9. päivä 1944 alkanutta suurhyökkäystä oli osattu Suomessa odottaa, mutta sen rajuus yllätti täydellisesti suomalaiset. Näin tapahtui siitäkkin huolimatta, että Ilmavoimat olivat kuvanneet muun muassa suuria tykistön keskityksiä ja kuuntelutiedustelulla oli saatu selville yli 1000 lentokoneen sijoittamisesta rajan läheisyyteen. Erityisesti Ilmavoimien esikunnassa koettiin hyökkäys täydellisenä yllätyksenä. Suurin osa Messerschmitt -kalustosta oli sijoitettu Suulajärvelle, jonne oli vain noin viiden minuutin lentomatka rajalta, ja loputkin MT-koneista oli Kymen kentällä sijoitettuna kapean radan varteen.⁴⁶

Neuvostoliiton ilmavoimat aloittivat keskitetyt lentohyökkäykset kolmen pommituslentodivisioonan, kahden rynnäkölentodivisioonan ja Itämeren-laivastoilmavoimien voimin avataksien tien maavoimien hyökkäykselle Viipuriin. Lentohyökkäyksen kohteina olivat Valkeasaaren ja Rajajoen aseman alueet, joihin kohdistettiin yli 300 pommitus- ja rynnäkkökoneen hyökkäys. Seuraavaksi oli vuorossa hyökkäys Viipurin, Raudun, Raivolan ja Kiviniemen asemia vastaan yhteensä 77 koneella, jotka toimivat 9-12 koneen ryhminä. Illan aikana pommitettiin vielä VT-linjalla Kiviniemen, Valkjärven ja Kivennavan alueita, muun muassa rauta- ja maatiesiltoja vastaan. Kaiken kaikkiaan päivän aikana Neuvostoliiton ilmavoimat suorittivat noin 1100 lentoa edellä mainituille alueille. Seuraavana päivänä alkoi varsinainen hyökkäys, jota edelsi massiivinen tykistövalmistelu sekä siihen liittynyt ilmaisku. Yli kolmesataa pommi- ja maataistelukonetta suoritti hyökkäyksen 2. ja 10. divisioonaa vastaan Valkeasaaren ja Rajajoen alueella sijainneita puolustusasemia vastaan.⁴⁷

Neuvostoliiton ilmavoimilla oli suurhyökkäyksen alkaessa massiiviset lentojoukot, jotka koostuivat 13. Ilma-armeijasta, II Hävittäjä-armeijakunnasta ja Baltian laivaston ilmavoimista. Kahdella ensiksi mainitulla oli käytössään yhteensä 741 lentokonetta: hävittäjä-, rynnäkö-, pommitus- ja tiedustelukoneita. Lisäksi 13. ilma-armeijaa sai vahvennukseksi kaksi pommitusdivisioonaa ja yhden rynnäkölentodivisioonan. Baltian laivaston ilmavoimien vahvuudeksi on arvioitu noin 500 konetta. 13. ilma-armeijan tehtävät oli määritelty seuraavasti:

- ”murskata suomalaisten puolustuspesäkkeet 21.A:n hyökkäyskaistalla

⁴⁶ Fighter tactics academy.

⁴⁷ Palmu, Rajamäki (1994), s. 176.

- estää vihollisen tykistön ja heittimistön sulkutuli
- estää suomalaisten voimien siirtyminen valmisteluille puolustuslinjoille
- tuhota Viipurin rautatiesolmu, Raivolan ja Raudun asemat ja Vuoksen ylikulku Kiviniemessä
- estää auto- ja rautatiekuljetukset linjalle Viipuri-käkisalmi saakka ja
- suojata 21. ja 23.A:n joukkoja, rintaman reservejä, yhteyksiä ja tukikohtia vihollisen ilmavoimien hyökkäyksiltä.”⁴⁸

Suurhyökkäyksen alkaessa Kannaksella toimi suoraan ylipäällikön alaisuudessa IV Armeijakunta, jonka komentajana toimi kenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen. Vasemmalla puolella toimi III Armeijakunta komentajanaan kenraaliluutnantti Hjalmar Siilasvuo. IV Armeijakunta koostui kahdesta divisioonasta sekä kahdesta reservissä olevasta pataljoonasta. III Armeijakunta muodostui yhdestä divisioonasta ja prikaatista. VT asemassa toimi kaksi divisioonaa ja ratsuväkiprikaati ylipäällikön reserveinä. Lisäksi Viipurissa toimi panssaridivisioona, Suomenlahden rannikon puolustuksessa RT 2 sekä Laatokan rannikon puolustuksesta vastannut RT 3.

Kannaksen puolustuksesta vastanneiden joukkojen vahvuus oli noin 40 000, ja reservien vahvuus oli noin 35 000 miestä. Suomenlahdelta alkaneesta lohkoista vastannut 10. Divisioona koostui viidestä pataljoonasta ja kahdesta reservipataljoonasta.⁴⁹

3.1.1 Neuvostoliiton maajoukot aloittavat hyökkäyksen, vetäytyminen VT-linjaan

Kesäkuun 9. päivänä 1944 alkanutta neuvostoarmeijan ilmavoimien ja tykistön hyökkäystä seurasi maavoimien hyökkäys seuraavana päivänä kello 05.00 alkaen. Leningradin rintaman suurhyökkäys alkoi Valkeasaassa tulivalmistelulla, joka ulottui syvälle suomalaisten puolustusasemiin. Maajoukkojen hyökkäykseen yhtyi 13. Ilma-armeija, jonka koneet hyökkäsivät suomalaisten lähiselustaan. Kello 07.00 alkoi jalkaväen hyökkäys panssareiden tukemana, ja alle puolessa tunnissa oli suomalaisten etulinjan tukikohdat vallattu. Pian hyökkäys laajeni myös sivustoille, jonka seurauksena kello 9 aikaan neuvostojoukot olivat murtautuneet jo 10 kilometrin syvyyteen. Iltaan mennessä vihollisen hyökkäys oli saavuttanut jo 20 kilometrin leveyden kärjen ollessa 15 kilometrin syvyydessä Joutselän alueella. Suomalaiset yrittivät

⁴⁸ Pajari (1982), s. 198–199.

⁴⁹ Pajari (1982), s. 201.

pataljoonan vahvuisilla vastaiskuilla pysäyttää eteneviä vihollisen hyökkäyskärkiä, mutta onnistuivat vain hetkellisesti pysäyttämään etenevän kärjen.⁵⁰

Suomalaisjoukot joutuivat vetäytymään koko 10. päivän ajan ylivoimaisen hyökkääjän edessä. Ilmatiedustelun perusteella saatiin selville Merituitun ja Valkeasaaren välisen tien olevan täynnä eteneviä jalkaväki- ja tykistöjoukkoja. Tämän tiedon perusteella IV Armeijakunnan komentaja, kenraaliluutnantti Laatikainen pyysi lupaa VT-aseman miehittämiseen suunniteltujen vastahyökkäysten sijaan. Iltapäivän aikana tulikin tieto, jossa Mannerheim hyväksyi joukkojen vetäytymisen VT-linjalle. Käskeyn sisältyi kuitenkin vaatimus viivyttää etenevää vihollista mahdollisimman paljon ajan voittamiseksi. Päämaja käski viivytyksen painopisteen luomisen Kivennavan suunnalle, jonne käskettiin luoda myös VT-asemaa puolustavien joukkojen toiminnan painopiste. IV Armeijakunnalle annettiin lisäksi tehtäväksi pitää VT-asema ja samalla suojata vasemmalla olevan III Armeijakunnan sivusta. III Armeijakunnan painopisteenä oli edelleen pääasema.⁵¹

Kesäkuun 14. päivänä neuvostojoukot aloittivat lopullisen hyökkäyksen murtaakseen VT-aseman. Tulivalmistelu suomalaisten tykistön asemia, reserviryhmyksiä ja esikuntia vastaan alkoi kello 7 tykistö- ja ilmapommituksin. Vihollisen tykistö ampui IV Armeijakunnan lohkolle arviolta 100 000 - 120 000 laukasta.⁵² Ylijohdolla oli vielä 14. päivän aamuna suunnitelmien mukainen voimien kokoaminen tilanteen vakauttamiseksi Itä-kannaksella. Päämaja joutui kuitenkin tarkastelemaan tilannetta uudelleen, kun vihollinen sai aamun aikana läpimurron Kuuterselässä. Puolustuksen painopiste oli jo tuossa vaiheessa VT-linjalla, eikä lisäreservien saattamiseksi Itä-Kannakselle ollut voitettu riittävästi aikaa. Näin päämajan suunnitelmista vastahyökkäyksistä oli luovuttava ja sen sijaan oli keskitettävä kaikki voimavarat neuvostojoukkojen hyökkäysten torjumiseen IV Armeijakunnan loholla. Suurin huoli oli siitä, kestäkö IV Armeijakunnan puolustus vai murtuuko VT-linja reservien vähyyteen. Tästä syystä ylipäällikkö päätti keskittää reservijoukkojen siirrot IV Armeijakunnan puolustuksen taakse.⁵³

15.6. alkanut neuvostojoukkojen lopullinen läpimurto Kuuterselästä Sahakylään asti oli ratkaiseva tekijä VT-linjan luhistumisessa. Neuvostojoukot aloittivat tunkeutumisen Kanneljärveä ja Uuttakirkkoa kohti jatkaen työntymistä edelleen Lounatjoen ja Perkjärven-Suulajärven

⁵⁰ Juutilainen (2006) s. 797–798.

⁵¹ Heiskanen, Raimo, Kronlund, Jarl, Kuussaari, Eero ja Suninen, Jouni: Pääasema ja VT-asema murtuvat Karjalan kannaksella kesällä 1944, *Jatkosodan historia 4*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:4, WSOY, Porvoo, 1994, s. 302.

⁵² Koskimaa, Matti: *Veitsen terällä*, WSOY, Porvoo, 1993, s. 45.

⁵³ Heiskanen, Kronlund, Kuussaari, Suninen (1993), s. 327.

väliselle Kannakselle kohti vetäytyviä divisioonaa ja niiden sivustoja. Neuvostojoukkojen läpimurto alkoi vaikuttaa tosiasialta, sillä matkalla olleet reservijoukot eivät ehtineet puolustusasemiin. Vaikka 3. Prikaati oli ehtinytkin Uudellekirkolle, oli 4. Divisioonan kärki vasta purettu junasta Valkjärven lähellä olevassa Punnuksessa. Nämä joukot eivät ehtineet enää vaikuttamaan VT-linjan puolustukseen.⁵⁴

3.1.2 Ilmavoimien toiminta suurhyökkäyksen alettua

Suurhyökkäyksen alettua alkoi Ilmavoimissa joukkojen uudelleenjärjestely varsin pikaisesti. Suurhyökkäyksen torjunnan johtaminen aloitettiin Suulajärven komentopaikasta, mutta jo seuraavana päivänä Valkeasaaren puolustuksen murruttua siirrettiin Lentorykmentti 3:n komentopaikka ja esikunta Suurmerijoelle parempien johtamisvalmiuksien vuoksi. Liian lähellä rintamaa olevat lentoyksiköt siirrettiin taaemmaksi toimintavalmiuden varmistamiseksi. Ilmavoimien esikunta siirtyi Helsingistä Luonetjärvelle, missä sijaisi ilmasotatoimien johtamisen kannalta paremmat yhteydet.⁵⁵ Suurhyökkäystä edeltävänä päivänä oli Lentorykmentti 3:ssa kohotettu valmiutta, jonka seurauksena neljä Messerschmitt konetta Hävittäjälentolaivue 34:sta siirrettiin Suulajärvelle vahvistamaan Hävittäjälentolaivue 24:n voimaa.

Lentorykmentti 3:n siirto tapahtui lopulta Magnussonin suunnitelmien mukaan. 10.6. annettu käsky uudesta ryhmityksestä tapahtui ennakoidusti taistelujen aloittamisesta viivytykseen siirtymiseen maajoukkojen yleistilanteen mukaan. Näin Lentorykmentti 3:n esikunta siirtyi valmisteltuun komentopaikkaan Suurmerijoelle 10.–11.6. välisen yön aikana. Hävittäjälentolaivueet siirtyivät samalla seuraavasti: 24 Immolaan, 28 Lappeenrantaan, 34 Immolaan. Hävittäjälentolaivue 26 jäi Heinjoelle. 12.6. aloitettiin etulinjan lentokenttien suluttaminen työn valmistuttua 15.6.⁵⁶

Ylipäällikkö antoi 10.6. käskyn vahvistaa Kannaksen hävittäjävoimia kuitenkin niin, että Helsinkiin ja Kotkaan oli jätettävä hävittäjäsuojaa. Lisäksi Mannerheim käski käyttämään pommitusvoimia neuvostojoukkojen hyökkäyksen painopistesuunnan lähiselustassa Kannaksella.⁵⁷

⁵⁴ Oesch (1957), s. 93–94.

⁵⁵ Kesseli (2006), s. 910.

⁵⁶ Palmu, Rajamäki (1994), s.178.

⁵⁷ Ilmavoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3/Op., 2. a-b) Päämajan ja ilmavoimien komentajan antamat operatiiviset käskyt ja määräykset 10.5. – 12.10.44, Sanoma nro. 31/Ye.3/Op./10.6.1944, T-19283, KA (Sörn).

Suurhyökkäystä seuranneina päivinä (11.–12.6) huono lentosää rajoitti Kannaksen suunnan lentotoimintaa, joten VT-asemaan vetäytyviä suomalaisjoukkoja vastaan toimittiin lentosuorituksin vähemmän.⁵⁸ Massiivisten lento-osastojen sijaan neuvostoilmavoimat toimivat pieninä muodostelmina. Ilmaiskut suuntautuivat liikenneyhteyksiin, reservijoukkoihin ja tykistöä vastaan. Maavoimia vastaan ei voitu toimia, sillä tilanne maarintamalla oli sekava joukkojen taistellessa huomattavan lähellä toisiaan.

Ilmavoimien toiminnan keskittyessä Kannakselle, tehtiin hävittäjälentolaivueiden ryhmityksissä edelleen muutoksia. Lentolaivue 34 käskettiin Suulajärvelle Ilmavoimien komentajan toimesta, ja Lentorykmentti 5:n tehtäväksi annettiin Kotkan alueen hävittäjätorjunta. Ilmavoimien komentaja käski myös Lentolaivue 28:n pääosien siirtyä Laatokan-Karjalasta Kannakselle, missä ne alistettiin Lentorykmentti 3:lle Magnussonin käyttöön. Morane -hävittäjät olivat kuitenkin auttamatta vanhentuneita koneita Kannaksen tilanteeseen nähden. Tästä syystä niitä suunniteltiinkin käytettäväksi vihollisen sisämaahan kohdistuvien pommituslentojen torjuntaan.⁵⁹

Kesäkuun 14. päivästä muodostui lentosuoritusten osalta sodan vilkkain. 13. Ilma-armeija keskitettiin tukemaan VT-linjan läpimurtoon johtaneita taisteluita IV Armeijakunnan alueella. Lentosuorituksia edelsi massiivinen tykistökeskitys, johon yhtyi noin 350 pommi- ja maataistelukonetta. Raju ilmahyökkäys kesti kaikkiaan 40 minuuttia, ja pommimäärät olivat jopa yli 300 tonnia neliökilometriä kohden. Tuona päivänä Kannaksella havaittiin yhteensä 1700 neuvostokonetta, joiden ensisijainen kohde oli juuri VT-asema pääaseman sijaan.⁶⁰

Edellä mainitun päivän aikana Lentorykmentti 3 kävi kaikkiaan seitsemän suurta ilmataistelua, joissa pudotettiin yhteensä 17 vihollisen konetta sekä neljä tähystyspalloa. Tärkeimpänä tehtävänä oli omien pommituslentojen suojaaminen, ja näissä tehtävissä lentorykmentin koneet joutuivatkin kiivaisiin ilmataisteluihin vihollisen hävittäjien kanssa. Puheyhteys hävittäjien ja pommittajien välillä mahdollisti kohtaamisen sovitussa paikassa, jopa aivan pommituskoneiden maalien lähellä. Vaikka suurhyökkäystä seuraavina päivinä hävittäjät saivatkin tuotettua lukuisia viholliskonetappioita, ei niillä ollut suurtakaan vaikutusta vihollisen toimintaan Neuvostoliiton suuren konemäärän vuoksi. Kun taistelut siirtyivät neuvostoilmavoimien kannalta kauemmas, alkoivat myös Suomen Ilmavoimien toimintamahdollisuudet kasvaa.⁶¹

⁵⁸ Palmu, Rajamäki (1994), s.178.

⁵⁹ Pajari (1982), s. 205.

⁶⁰ Palmu, Rajamäki (1994), s.178.

⁶¹ Pajari (1982), s. 208.

Kevään aikana Ilmavoimien komentajan kanssa käydyssä kirjeenvaihdossa Magnusson oli varoittanut juuri Suulajärven sijainnin olevan liian lähellä rintamaa. Nyt toteutuivat Magnussonin ajatukset siitä, että Lentorykmentti 3:n toiminnot olisi ehdottomasti siirrettävä taaemmaksi, jotta hävittäjät pääsisivät ylipäättään ilmaan, eivätkä olisi helppoja kohteita vihollisen pommitusmaaleiksi. Suurmerijoelle valmistellun komentopaikan ansiosta Lentorykmentti 3:n siirtyminen taaemmaksi tapahtui tilanteeseen nähden varsin helposti, ja rykmentin johtamista voitiin jatkaa välittömästi uusista asemista. Jos Magnusson ei olisi ennakoitunut suurhyökkäyksen kulkua ja siihen johtavaa vetäytymisvaihetta ja viivytystaisteluita, Lentorykmentti 3:n pääosat ja johtamisyhteydet olisivat todennäköisesti tuhoutuneet jo muutamien päivien kuluttua suurhyökkäyksen alkamisesta, ja näin olisi menetetty torjuntataisteluiden kokonaisuuden kannalta merkittävät viesti- ja valvontayhteydet.

3.2 Kenraaliluutnantti Oesch Kannaksen joukkojen komentajaksi ja Eversti Lorentz Kannaksen ilmakomentajaksi

Kesäkuun 15. päivä Mannerheim yhdisti Kannaksella toimivat Maavoimien joukot, ja määräsi niiden johtoon Aunuksen ryhmän komentajana toimineen kenraaliluutnantti Lennart Oeschin. Ylipäällikkö päätti yhdistää kaikki Kannaksella toimivat joukot yhden johdon alaisuuteen, ja näin syntyi uusi alueellinen johtoporras. Oesch sai ylipäälliköltä ohjeen siirtyä tarvittaessa koko rintaman leveydeltä viivytystaisteluun tilanteen niin vaatiessa. Viivytystaisteluun siirtymisen tarkoituksena oli siirtää Kannaksen puolustus Viipurin–Kuparsaaren–Taipaaleen -linjalle (VKT-linja) päävoimien sijoituessa Vuoksen länsipuolelle. Seuraavana päivänä Oesch antoi ohjeet vetäytymisestä Kannaksella toimiville armeijakunnille. Oesch päätti aloittaa vetäytymisen puolustavien joukkojen oikealta siiveltä, josta oli pisin matka VKT-linjalle. Vetäytymisen hän päätti toteuttaa siten, että puolustavat joukot siirtyvät aluksi 20 kilometriä VT-linjan takana olevalle järvien muodostamalle linjalle. Jo saman päivän aikana IV ja III Armeijakunnan komentajat antoivat joukoilleen käskyn viivytystaisteluun siirtymisestä.⁶² Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta (KaJoKE) aloitti toiminnan Oeschin johdolla aluksi IV Armeijakunnan komentopaikasta, josta esikunta siirtyi 21.6. Jääskeen, ja sieltä edelleen 28. kesäkuuta Kantturaniemeeseen Savitaipaleelle.

Ylipäällikön nimitettyä Oeschin Kannaksen joukkojen komentajaksi, nimitti Ilmavoimien komentaja Lorentzin Kannaksen ilmakomentajaksi johtamaan ilmaoperaatioita suurhyökkäyksen torjumiseksi. Hänelle alistettiin Lentorykmentti 3 ja Lentorykmentti 4 sen toimiessa

⁶² Kuussaari, Eero ja Suninen, Jouni: Kannaksen joukot vetäytyvät VKT-linjalle ja ryhmittyvät puolustukseen, *Jatkosodan historia 4*, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:4, WSOY, Porvoo, 1993, s. 350–351.

Kannaksen suunnalla. Lorenzin tehtäväksi Ilmavoimien komentaja määräsi lentojoukkojen taktillisen johtamisen sekä niiden toiminnan saattamisen sopusointuun keskenään sekä Maavoimien kanssa.⁶³

Edellä mainittujen järjestelyiden myötä toteutui everstiluutnantti Magnussonin suunnitelma keskitetystä lentojoukkojen johtamisesta Maavoimien vastuualuejaon mukaisesti. Magnussonhan esitti tätä mallia jo helmikuussa 1944 Ilmavoimien komentajalle, joka ei kuitenkaan katsonut tarpeelliseksi esitettyjen toimenpiteiden suorittamiseksi. Lorentzille määrätty tehtävät olivat täsmälleen samat, jotka Magnusson määritteli aluekomentajan tehtäväksi: vastuu muodostelmien taktillisesta käytöstä ja maaorganisaatiosta.

KaJoKE:n Imatralla ja myöhemmin Savitaipaleella sijainneen esikunnan sijaan Lorentz päätti sijoittaa Lentorykmentti 3:n esikuntaan Lappeenrantaan sinne rakennettujen viestiyhteyksien vuoksi. Oeschin esikunnassa ei olisi ollut Lorentzille edes esikuntaa käyttöönsä, jonka Magnusson nyt tarjosi rykmenttinsä komentopaikassa.⁶⁴ Kannaksen Joukkojen Esikuntaan määrättiin sen sijaan yhteysupseeri, jonka tehtävät määrättiin majuri Lauri Bremerille. Hänen tehtävänään oli välittää tukipyynnöt Lappeenrannan komentopaikkaan Kannaksella toimivilta armeijakunnilta, joiden esikuntiin oli sijoitettu Ilmavoimien yhteysupseerit. Lorenzin komentopaikasta oli yhteydet KaJoKE:en, joten järjestely oli toimiva ja mahdollisti Lorenzin johtamistoiminnan Lappeenrannasta käsin.⁶⁵

Lorentzin valittavaksi tuli varsin pian kaksi vaihtoehtoa Ilmavoimien käyttöä silmällä pitäen. Hänen oli päätettävä, yritetäänkö vihollisen viivytystä jatkuvalla pommitusvoiman käytöllä vai saavuttaa ilmaherruus, ja näin suojata omia joukkoja vihollisen ilmatoiminnalta. Ilmavoimien hävittäjä määrä ei riittänyt molempien toimenpiteiden suorittamiseen yhtäaikaaisesti, joten Lorentz päätti käyttää hävittäjiä painopistemäisesti taisteltaessa ilmaherruudesta. Lorentz ei suunnannut pommitusosastoja vihollisen marssivia rivistöjä vastaan, vaan odotti, että joukot olivat leiriytyneet, ja näin olivat helpompia maaleja pommikoneille. Lorentz ei myöskään suunnannut pommituslentoja syvälle vihollisen selustaan. Tällä tavoin hän pystyi jättämään pommikoneilta hävittäjäsuojan jopa kokonaan pois ja jättämään pommitusosastojen ”suojauksen” ilmavalvonnan ja radiotiedustelun tietojen varaan.⁶⁶

Ilmavoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3/Op., 2. a-b) Päämajan ja ilmavoimien komentajan antamat operatiiviset käskyt ja määräykset 10.5. – 12.10.44, Sanoma nro. 666/71/10.6.1944, T-19283, KA (Sörn).

⁶⁴ Karhunen (1985), s. 167.

⁶⁵ Kesseli (2006), s. 910–911.

⁶⁶ Nikunen (2005), s. 125–126.

Kesän aikana Ilmavoimien komentaja ei juuri puuttunut Lentorykmentti 4:n toimintaan, ainoastaan määräsi tälle painopistesuunnan. Lähes poikkeuksetta Lentorykmentti 4:n tehtävät tulivat Maavoimien armeijakuntiin sijoitetuilta Ilmavoimien yhteysupseereilta. Näin tehtävät oli määritelty ja priorisoitu jo valmiiksi, jolloin pommituslennoille oli luotu jo valmiiksi tehokkaat edellytykset. 27.6. Lentorykmentti 4:n komentajaksi kohonnut everstilutnantti Birger Gabrielsson oli jo lentorykmentin esikuntapäällikkönä valinnut johtamispaiakseen Lentorykmentti 3:n komentopaikan Lappeenrannassa, josta hän pystyi viestiyhteyksien ansiosta välittämään Maavoimien pommituspyynnöt Lentorykmentti 4 esikuntaan.⁶⁷

Vaikka ilmapuolustusjärjestelyt oli saatu järjestettyä tilanteeseen nähden tyydyttävälle tasolle, sillä oli kuitenkin vielä heikkoutensa. Kannaksen Joukkojen Esikunnasta puuttui aluksi tyystin ilmatorjuntakomentaja. Tilanne korjaantui vasta 18.7., jolloin tehtävään määrättiin Aunuksen Ryhmän ilmatorjuntakomentajan tehtävistä eversti Einar Tuompo. Tämä järjestely toteutettiin auttamatta liian myöhään Kannaksen taisteluiden kiivaimpien vaiheiden ollessa jo ohi. Jos edellä mainittu järjestely olisi toteutettu aikaisemmin, olisi ilmatorjunnan taktinen johtaminen helpottunut ja ilmatorjunnan tehokas käyttö olisi osaltaan ollut vaikuttamassa ilmapuolustuksen kokonaistehokkuuteen. Kiivaimpien taisteluiden aikaan ilmatorjuntapatteristot alistettiin pääosin divisioonille, ja näin ne eivät muodostaneet hallittua kokonaisuutta.⁶⁸

Huolimatta asettumisestaan Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan, Lorentz ei pitänyt sitä kuitenkaan täydellisenä järjestelynä, koska yhden komentopaikan kapasiteetti ei riittänyt johtamaan neljää hävittäjälentolaivuetta kiireisenä päivänä. Lorentzin näkemyksen mukaan rykmenttien yläpuolelle olisi pitänyt perustaa lentoprikaati Kannaksen alueelle johtamispaiakan sijaitessa Lappeenrannassa. Rykmenttien komentopaikat olisi sen sijaan sijoitettu Uttiin ja Immolaan. Vaikka Lentorykmentti 3:n komentopaikka oli teknisesti toimiva, Lorentz kritisoi johtamisjärjestelmän vajavaisuutta. Hänen mielestään rykmentinkomentajalle olisi kuulunut lentoprikaatin komentajan tehtävät, ja tämän yläpuolella olisi toiminut ”taktinen johtaja” täysillä lentojoukkojen komentajan valtuuksilla.⁶⁹

Keskitetty Ilmavoimien johtaminen osoittautui Lorentzin kritiikistä huolimatta välittömästi toimivaksi järjestelyksi, sillä se mahdollisti nopean reagoinnin kulloiseenkin vaarallisimpaan uhkaan. Erityisesti tämä näkyi pommitussuoritusten suuntaamisessa Maavoimien kannalta tärkeille alueille. Lisäksi pommituslennoille saatiin järjestettyä hävittäjäsuoja ja näin mahdol-

⁶⁷ Tolkki, Kai: *Pommituslentolaivueiden käyttö jatkosodassa*, 1993, s. 55.

⁶⁸ Kesseli (2006), s. 911.

⁶⁹ Fighter tactics academy.

listettiin pommitustehtävät. Tätä edesauttoi pommitus- ja hävittäjäkoneiden välinen radio-liikenneyhteys, joka paransi pommikoneiden tehtävien toteuttamista ja paluuta kentille.⁷⁰

Kun tarkastellaan aikaisemmin mainittuja Ilmavoimille määriteltyjä tehtäviä, on huomion arvoista, että vasta seitsemäntenä tehtävänä on määritelty taistelut vihollisen Ilmavoimia vastaan. Painopisteeksi Ilmavoimille on selkeästi määrätty Maavoimien toiminnan tukeminen kriittisestä kalustotilanteesta huolimatta. Tässä valossa on erikoista, että vain muutamat henkilöt ovat olleet välirauhan aikana kaukonäköisiä kehittämään Ilmavoimien keskitettyä johtamista, joka olisi mahdollistanut edes tyydyttävästi Maavoimien toiminnan tukemisen. Tämä aloite on tullut kaiken lisäksi vain Ilmavoimien puolelta, eikä Maavoimien toiminnan suunnittelussa ole huomioitu yhteistoimintaa Ilmavoimien kanssa, vaikka välirauhankin aika oli kireää, ja sodan uudelleen alkamisen uhka lepäsi Suomen yllä. Erityisesti Magnussonin tarkat kuvaukset Neuvostoliiton ilmavoimien vahventumisesta ja ennustus mahdollisesta hyökkäyksestä keväällä 1944 eivät aiheuttaneet Ilmavoimien johdossa toimenpiteitä tuen antamiseksi, saati Magnussonin näkemysten esittämistä ylimmälle sotajohdolle.

3.2.1 Lento-osasto Kuhlmeij saapuu Ilmavoimien tueksi

Suomeen lensi kesäkuun 17. päivä Ilmavoimien tueksi saksalainen lento-osasto Kuhlmeij johtajanaan everstiluutnantti Kurt Kuhlmeij. Kuhlmeij jakoi osastonsa kahteen laivueeseen, syöksypommitus- ja hävittäjälaivueeseen. Stukia eli Junkers Ju 87 D -koneita syöksypommituslaivueella oli yhteensä 33 sekä hävittäjälaivueella 41 käyttökuntoista Focke Wulf Fw-190 A-6 -hävittäjää. Lisäksi Kuhlmeijlla oli käytössään joitakin hävittäjäpommittajia sekä tiedustelukoneita.⁷¹ Tällä konemäärällä lento-osasto Kuhlmeij käytännössä kaksinkertaisti hävittäjävahvuuden Kannaksella ja antoi kriittisellä hetkellä Ilmavoimille tarpeellisen vahvistuksen.

Lento-osasto Kuhlmeijlle annettu tehtävä oli varsin väljästi määritelty: toimia yhteistoiminnassa Ilmavoimien kanssa. Tehtäväksi tarkennettiin maataistelutoiminta Maavoimien hyväksi. Tarkemmat tehtävät ilmoitettiin saatavaksi suoraan painopistesuunnassa toimivalta Maavoimien yhtymältä. Ilmavoimien esikunta asetti lento-osasto Kuhlmeijlle Ilmavoimien yhteysupseeriksi kapteeni Jussi Laakson ja määräsi IV Armeijakunnan asettamaan saksankielentaitoisen upseerin Maavoimien yhteysupseeriksi.⁷²

⁷⁰ Kesseli (2006) s. 911.

⁷¹ Palmu, Rajamäki (1994), s. 181.

⁷² Ilmavoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3/Op., 2. a-b) Päämajan ja ilmavoimien komentajan antamat operatiiviset käskyt ja määräykset 10.5. – 12.10.44, Sanoma nro. 670/74/16.6.1944, T-19283, KA (Sörn).

Eversti Lorentz otti tehtäväkseen yhteistoiminnan lento-osasto Kuhlmeyn kanssa ja määräsi everstiluutnantti Gabrielssonin ja everstiluutnantti Magnussonin johtamaan omia laivueitansa itsenäisesti. Lento-osasto Kuhlmeysssä toiminut yhteysupseeri, kapteeni Jussi Laakso välitti Lorentzin kautta tulleet Maavoimien tukipyynnöt saksalaisille, mutta ilmavalvontaviestit välitettiin kuitenkin suoraan simultaanitulkkauksena lento-osasto Kuhlmeyle, jolle jäi enemmän aikaa reagoida uhkiin. Kaiken kaikkiaan Suomen Ilmavoimat ja lento-osasto Kuhlmey toimivat pääsääntöisesti eri alueilla tai eri aikoina, joten yhteensovittaminen jäi lähinnä lentotukitarpeiden jakamiseksi.⁷³

Vaikka lento-osasto Kuhlmeya ei varsinaisesti alistettu Lorentzille, toimi Kurt Kuhlmey ikään kuin suomalaisen organisaatioon kuuluneena komentajana. Hän noudatti Lorentzilta päivittäin saamiaan toimintapyyntöjä kuin käskyinä, joten toiminta suomalaisten ja saksalaisten välillä muodostui kitkattomaksi.⁷⁴

Lento-osasto Kuhlmey poistui Suomesta 21.–23.7. välisenä aikana jättäen kuitenkin yhden Focke Wulf -lentueen jatkamaan rynnäkö- ja tiedustelulentoja Kannaksen suunnalla. Lentue poistui Suomesta 7.8. Lento-osasto Kuhlmeyn tukea ei voida vähätellä kesän 1944 torjuntataisteluissa, joihin se osallistui, kuin olisi ollut osa Suomen Ilmavoimia.⁷⁵

3.2.2 Ilmavoimat saavat lisää Messerschmitt -hävittäjiä

Ilmavoimien hävittäjäkaluston vähyys alkoi vaikuttaa Lentorykmentti 3:n toimintaan lisäantyneiden vaurioiden vuoksi. Hävittäjälentolaivue 24:n ja 34:n käytössä oli vain noin 11 Messerschmittiä 15.–18.6. välisenä aikana. Mannerheimin tekemä aloite lisäkoneiden hankkimiseksi Saksasta tuottikin tulosta, ja 17.–19.6. lennettiin Lappeenrantaan 14 Messerschmittiä. Myöhemmin kesäkuussa Ilmavoimat sai vielä 26 konetta lisää, ja kaikkiaan kesän loppuun mennessä Saksasta toimitettiin 81 Messerschmitt-hävittäjää Ilmavoimien käyttöön.⁷⁶

Lentorykmentti 3 ohjaajien mukaan Messerschmitt -hävittäjä oli suorituskykyinen kone ilmaististeluiden kannalta. Hyvän aseistuksen ja vakaiden lento-ominaisuuksien ansiosta sillä kyet-

⁷³ Kesseli (2006) s. 912.

⁷⁴ Nikunen (2005), s. 125.

⁷⁵ Pajari (1982), s. 229.

⁷⁶ Palmu, Rajamäki (1994), s. 179–180.

tiin tehokkaaseen tulitoimintaan. Kone oli nopea ja siinä oli hyvä nousukyky, joskaan sen moottoria ei pidetty kovinkaan luotettavana.⁷⁷

3.3 Oesch, Lorentz ja KaJoKE – komentajuutta, tehtävätaktiikkaa ja resursseja

Joint-operaatiolle tyypillinen komentajakeskeisyys tuli hyvin esille kesäkuussa 1944, kun kenraaliluutnantti Oesch nimitettiin Kannaksen joukkojen komentajaksi ja hänelle alistettiin Kannaksella toimivat Maavoimien joukot. Hän sai nimityksen myötä kokonaisvaltaisen ja todellisen vastuun päättää joukkojen käytöstä ja Kannaksen alueen puolustuksen järjestelyistä lukuun ottamatta ylipäällikön itselleen jättämiä reservejä. Sen sijaan Oeschille ei jäänyt aikaa suunnitella ja toteuttaa operaatioita, mikä kuuluu yhteisoperaation komentajan tehtäviin. Oesch joutui aloittamaan toimintansa nopeasti saamallaan käskyllä, ilman olemassa olevaa esikuntaa ja kiivaiden taisteluiden ollessa jo käynnissä.⁷⁸

Oeschin nimitys oli ennen kaikkea ylipäällikön nopea ratkaisu tilanteen ja puolustusjärjestelyiden vakauttamiseksi. Tässä valossa voidaan todeta, että ylipäällikkö toteutti Oeschille määräämässään tehtävässä tehtävätaktiikkaa, sillä Oesch sai täydellisen päätösvalan toteuttaa Kannaksen puolustusjärjestelyt suurhyökkäyksen torjumiseksi. Tästä huolimatta ylipäällikkö piti itsellään toiminnan koordinoinnin tehtävätaktiikan mukaisesti.⁷⁹ Ylipäällikkö muun muassa esitti Oeschille ajatuksen VT-linjan takaisin valtaamisesta, kuten myös Mannerheim-linjan käyttämisestä uutena puolustuslinjana. Oesch ei kuitenkaan pitänyt kumpaakaan vaihtoehtoa toteuttamiskelpoisena, joten ylipäällikkö hyväksyi Oeschin esityksen vetäytymisestä VKT-linjalle.⁸⁰ Tällä tavoin Oesch pystyi tehtävätaktiikan hengessä muuttamaan ”komentajan” antamaa tehtävää sen ollessa alaisen aikomuksen mukainen.

Yhteisoperaatiossa yhtenä johtamisen tärkeimpänä elementtinä on komentajan saama hyvä tilannekuva. Huolimatta tehtävätaktiikan merkityksestä yhteisoperaation etenemisen kannalta, yhteisoperaation komentajan on saatava riittävästi tilannetietoja päätösten ja linjausten sekä mahdollisten muutosten tueksi.⁸¹ Vasta eversti Lorentzin tulo Kannaksen ilmakomentajaksi ja hänen asettumisensa Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan mahdollisti KaJoKE:n tarvitseman kokonaistilannekuvan. KaJoKE:n määrätty Ilmavoimien yhteysupseeri, majuri Lauri Bremer välitti Maavoimien tilannetiedot ja tukipyynnöt Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan, jossa

⁷⁷ Peltonen, Martti: Mersut tulevat! Messerschmitt BF 109 G – hävittäjät jatkosodassa, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell, Porvoo, 2006, s. 898.

⁷⁸ Oesch (1957), s. 95.

⁷⁹ Mälkki, (2010b), s. 38.

⁸⁰ Oesch (1957), s. 95–96.

⁸¹ Palokangas, Vänskä (2011) s. 56.

päätettiin tehtävien toteutus. Toisaalta samaa reittiä pystyttiin informoimaan KaJoKE:a myös vihollisen lentojoukoista, maajoukkojen ryhmityksistä ja radiotiedustelun antamasta informaatiosta. Myös pommituslennot pystyttiin suuntamaan Maavoimien tarpeiden mukaan keskitetysti uhanalaisimpaan suuntaan.⁸²

Kannaksen ilmakomentajan myötä Oesch ja KaJoKE saivat osin käyttöönsä joint-operaation kannalta keskeisen tekijän: resurssit. Resurssit voidaan nähdä puolustushaarojen tuomana voimana ja suorituskykyinä sekä tietotaitona yhteisoperaation komentajalle⁸³ Lappeenrannan komentopaikan viesti- ja johtamisyhteydet sekä Lorentzin Kannaksen suunnan lentojoukkojen johtaminen ja niiden voiman yhdistäminen Maavoimien toimintaan antoivat Oeschin käyttöön merkittäviä voimavaroja torjuntataisteluiden johtamiseen.

Lento-osasto Kuhlmeyn saapuminen Suomeen ja sen toiminta yhteistyössä Ilmavoimien kanssa antoi merkittävän resurssin KaJoKE:n käyttöön. Lorentz antoi hävittäjä- ja pommituslentorykmenttien komentajille vastuun johtaa itsenäisesti rykmenttejään, ja hän itse toimi yhteistyössä everstilutnantti Kuhlmeyn kanssa.⁸⁴ Lento-osasto Kuhlmeyn mukanaan tuoma merkittävin elementti Maavoimien tueksi oli ilmasta-maahan -kyky, joka liitti entistä vahvemmin lentoaseen maajoukkoihin.⁸⁵

3.3.1 Vetäytyminen VKT-linjalle

Kesäkuun 15. päivänä ylipäällikön Oeschille antamassa toimintaohjeessa oli määräys, jonka mukaan Oeschin olisi siirrettävä Kannaksella toimivat joukot viivytystaisteluun ja saatettava joukot puolustuskykyisinä VKT-linjalle siten että pääosat sijoittuvat Vuoksen länsipuolelle. Toimintaohjeen mukaan välimaastossa oli ”käytävä sitkeätä viivytystaistelua kaikkia luonnon suomia puolustumahdollisuuksia hyväksikäyttäen vihollisen kuluttamiseksi ja ajan voittamiseksi.”⁸⁶

Oeschin annettua kesäkuun 17. päivä vetäytymiskäskyn VKT-linjalle, määriteltiin sen myötä tärkeäksi pitää ”Kannaksen lukko” eli Viipurin kaupunki. Viipurilla oli tärkeä asema puolustuslinjan oikean sivustan tukemisessa, mutta kaupunki oli myös tärkeä liikenteen solmukohta,

⁸² Kesseli (2006) s. 910.

⁸³ Eversti Pasi Kesselin haastattelu.

⁸⁴ Kesseli (2006), s. 911.

⁸⁵ Mälkki (2010a), s. 11.

⁸⁶ Op-os, Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta (KaJoKE), Sal kirjeistöä 1944, 2a, PM op käskyt, 1532/Op.1/5.d/sal./15.6.1944, T 5761/5, KA (Sörn).

jota ei haluttu luovuttaa viholliselle. Vuosalmen suunnalla oli määritelty lisäksi pidettäväksi Äyräpään harjut, jotka tarjosivat hyvät puolustusasemat hyökkäyksien torjumiseksi.

Koska länsiosa Kannaksesta muodostui jatkuvasti merkittävämmäksi alueeksi puolustuksen osalta, antoi ylijohdo Oeschille tehtävän jakaa Vuoksen länsipuolella toimivat joukot kahdeksi armeijakunnaksi siten, että oikealle puolelle muodostettiin kenraalimajuri A Svenssonin johtama V Armeijakunta, ja vasemmalle puolelle IV armeijakunta. III Armeijakunnan vastuulle jäi Vuoksen suunnan puolustaminen. 18.6. määrättiin Viipurinlahden ja Koiviston saarten puolustuksesta vastaamaan Merivoimat, ja Laatokan Rannikkoprikaatin vastuulle jäi Laatokan alueen puolustaminen.⁸⁷

3.3.2 Puolustusryhmitys VKT-linjalla

IV Armeijakunta ryhmittyi puolustukseen Länsi-Kannakselle ja asetti puolustukseen kuusi divisioonaa ja kolme prikaatia. III Armeijakunnan lohkolle, joka ulottui Vuoksen itäpuolella Laatokalle saakka, ryhmitettiin kaksi divisioonaa ja yksi prikaati. Reservijoukoiksi Kannaksen joukoille valmistui Aunuksesta siirtymään 6. ja 11. Divisioona. 18.6. antoi IV Armeijakunnan johto yhtymille käskyn valmistautumisesta puolustukseen siirtymiseen lohkolle, jonka oikeana rajana oli Nisalahti-Melansaari-Teikarsaari ja vasempana rajana linja Vuoksen Lietsaari-Mustasaari-Kaupinsaari-Vitsaari-Äyräpäänliete. Kaiken kaikkiaan IV Armeijakunnan lohko koostui kuudesta alalohkosta.

III Armeijakunta asettui puolustukseen kahdella divisioonalla ja yhdellä prikaatilla Vuoksen Suvannon-Taipaleen linjalle. III Armeijakunnan vastuualue oli laaja joukon vahvuuteen nähden. Armeijakunnan tehtävänä oli pitää noin 65 kilometriä leveä lohko hallussaan toistaiseksi. III Armeijakuntaa vastaan oli kohdennettu varsin vahvat neuvostovoimat. Ainakin yhden armeijakunnan voimat oli kohdistettu Äyräpään ja Vuosalmelle. Todennäköisenä pidettiin, että päähyökkäyksen lisäksi oli tarkoitus tukea operaatiolla sivustasta III Armeijakunnan selustaan. 19.6. kenraaliluutnantti Siilasvuo antoi III Armeijakunnalle puolustuskäskyn, jossa pääpuolustuslinjaksi määrättiin Vitsaari-Kylä-Paakkola-Äyräpää-Vuoksen ja Suvannon pohjoisranta-Kirvesmäki-Taipaleenjoen suu. III Armeijakunta ryhmitettiin kolmelle alalohkolle.

19.6. kenraaliluutnantti Laatikainen antoi käskyn VKT-linjan miehittämisestä, jonka oli oltava valmis 20.6. kello 6 mennessä. Saman päivän aikana hän käski myös Ratsuväki Prikaatin

⁸⁷ Kuussaari, Suninen (1993), s. 396.

miehittämään rannikkolohkon vihollisen pääsyn estämiseksi Viipurinlahden luoteisrannikolle. 20.6. käskettiin IV Armeijakunnan reservit Viipurinlahden-Repolanjärven rintamanosan taakse.⁸⁸

Jo aamuyöstä 20.6. saivat etummaisena hyökänneet neuvostojoukot kosketuksen VKT-linjaa puolustaviin joukkoihin Viipurin edustalla. Hyökkääjän ensimmäisenä tavoitteena oli Viipuri, koska se sijoittui hyökkäyssuunnan linjalle. Viipurin katsottiin olevan ennen kaikkea psykologisesti tärkeä niin hyökkäävän osapuolen, kuin sitä puolustavan joukonkin kannalta. Pian ensikosketuksen saatuaan vihollinen aloitti tunnusteluhyökkäykset panssarijoukoilla 20. Prikaatin puolustavaa joukkoa ja sen asemia vastaan. Panssareiden hyökkäystä seurasi pian tykistön ja lentojoukkojen tuki. Vaikka 20. Prikaatin panssarintorjuntavoimaa oli vahvistettu, oli hyökkäys liian raju puolustavalle joukolle. Huonosti järjestetyn ampumatarviketäydennysten sekä vääräksi osoittautuneen vetäytymiskäskyn aiheuttama paniikki aiheutti lopulta puolustuksen murtumisen sen keskiosista. Murron tapahduttua vetäytyivät murtoaukon molemmin puolin puolustuksessa olleet pataljoonat Viipurin läpi peläten mahdollista saarrosta. Neuvostojoukot eivät välittömästi seuranneetkaan vetäytyviä suomalaisjoukkoja, vaan jättäytyivät Viipuriin mahdollisesti nopeasti saavutetun menestyksen vuoksi. Vaikka suomalaisjoukot saivatkin ryhmitettyä kaksi pataljoonaa 10. Divisioonasta sulkuun kaupungin luoteispuolelle, oli Viipuri menetetty lopullisesti. Vaikka Viipurin menettämisellä ei ollut loppujen lopuksi kovinkaan suurta strategista merkitystä, sen menettäminen oli propagandan kannalta tärkeä voitto neuvostojoukoille.

Seuraavien päivien aikana neuvostojoukot yrittivät kiivaita läpimurtoja vesistön ylitysyrietyksin Kivisillansalmen, Viipurinlahden ja Suomenvedenpohjan alueilla. Suomalaispuolustus kuitenkin kykeni torjumaan ylimenohyökkäykset. Kesäkuun 21. päivänä 17. Divisioona määrättiin ottamaan vastaan 10. Divisioonan tehtävät etulinjassa ja ottamaan vastuu Kivisillansalmen ja Saimaan kanavan välisestä rintamasta. Kivisillansalmella olevien joukkojen puolustuksen kestämisellä oli lopulta tärkeä merkitys VKT-linjan puolustuksen kannalta, mutta myös siksi, etteivät taistelut siirtyneet Kannaksen ulkopuolelle.⁸⁹

3.4 Tali–Ihantalan taistelut 22.6. – 5.7.1944

Neuvostojoukkojen vallattua Viipurin 20.6.1944 joukkojen seuraavaksi tavoitteeksi tuli Imatra-Lappeenranta–Virojoki -tasa 26.–28.6. välisenä aikana.⁹⁰ Neuvostoliiton joukkojen taktiik-

⁸⁸ Kuussaari, Suninen (1993), s. 400–406.

⁸⁹ Oesch (1957), s. 103–105.

⁹⁰ Palmu, Rajamäki (1994), s. 182.

kana oli Kannaksella ennen kaikkea massiivinen tulenkäytön keskittäminen ilmavoimilla sekä tykistöllä ja heittimistöllä valittuun murtokohtaan. Näin pyrittiin saamaan aikaan aukko, josta erityisesti panssarijoukot sekä hyökkäävät yksiköt pyrkivät etenemään suomalaisten selustaan. Myös Tali-Ihantalassa neuvostojoukot pyrkivät käyttämään edellä mainittua taktiikkaa. Neuvostojoukkojen tavoitteena oli murtautua Kymijoelle saakka murrettuaan ensin VKT-linjan Suomenvedenpohjan ja Repolanjärven välisellä kannaksella. Päämääränä Neuvostoliitolla oli Suomen ehdoton antautuminen, jota Stalin oli vaatinut edellisen kerran kesäkuun 23. päivä.

Leningradin Rintama aloitti joukkojen keskittämisen Suomenvedenpohjan ja Kärstilänjärven väliselle alueelle, jonne sijoitettiin 108. Armeijakunta. Lisäksi Kärstilänjärven–Leitimojärven–Repolanjärven välisille kannasalueille ryhmitettiin 30. Kaartinarmeijakunta. 21. Armeija muodosti nyt neljä armeijakuntaa käsittävän leveän rintaman, jonka tukena oli runsaasti tykistö- ja panssarijoukkoja sekä massiiviset lentojoukot. 25.6. aamun aikana neuvostojoukot ryhmittivät hyökkäykseen Talin alueella. 30. Kaartinarmeijakunta oli valmiina aloittamaan läpimurtoon tähtäävän hyökkäyksen, joka alkoi kello 06.30 massiivisella tykistön tulella. Se kohdistui suomalaispuolustuksen ensimmäiselle linjalle Talista Ihantalaan johtavan tien varrella olevaan Leitimojärven alueelle. Tykistön tulivalmistelu kesti kaikkiaan tunnin, jota seurasi 07.30 alkanut panssarivaunujen aloittama maajoukkojen hyökkäys.⁹¹

21. Armeija ei kuitenkaan onnistunut suomalaisten puolustuksen murtamisessa. Kesäkuun 25. päivä 21. Armeija jatkoi hyökkäystä vahvennukseksi tulleen reserviarmeijakunnan tuella, ja onnistui murtamaan suomalaisten puolustuksen Leitimon ja Repolan kannasalueilla. Suomalaisjoukkojen vastahyökkäykset eivät johtaneet toivottuihin tuloksiin, minkä seurauksena joukot jouduttiin vetämään kymmenen kilometriä taaempana sijainneeseen Ihantalan tasalla sijainneelle linnoittamattomalle linjalle. Tällä tasalla käytiin kesäkuun loppupuolella ja vielä heinäkuun alussa kiivaita taisteluita, mutta samalla suomalaisten puolustus alkoi pitää. Merkittävimpinä tekijöinä tähän oli toiminnan suunnitelmallisuuden ja organisoinnin lisääntyminen sekä panssarintorjunnan tehokas käyttö. Taisteluita tukivat myös tykistö, Ilmavoimien lentojoukot sekä lento-osasto Kuhlmeyn koneet.⁹²

Neuvostojoukot aloittivat 8.7. viimeiset yritykset murtaa suomalaisjoukkojen puolustus Ihantalan suunnalla. Aamuyöllä alkoi tulivalmistelu, jota seurasi iltapäivän aikana uudet hyökkäysyritykset. Neuvostojoukkojen yritykset läpimurron saavuttamiseksi torjuttiin seitsemän pat-

⁹¹ Koskimaa, Matti: Tali-Ihantalan suurtaistelu, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell, Porvoo, 2006, s. 930–932.

⁹² Tolkki (1993) s. 62.

teriston ja kranaatinheittimistön avulla. 9.7. oli varsin rauhallinen Ihantalan suunnalla, ja olikin havaittavissa vihollisen pyrkimyksiä yrittää läpimurtoa Vuosalmen ja Äyräpään suunnalla, jonne suunnattiin joukkoja Ihantalan suunnalta. 10.7. neuvostojoukot yrittivät viimeisen kerran hyökätä illan aikana Vakkilan ja Pyöräkankaan suunnilla, mutta tykistön- ja heittimistön tulella saatiin pysäytettyä viimeiset hyökkäysyritykset Ihantalassa.⁹³

3.4.1 Ilmavoimat Tali–Ihantalan suunnan taisteluissa

Jo välittömästi Viipurin valtauksen jälkeen reagoitiin Ilmavoimissakin neuvostojoukkojen etenemisyrityksiin Viipurin suunnalla. Tilanteen vakavuutta 21.6. kuvaa Ilmavoimien komentajan antama käsky Lentorykmentti 4:lle pommituksista Viipurin ja Talin alueelle tappioista välittämättä, myös päiväaikaan⁹⁴ Lentorykmentti 4:n kohteina olivat neuvostotykistö ja panssarijoukot sekä miehistökeskitykset. Kesäkuun viimeiset päivät muodostuivatkin erityisen kiivaiksi lentosuorituksiksi Talin ja Ihantalan alueilla. 22.7. käydyissä ilmataisteluissa ammuttiin alas 16 vihollisen konetta sekä pommitettiin panssari- ja huoltokolonnia yhteensä yli 30 tonnia käsittävällä pommimäärällä. Seuraavana päivänä alkoivat myös radiotiedustelun tulokset vaikuttaa Ilmavoimien pommitustoiminnassa. Niiden ansioista saatiin selville neuvostojoukkojen painopistealueet, ja myös aiotun hyökkäyksen H-hetki. Radiotiedustelu yhdistettynä lento-osasto Kuhlmeyn toimesta suoritettuun kuvaustiedusteluun mahdollisti tehokkaiden iskujen suunnittelun vihollisen ryhmyksiin.⁹⁵

Neuvostojoukkojen edettyä pommituskohteiksi muodostuivat kapeikkomaasto Talissa, sillat sekä tykistöjoukot. Etenkin Talin sillat pommitettiin useaan otteeseen, mutta etenevät neuvostojoukot rakensivat ne kerta toisensa jälkeen uudelleen. Maalien tiedusteluun käytettiin tähystystä sekä valokuvausta, ja ne määriteltiin yhteistyössä Maavoimien kanssa.⁹⁶ Tyypillisesti maalin tiedustelu suoritettiin Lentorykmentti 4:n koneella, joka kuvien ottamisen jälkeen palasi tukikohtaan Onttolaan tai Luonetjärvelle, missä kehitettiin otetut valokuvat. Valmiit kuvat lennätettiin tämän jälkeen Immolaan, josta ne kuljetettiin autolla IV Armeijakunnan esikuntaan tykistöosaston tutkittavaksi. Havaittuihin maaleihin välitettiin pommituspyyntö Lappeenrannan komentopaikalle. Valokuvissa havaitun maalin ollessa vihollisen tykistö, annettiin alue koordinaatteina Lentorykmentti 4:lle, jossa jaettiin maalit laivueiden kesken. Sen sijaan rynnäkkömaalit tiedusteltiin usein jalkaväen tai tykistön toimesta, ja pyynnöt välitettiin armeijakuntien yhteysupseereiden välityksellä edelleen Lappeenrantaan, josta ne välitettiin eteen-

⁹³ Koskimaa (1993), s. 155 – 156.

⁹⁴ Ilmavoimien esikunnan yleisesikuntaosaston sotapäiväkirja, merkintä 21.6. klo 14.00, SPK 8184, KA (Sörn).

⁹⁵ Karhunen, s.195

⁹⁶ Pajari (1982), s. 218.

päin lento-osasto Kuhlmeyle Immolaan. Jos tukipyöntö oli kiireellinen, oli Lorentz antanut IV Armeijakunnassa toimineelle Ilmavoimien yhteysupseerille, kapteeni Euramolle luvan välittää pyynnöt suoraan lento-osasto Kuhlmeyle.⁹⁷

Suomalaiset ja saksalaiset hävittäjälentäjät pyrkivät myös mahdollisuuksien mukaan johtamaan tykistön tulta siten, että ampumalla yksittäisiä laukauksia tykistö osoitti lentäjille vihollisen tuliasema-alueita, ja näin saatiin selville saksalaisten lentäjien pommituskohteet. Jonkin verran käytettiin myös menetelmää, jossa tykistö lamautti vihollisen ilmatorjunta-asemia pommitusten aikana.⁹⁸ Kaikkiaan Lentorykmentti 4 ja lento-osasto Kuhlmeys suorittivat Talin ja Ihantalassa 1020 pommituslento 22.6.–6.7. välisenä aikana pudottaen 765 tonnia pommeja.⁹⁹

Huolimatta siitä, että Lentorykmentti 4:n painopiste siirtyi heinäkuun alussa Viipurinlahdelle ja sittemmin Vuosalmen ja Äyräpään suunnille, sen toiminta jatkui vielä lähes kaksi viikkoa Talin ja Ihantalassa suunnalla heinäkuun alussa. Kaikkiaan heinäkuussa tehtiin yhteensä viisi Lentorykmentti 4:n hyökkäystä pääasiallisesti vihollisen jalkaväkeä vastaan.¹⁰⁰

Lentorykmentti 4:n toimintaa Talin ja Ihantalassa suunnalla häiritsi erityisesti sen rintamasta kaukana sijainneet tukikohdat Joensuu, Mensuvaara ja Värtsilä. Vaikka toimintasäde riittikin pommituslentorykmentille, sen hyökkäysten suorittaminen kesti pitkään pommikoneiden ja tukikohtien sijaintien vuoksi. Pommitussuoritukset olisivat tehostuneet ja polttoainetta säästetty, jos lennot olisi voitu toteuttaa lähempää. Toisaalta tukikohtien sijainti kaukaa etulinjasta mahdollisti varsin rauhalliset olosuhteet, sillä ne sijaitsivat neuvostohävittäjien tehokkaan kantaman ulkopuolella. Tämä tuli myöhemmin varsin hyvin esille, kun neuvostoilmavoimat aloittivat voimakkaan toiminnan Ilmavoimien lentokenttiä vastaan.¹⁰¹

Talin-Ihantalassa suunnan taisteluissa Ilmavoimien tuki oli merkittävä vihollisjoukkojen hyökkäysten torjunnassa. IV Armeijakunnan komentaja, kenraaliluutnantti Taavetti Laatikainen toteaa 5.7. lähettämässä kirjelmässä erääksi merkittäväksi vihollisen hyökkäyksen tyrehtyttäjäksi ”ilmavoimien keskitetyt, lujat ja nopeat iskut etenkin panssari- ja tykistöryhmiä vastaan.” Ilmavoimien keskitetty pommitustoiminta neuvostojoukkojen varsin kapealle

⁹⁷ Uotinen, M: *Lentoyoukkojen osallistuminen Talin – Ihantalassa torjuntataisteluun kesäkuussa 1944*, Helsinki 1953, s. 15 – 16. (kopio tekstistä tutkielman tekijällä)

⁹⁸ Kuussaari, Eero, Kronlund, Jarl, Manninen, Ohto, Paulaharju, Jyri ja Suninen, Jouni: *Torjuntataistelut Karjalan kannaksella, Jatkosodan historia 5*, Sotatieteen laitoksen julkaisu, WSOY, Porvoo, 1992, s. 218.

⁹⁹ Palmu, Rajamäki (1994), s. 182.

¹⁰⁰ Tolkki (1993), s. 67.

¹⁰¹ Pajari (1982), s. 218.

hyökkäyssektorille aiheutti suuret tappiot ja ajan menettämisen.¹⁰² Myös lento-osasto Kuhlmeyn vahva kalustollinen tuki ja sen soveltuvuus rynnäkkötoimintaan Maavoimien tueksi oli merkittävä tekijä Tali–Ihantalan taisteluiden onnistumisessa.¹⁰³

Mielenkiintoinen seikka erityisesti Tali–Ihantalassa tapahtuneiden Ilmavoimien ja kenttätykistön yhteistoiminnasta on se, että mikään lähdeaineisto ei tuo esille, kuka edellä mainittua toimintaa koordinoi ja missä. Lentorykmenttien tai KaJoKE:n asiakirjat eivät valaise asiaa. Voidaan olettaa, että pommikoneita on puheella ohjattu ennen tai jälkeen tykistöiskujen, ja toiminta on aikautettu puhelinyhteydellä esimerkiksi Lentorykmentti 3:n komentopaikalta KaJoKE:n alaisuudessa toimineiden armeijakuntien tykistöjoukkojen välillä.

3.4.2 Yhteistoimintaa Tali–Ihantalan suunnalla

Tali–Ihantalan suunnalla käydyissä taisteluissa ilmenee hyvin piirteitä yhdysvaltalaisen FM 3-0 -sodankäynnin periaatteista yhteisoperaatiossa. Tali–Ihantalan Ilma- ja Maavoimien taisteluja tarkastellaan mainitun ohjesäännön kolmen yhteisoperaatiossa esiintyvän piirteen näkökulmasta: hyökkäyksellisyyden, voiman keskittämisen ja yllätyksen.

Hyökkäyksellisyys määritellään FM 3-0:ssa aloitteen tempaamiseksi, pitämiseksi ja hyödyntämiseksi. Hyökkäyksellinen toiminta on avainasemassa ratkaisevien lopputulosten saavuttamiseksi ja onnistuneen operaation perusta. Hyökkäyksellinen toiminta määrittää operaation luonteen, laajuuden ja tempon, ja pakottaa vihollisen reagoimaan siihen. Hyökkäys on komentajan väline määritellä tahtonsa viholliseen tai tilanteeseen nähden.¹⁰⁴

Ilmavoimien toiminnassa Tali–Ihantalan taisteluissa näkyi ehkä selvimmin juuri hyökkäyksellisyys. Tätä näkemystä tukee myös Ilmavoimien komentajan käsky pommituslentorykmentille hyökätä tappioista välittämättä. Käsky kuvaa toimintamallia, jolla Ilmavoimat ovat joutuneet toimimaan taisteluiden ollessa kiivaimmillaan. Ilmavoimien maaleina taisteluiden alkuvaiheessa Tali–Ihantalan suunnalla olivat neuvostojoukkojen hyökkäyksen tukena olleet tykistöjoukot ja jalkaväki. Myöhemmässä vaiheessa vihollisen päästyä etenemään pommitukset keskitettiin joukkoihin ja siltoihin. Pommitushyökkäykset suoritettiin usein tykistön keskityk-

¹⁰² Tolkki (1993), s. 69.

¹⁰³ Uotinen (1953), s. 17.

¹⁰⁴ FM 3-0, 4-13.

siin liitettyinä aikataulun mukaisina iskuina. Lento-osasto Kuhlmeyn koneet suorittivat erityisesti iskuja Talin siltoja vastaan, mihin niiden koneet soveltuivat hyvin.¹⁰⁵

Voiman keskittäminen on komentajan käytössä olevan voiman vaikutuskyvyn keskittämistä ajallisesti ja paikallisesti haluttujen vaikutusten saavuttamiseksi. Kumpikin edellä mainituista sanelee hyökkäyksen kulkua, ja komentaja valitsee parhaan tavan ja vaihtoehdon kulloisessakin olosuhteessa. Tehokkaan lopputuloksen saavuttamiseksi yhteisoperaatiossa kaikkien voimien keskittäminen on tehtävä sekä ajallisesti että paikallisesti sen sijaan, että käytettäisiin vain toista niistä.¹⁰⁶

Lentorykmentti 4 ja lento-osasto Kuhlmeyn suorittivat Tali-Ihantalassa laskelmien mukaan 22.6.–6.7. välisenä aikana yhteensä 1020 pommituslentoa. Näillä lennoilla pudotettiin 765 tonnia pommeja.¹⁰⁷ Näihin pommituksiin yhdistettynä tykistövoiman keskittämien Tali-Ihantalaan, sen keskitetty käyttö ja tehokkaat ampumamenetelmät loivat perustan alueelliselle voiman keskittämiseksi. Alueelle siirretyt reservijoukot ja IV Armeijakunnan painopisteen luominen Ihantalalan lohkolle lisäsivät entisestään keskitetyn voiman vaikutusta.¹⁰⁸

Yllätyksen perustana on iskeä sinne, missä vihollinen on valmistautumaton, ja yllätys on ennen kaikkea turvallisuuden vastakohta. Tärkeintä yllätyksessä kuitenkin ei ole, että vihollinen on täysin tietämätön, vaan se, että tieto yllätyksestä tulee liian myöhään, eikä vihollinen ehdi reagoida tehokkaasti.¹⁰⁹

Edellä mainittu yllätys toteutui 1.7. Lentorykmentti 4:n toimesta, kun radiotiedustelu sai siepattua sanoman vihollisen radioliikenteestä. Sanoman tärkeyttä kuvaa se, että everstiluutnantti Hallamaa oli itse kertonut siitä kenraaliluutnantti Oeschille. Siepatusta sanomasta kävi ilmi neuvostojoukkojen ryhmitys, ryhmitysalue ja aiottu hyökkäysaika. Sanoman sisältö paljasti myös vihollisen aikomuksen yrittää läpimurtoa kaikin voimin Ihantalassa ja jatkaa tavoitteeseensa Lappeenrantaan. Kaksi minuuttia ennen neuvostojoukkojen aiottua hyökkäyshetkeä iskivät Lentorykmentti 4:n ja lento-osasto Kuhlmeyn koneet 81 konetta käsittävänä muodostelmana vihollisen ryhmitysalueelle pudottaen alueelle 68 tonnia pommeja. Ilmahyökkäykseen yhtyi 250 tykin tulitus, joka suunnattiin pienille alueille tärkeisiin maaleihin.¹¹⁰

¹⁰⁵ Pajari (1982), s. 218 – 220.

¹⁰⁶ FM 3-0, 4-13.

¹⁰⁷ Palmu, Rajamäki (1994), s. 182.

¹⁰⁸ Koskimaa (1993), s. 182 – 184.

¹⁰⁹ FM 3-0, 4-14.

¹¹⁰ Karhunen (1985), s. 213 – 214.

Edellä mainittu tapahtuma kuvaa hyvin FM 3-0:n kuvausta yllätyksen merkityksestä. FM 3-0:n mukaan yllätykseen vaikuttavia tekijöitä ovat nopeus, parempi tilannetietoisuus sekä epäsymmetrisyys. Kaikki nämä tekijät toteutuivat 1.7. hyökkäyksessä lähes täydellisesti, ja yllätys tuotti merkittävän lopputuloksen ratkaisevalla hetkellä.

Tali-Ihantalan taisteluissa löytyy edellä mainittujen esimerkkien valossa yhteisoperaatiolle tyypillisiä piirteitä. Toiminta alueella oli voimakkaan hyökkäyksellistä erityisesti Ilmavoimien kannalta, ja voiman keskittäminen tapahtui jopa muissa suunnassa käytyjen taisteluiden kustannuksella. Yllätyksen suomalla edulla lyötiin hyökkäykseen aikova vihollisen joukko keskittymä oikealla hetkellä, ja saavutettiin operatiivisesti merkittävä voitto.

3.5 Viipurinlahden saaristotaistelut

Talissa ja Ihantalassa käytyjen taisteluiden kiivaimman vaiheen ollessa ohi neuvostojoukot yrittivät seuraava läpimurtohyökkäystä Viipurinlahdella. Marsalkka Govorovin johdolla joukkojen tarkoituksena oli ylittää Viipurinlahti ja tunkeutua VKT-linjan taakse. Vihollisen käytössä oli Maihinnousulaivasto, joka sai tuekseen Itämeren laivaston ja 13. Ilma-armeijan.¹¹¹

Maantieteellisesti katsottuna rikkonaisen ja vaikeasti puolustettavan Viipurinlahden puolustus oli jaettu Maa- ja Merivoimien kesken. Uuraansaaren länsipuolen puolustuksen vastuu ennen taisteluiden alkamista oli Merivoimien komentajalla, kenraaliluutnantti Väinö Valveella ja itäpuolen eli Viipurin lounaanpuoleisen alueen kenraaliluutnantti Oeschin vastuulla. Kesäkuun 18. päivästä lähtien Viipurinlahden pohjukka kuului IV Armeijakunnan komentajalle, kenraaliluutnantti Taavetti Laatikaiselle.¹¹²

Ensimmäistä Viipurinlahden ylimenohyökkäystä yritettiin tykistön ja lentojoukkojen tukemana 30.6.–1.7. välisenä yönä Teikarsaaren ja Vilaniemeen. 30.6. illalla alkanutta tulivalmistelua seurasi hieman puolen yön jälkeen arviolta pataljoonan vahvuisen osaston maihinnousuyritys Teikarsaaren. Alueelle lasketun sumuverhon suojaamana maihin noussut osasto aloitti tappioista välittämättä etenemisen kohti saaren pohjoisosia. Hyökkäys saatiin aamun aikana torjuttua, kuten myös kello 08.30 alkanut uusi vihollisen maihinnousuyritys.¹¹³

¹¹¹ Palmu, Rajamäki (1994), s. 182.

¹¹² Laaksonen, Lasse: Viipurinlahden taistelut kesällä 1944, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006, s. 943 – 944.

¹¹³ Kuussaari, Kronlund, Manninen, Paulaharju, Suninen (1992), s. 226.

Heinäkuun 2. päivä 59. Armeijan komentajalle annettiin käsky suorittaa maihinnousu 4.7. Viipurinlahdella. Tueksi 59. Armeijan hyökkäykseen määrättiin 13. Ilma-armeija sekä Itämeren laivasto, joiden tehtävänä oli vallata hyökkäysreitit läheisyydessä olevat saaret ja sen jälkeen savuttaa sillanpää Viipurinlahden pohjoisrannalta. Sillanpään saavuttamisen jälkeen joukon hyökkääjän tehtäväksi määrättiin jatkaa etenemistä koillisen suuntaan.¹¹⁴

Heinäkuun 4. päivän aamun aikana alkoi neuvostopommittajien hyökkäys Viipurinlahden saaristoa vastaan. Pommitusten jälkeen alueelle laskettiin sumuverho ja laivastovoimat yhtyivät hyökkäykseen. Kello 07.00 tykistö aloitti tulituksen kohdistuen tulen etenkin Suonionsaareen sekä Ravansaareen. Tykistön tuleen yhtyi myös laivastotykistö ja pommituskoneiden toiminta saaria vastaan. Tykistön ja pommituskoneiden toimiessa saaria vastaan laivasto-osat aloittivat etenemisen kohti Viipurinlahden saaria. Ilmatoiminta kiihtyi edelleen aamun aikana, ja puoleen päivään mennessä sadat koneet pommittivat suomalaisia asemia.

Heinäkuun 5. päivän iltapäivän aikana suomalaiset joukot menettivät Teikarsaaren neuvostojoukkojen uusittua hyökkäyksen. Ensimmäinen saaren valtausyritys oli torjuttu suomalaisten vastahyökkäyksin, mutta vihollisen uutta hyökkäystä tuki massiivinen ilmavoimien ja tykistön tuki, joka osoittautui ylivoimaiseksi torjua. Kello 14 aikaan kenraaliluutnantti Valve antoi luvan luopua saaren pitämisestä. Hänellä ei ollut yksinkertaisesti lähettää enää reservejä saaren puolustustaisteluihin. Suomalaisjoukot vetäytyivät Teikarista moottoriveneillä, joita vastaan neuvostokoneet aloittivat tulituksen ja saivat aikaan sekasorron, jonka seurauksena osa suomalaisista yritti pelastautua uimalla mantereelle. Lopulta Valve antoi myös luvan tyhjentää Melasaaren saman illan aikana, ja seuraavana päivänä neuvostojoukot saivat saaren haltuunsa.¹¹⁵

Teikarsaaren ja Melansaaren menetys päätti käytännössä Viipurinlahden saaristossa tapahtuneiden taisteluiden sarjan. Puolustuslinja sijoittui nyt Viipurinlahden luoteisrannalle, joka määriteltiin uudeksi päävastarinta-asemaksi. Koska olettamuksena oli, että neuvostojoukot yrittävät laajamittaista maihinnousua Viipurinlahden mantereelle, piti alueen sekavia puolustusjärjestelyitä tarkastella uudestaan.

Heinäkuun 5. päivänä aloitettiinkin toimenpiteet Viipurinlahden puolustuksen yhtenäistämiseksi. IV Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Svensson ehdotti Kannaksen joukkojen komentajalle Rannikkotykistörykmentti 22:n alistamista itselleen. Jo illan aikana annettiin

¹¹⁴ Tolkki (1993), s. 71.

¹¹⁵ Kuussaari, Kronlund, Manninen, Paulaharju, Suninen (1992), s. 227 – 232.

käsky, josta ilmeni eversti A.E. Lyytisen johtama Rannikkotykistörykmentti 22:n alistaminen Merivoimilta V Armeijakunnalle.

Kaksi päivää myöhemmin aloittivat neuvostojoukot odotetun hyökkäyksen Viipurinlahden mantereen luoteisrannalle. Lentoujoukot aloittivat ilmaiskut illan aikana 150 koneen voimin Harjuniemen ja Keihäsniemen välillä. Tätä seurasi maihinnousuyritys sumun suojassa, mutta puolustus sai estettyä hyökkäyksen ja pakotti neuvostojoukot vetäytymään takasin merelle.

Heinäkuun 8.–9. välisenä aikana neuvostojoukot yrittivät tehdä ratkaisevan läpimurron Viipurinlahden rannalle. Käännekohta tapahtui lopulta 9.7. Viipurinlahden rannalla ja sen lähituntumassa käytyä neuvostojoukkojen viimeistä ylimenohyökkäysyrityksen tyrehtyttyä tehokkaaseen puolustukseen, erityisesti vahvan sulkutulen ja panssarintorjuntatykkien suorammuntaan. Neuvostojoukkojen hyökkäys suuntautui Viipurinlahden puolustuksen vahvimmalle osuudelle, josta vastasi saksalainen 122. Divisioona. Neuvostojoukkojen kahden portaan hyökkäysyritykset kilpistyivät ensimmäisen portaan hyökkäyksen epäonnistuminen, joka esti toisen portaan hyökkäyksen. 10.7. Viipurinlahden maihinnousutoimia johtanut marsalkka Govorov käski 59. Armeijan joukkoja keskeyttämään maihinnousuyritykset. Tämän jälkeen tilanne Viipurinlahdella hiljensi asemasotatyypiseksi tilanteeksi, joka päättyi välirauhan tultua voimaan.¹¹⁶

3.5.1 Puolustajan ilmasotatoimet Viipurinlahdella

Neuvostojoukkojen maihinnousuyritykset heinäkuun alussa Viipurinlahdella aiheuttivat Ilma-voimille tilanteen, jossa se erityisesti Lentorykmentti 4 joutui tukemaan taisteluita kolmella suunnalla. Tali-Ihantalassa käytiin vielä taisteluita, kun neuvostojoukkojen hyökkäystoimet alkoivat Viipurinlahdella. Samaan aikaan myös Vuosalmen suunnalla alkoi vihollisen toimet puolustusasemia vastaan, joten pommituslentorykmentin tilanne vaati toiminnan sopeuttamista kolmelle eri alueelle.¹¹⁷

Heinäkuun 1. päivänä neuvostojoukkojen yritettyä vallata Teikarsaaren Pommituslentolaivue 44 suoritti seitsemällä koneella syöksypommituksen Pulliniemen rannikolla toiminutta maihinnousulaivastoa vastaan. Laivue onnistui upottamaan kaksi suurta laivaa sekä pysäyttämään kahden laivan toiminnan. 3.7. Pommituslentolaivue suoritti kahdeksan Junkers konetta käsittävällä osastolla pommituksen Makslahdessa, Pulliniemessä ja Koiviston salmessa olleita lai-

¹¹⁶ Laaksonen (2006), s. 961 – 966.

¹¹⁷ Palmu, Rajamäki (1994), s. 182.

voja vastaan. Tehtäväksi osastolle oli määrätty pommittaa Tuppuran itäpuolella havaittuja kuljetusaluksia, joita pommitusosasto ei kuitenkaan löytänyt.¹¹⁸

Pommituslentojen lisäksi suomalaiset ja saksalaiset lentojoukot suorittivat myös jatkuvia torjuntalentoja. Heinäkuun 3. päivän kuluessa suomalaiset hävittäjät ampuivat alas 22 vihollisen konetta ja saksalaiset 8 konetta. 5.7. Koiviston yläpuolella käydyissä kolmessa ilmataistelussa pudotettiin yhteensä 15 neuvostokonetta.¹¹⁹

Lentorykmentti 4 kykeni Vuosalmella alkaneen neuvostohyökkäyksen seurauksena toimimaan Viipurinlahdella enää heinäkuun 7. päivään asti jolloin se suoritti yhdeksällä Junkers koneella pommituksen Tapolanlahdessa olleita laivoja vastaan. Kolme laivaa sai täysosuman ja useiden muiden laivojen välittömään läheisyyteen putosi Junkersien pudottamia pommeja. Lentorykmentti 4 suoritti Viipurinlahden alueelle kaikkiaan seitsemän hyökkäystä, joissa pudotettiin 135 tonnia pommeja. Lento-osasto Kuhlmeyn toiminta jäi Viipurinlahdella vähäiseksi sen koneiden toimiessa vielä Ihantalassa pääsääntöisesti neuvostopanssareita vastaan.¹²⁰

3.5.2 Johtamisongelmia Viipurinlahdella

Viipurinlahden taisteluiden kokonaisuuden kannalta merkittävin haitta muodostui alueen puolustuksen jakamisesta Maa- ja Merivoimien kesken. Tämä aiheutti etenkin Ilmavoimien toiminnan suuntaamisessa alueelle ongelmia, sillä Merivoimien alueella toimiviin joukkoihin ei ollut asetettu Ilmavoimien yhteysupseereita, kuten Maavoimien kanssa oli toimittu. Lorentzin nimityksessä Kannaksen ilmakomentajaksi ei myöskään ollut mainintaa lentojoukkojen sopeuttamisesta Merivoimien toimintaan, ainoastaan Maavoimien.

Ongelmaksi Ilma- ja Merivoimien välillä muodostui tukipyynnöjen hitaus. Merivoimien osalta lentotukipyynnöt Viipurinlahdella kulkeutuivat ”virkatietä” pitkin. Esimerkiksi Teikarinsaaressa taistelevien joukkojen tukipyynnöt saattoivat edetä reittiä Rannikkotykistörykmentti–Itä-Suomenlahden Rannikkoprikaati–Merivoimien esikunta–Päämaja–Lentorykmentti 3.

Edellä mainitun kankean Merivoimien järjestelyn, ja toisaalta Tali-Ihantalalan ja Vuosalmen suunnan taisteluiden vuoksi on katsottu ilmatuen jääneen Viipurinlahdella riittämättömäksi taisteluiden kiivauteen nähden. Erityisen tärkeää olisi ollut saada lentojoukkojen tukea Teika-

¹¹⁸ Tolkki (1993) s. 71.

¹¹⁹ Pajari (1982) s. 223.

¹²⁰ Palmu, Rajamäki (1994), s. 183.

rinsaarelta vetäytyvien suomalaisjoukkojen tueksi 5.7. kello 13.30–15.30 välisenä aikana. Myös Ilma- ja Merivoimien välillä olisi ollut välttämätöntä olla Maavoimien kaltainen yhteysupseerimenetelmä, jotta Viipurinlahdelle olisi saatu tehokkain senhetkinen Ilmavoimien tuki.¹²¹

Viipurinlahdella ei myöskään toteutunut yhteisoperaatiolle keskeinen puolustushaarakomponentti, komentajien johtaminen yhteisoperaation komentajan linjausten päätösten mukaisesti.¹²² Merivoimien komentaja, kenraaliluutnantti Väinö Valve halusi itsepintaisesti päättää pienistäkin asioista ja pitää niissä käskyvallan itsellään. Hän puuttui jopa taisteluteknisiin asioihin, mutta ennen kaikkea vastualueiden rajoista päättäminen oli hänelle tärkeää. Hänen päätöksensä Viipurinlahden alkupäivien taisteluissa perustui ennen kaikkea ajatukselle, että yhdestäkään Viipurinlahden saarista ei voitu luopua. Vasta 5.7. hänen annettua luvan puolustajille jättää Teikarinsaari, olivat rannikkojoukot kärsineet lähes 70 prosentin kokonaistappiot. Jo saman päivän iltana Rannikkotykistörykmentti 22 alistettiin Maavoimille.¹²³

Viipurinlahden taisteluiden ongelmaksi koituivatkin juuri sekavat puolustusjärjestelyt. Vastualueen raja oli jaettu Maa- ja Merivoimien kesken Viipurinlahdella, mikä oli virhe, kun sitä tarkastellaan joint-operaation yhden perustan, rajatun alueen ja operaation päämäärän kannalta.¹²⁴ Viipurinlahdella ei toteutunut muiden puolustushaarojen suunnitelmallinen taisteluiden tukeminen Maavoimien hyväksi, vaan Ilma- ja Merivoimat taistelivat pääasiallisesti vihollisen ilma- ja merivoimia vastaan. Ongelmana oli ennen kaikkea resurssien puute ilmatuen kannalta, kun samaan aikaan lento-osasto Kuhlmeyn ilmasta-maahan -kykyä tarvittiin Tali-Ihantalan suunnalla. Näin tärkeä resurssi jäi vähäiseksi erityisen tärkeiden maalien eli vihollisen laivojen tuhoamisen kannalta.

3.6 Vuosalmi, torjuntataisteluiden viimeinen näyttämö

Tali-Ihantalan läpimurtoyritysten ja erityisesti Viipurinlahden ylimenohyökkäyksen epäonnistuttua neuvostojoukkojen ainoaksi mahdollisuudeksi jäi yrittää läpimurtohyökkäystä III Armeijakunnan puolustuslohkolla Vuoksella. Jo 20.6. annettiin Leningradin Rintaman toimesta operatiivinen ohje, jossa 23. Armeijan oli suunnattava vähintään kahden armeijakunnan käsittävä hyökkäys luoteeseen ja otettava haltuun Kuukauppi–Kavantsaaren tasa. Neuvosto-

¹²¹ Mälkki, Janne: Kävimme verisiä saaristolaistaisteluja, *Suomen sotilas* 1/2007, s. 64 – 66.

¹²² Palokangas, Vänskä (2011), s. 57.

¹²³ Mälkki (2007), s. 62 – 64.

¹²⁴ Eversti Pasi Kesselin haastattelu.

joukot suorittivatkin kesäkuun loppupuolella aktiivista tiedustelua hyökkäyksenomaisesti III Armeijakunnan lohkolla.

Neuvostotykistö aloitti kesäkuun 26. päivä tulituksen Vuosalmen sillanpääasemaa kohti. Tu-
livalmistelun päätyttyä aloittivat kaksi jalkaväkipataljoonaa hyökkäyksen kohti sillanpääase-
maa, mutta suomalaisjoukot saivat torjuttua neuvostopataljoonien hyökkäysyritykset. Kesä-
kuun viimeiset päivät olivat varsin rauhallisia muutamia pieniä hyökkäyksiä lukuun ottamatta
tiedustelun ollessa aktiivista molemmin puolin. Kesäkuun viimeisinä päivinä suomalaispo-
lustukseen tehtiin ryhmittymismuutoksia siirtämällä alueelle reservijoukkoja ja varustamalla taa-
empia linjoja vihollisen mahdollisen läpimurron onnistumisen varalta. Neuvostojoukkojen
liikehdintä vilkastui 1.7. Vuoksen eteläpuolella, kun joukkoja alettiin keskittää Vuosalmen
suuntaan. Vihollisen ilmatoiminta kiihtyi seuraavan päivän aikana, ja tykistö lisäsi tulitoimin-
taansa.

Neuvostojoukkojen valmisteleva hyökkäys Vuosalmella alkoi aamuyön tunteina 4.7. Varsi-
naista jalkaväen hyökkäystä edelsi voimakas tykistön ja raketinheittimistön tulivalmistelu,
jota seurasi yli 100 maataistelu- ja pommikoneen ilmatuki. Taistelut jatkuivat kiihvain seura-
vat päivät neuvostojoukkojen pyrkiessä sillanpääasemaan.¹²⁵

9. heinäkuuta alkoi neuvostojoukkojen ylimenohyökkäys Vuoksella, jossa ne saavuttivat laa-
jan sillanpäähän, ja jota suomalaisjoukot eivät yrityksistä huolimatta kyenneet ottamaan haltuun.
Myöskään neuvostojoukot eivät kyenneet jatkamaan saavuttamastaan sillanpästä hyökkäystä
tavoitteeseensa kiivaista yrityksistä huolimatta. Taistelut jatkuivat kiihvain aina 17. päivään
saakka, jolloin ne alkoivat laantua.¹²⁶

3.6.1 Lentojoukkojen tuki Vuosalmelle

Heinäkuun 3. päivä neuvostoilmavoimien keskittäessä Vuosalmelle suuria lentomuodostelmia
Lentorykmentti 3:n komentopaikka joutui työskentelemään ankarasti suunnatessaan lento-
joukkoja kolmelle suunnalle Maavoimien ja Merivoimien tueksi. Tuona päivänä Lentoryk-
mentti 3:n voimaa keskitettiin ennen kaikkea juuri Vuosalmelle, jossa Messerschmitt-lentäjät
pudottivat yhteensä 24 neuvostokonetta. Saksasta aikaisemmin saadut Messerschmitt täyden-

¹²⁵ Kuussaari, Kronlund, Manninen, Paulaharju, Suninen (1992), s. 242–246.

¹²⁶ Tolkki (1993) s. 72.

nykset mahdollistivat koneiden kohdentamisen samanaikaisesti Tali–Ihantalaan, Viipurinlahdelle sekä Vuosalmelle.¹²⁷

Heinäkuun 12. päivä III Armeijakunta pyysi Lentorykmentti 3:a suorittamaan tiedustelulentoja Vuosalmelle, erityisinä tiedustelukohteina sillat ja ylimenokalustot. Koko päivän kestänyt huono sää kuitenkin esti kaiken ilmatoiminnan Vuosalmen suunnalle.¹²⁸

Vuosalmen taisteluiden aikajaksosta muodostui Lentorykmentti 4:n kiivain toimintakausi. 13.7.–15.7. oli pommituslentojen huipentuma, jolloin tehtiin yhteensä seitsemän koottua pommituslentoiskua. Silti 5.–18.7. välisenä aikana vain puolet rykmentin pommituslennoista suunnattiin Vuosalmelle, mikä kuvaa pommituslentojen kiivautta Kannaksen eri rintamilla.

Heinäkuun 13. päivänä Lorentz ilmoitti KaJoKE:n toivomuksesta, että ”*lentojoukkojen toiminnan painopiste on Vuosalmen suunnalla,*”, koska Vuosalmen taistelut olivat kehittymässä suurtaisteluiksi. Lorentz kuitenkin käski jatkamaan tiedustelulentoja Vuosalmen painopistesuunnasta huolimatta edelleen Viipurinlahdelle. Myöhemmin samana päivänä rykmentin komentopaikalle on tullut tieto, jonka mukaan ”*vihollisen hävittäjät alkavat tuntea huomattavaa kunnioitusta meikäläisiä kohtaan ja suorastaan välttävät hävittäjiämme*”.¹²⁹

Vuosalmen taisteluita tuettiin koko Lentorykmentti 4:n kalustolla pommituslentojen ollessa keskitettyjä ja hävittäjin suojattuja iskuja. 5.–9.7. suoritettua kolme iskua Äyräpään sillanpäätä puolustavien joukkojen tueksi toteutettiin koko rykmentin voimin. Kaikkiaan iskuihin osallistui 109 konetta, ja pommeja pudotettiin yli 86 tonnia. 10.–18.7. painopisteen siirryttyä neuvostojoukkojen Vuoksen yli saavuttamaa sillanpäätä vastaan, toteutti Lentorykmentti 4 viisi pommitusiskua neuvostojoukkoja vastaan. Myös Äyräpäässä olevia sillanpäähän siirtymässä olevia panssarivaunu- ja joukkokeskittymiä vastaan suunnattiin kaksi koko rykmentin voimin toteutettua pommitussuoritusta sekä yksi kolmen laivueen voimin.

Vuosalmella suoritettuja pommituslentoja kuvaa hyvin pommituslentolaivueiden lentäjien kertomukset vihollisen keskittämistä joukoista Äyräpäähän ja Vuosalmen sillanpään alueelle. Lentäjien mukaan neuvostojoukkoja ja kalustoa oli edellä mainituilla alueilla niin paljon, ettei yksikään alueelle pudotettu pommi jäänyt ilman vaikutusta.¹³⁰

¹²⁷ Karhunen (1985), s. 228–229.

¹²⁸ Lentorykmentti 3:n esikunnan sotapäiväkirja, Tsto III, 9.6. – 3.11.1944, merkinnät 12.7., SPK 17983, KA (Sörn).

¹²⁹ sama, merkintä 13.7., SPK 17983.

¹³⁰ Tolkki (1993), s. 75.

4. YHTEISOPERAATION PIIRTEET ILMAVOIMIEN NÄKÖKULMASTA KARJALAN KANNAKSEN TORJUNTATAISTELUISSA

4.1 Taistelut joint-operaation näkökulmasta

Yhteisoperaation hyökkäyksellisen luonteen näkökulmasta tarkasteltuna kesän 1944 taisteluiden tarkastelu on ongelmallista. Kannaksen torjuntataisteluissa korostui ennen kaikkea vetäytyminen viivytystaisteluita käyden. Taisteluita käytiin kolmella toimintasuunnalla, mikä näkyi myös voiman jakamisena kolmelle suunnalle. Oletamus kuitenkin on, että yhteisoperaatio ja sen keskitetty johto toimivat parhaiten silloin, kun toimitaan yhdessä operaatiosuunnassa, säilytetään johtamisen tekniset edellytykset ja säilytetään aloite. Yhteisoperaation vaatimuksena olevat aloitteellisuus ja aktiivisuus saavat aikaan yhteisoperaation hyökkäykselliset piirteet. Sotateoreetikko John Wardenin mukaan ”hyökkääjällä on useita vaihtoehtoja, mutta puolustajalla vain yksi”.¹³¹ Kenraaliluutnantti Oesch joutui tilanteeseen, jossa hänen piti asettaa joukkonsa puolustukseen ja torjua hyökkäävä vihollinen. VKT-linja ja sen pitämisen tärkeys pakottivat suomalaiset joukot jäykkään torjuntaan, jossa pystyttiin vain vastamaan ”voimalla voimaan.”

Ilmavoimat ja etenkin lento-osasto Kuhlmeijer toivat toki Oeschin käyttöön hyökkäyksellisen elementin, ilmasta-maahan -kyvyn, mutta lentojoukkojen suoritukset vain tukivat puolustavan joukon taisteluja uhanalaisimmissa suunnissa. Viipurinlahdella taistelivat kaikki puolustushaarat, mutta varsinaisella operatioalueella ne eivät toimineet missään vaiheessa keskitetyn johdon alla, vaan puolustushaarat taistelivat omien johtoesikuntien vastuulla samalla alueella.

Viipurinlahden taistelut puolustushaarojen yhteistoiminnan näkökulmasta onkin nähty enemmän synergian tavoitteluna, koska aikaa ei ollut riittävästi suunnitella yhteistä operaatiota alueelle.¹³² Synergia voidaan nähdä yhteisoperaatioajattelun ytimenä, jolla tarkoitetaan kahden tai useamman suorituskyvyn vaikutusta. Synergian yhteisvaikutus on voimakkaampi kuin sen osatekijöiden summa.¹³³ On vaikea arvioida, tapahtuiko Viipurinlahden taisteluiden osalta varsinaista tiedostettua synergian tavoittelua vai syntyikö synergia itsessään aina, kun lentojoukkoja kyettiin suuntaamaan alueelle.

¹³¹ Palokangas, Vänskä (2011) s. 56.

¹³² Palokangas, Vänskä (2011) s. 57.

¹³³ Vänskä (2010), s.31.

Tali–Ihantalan ja Vuosalmen taisteluissa voidaan löytää yhteisoperaation piirteitä Ilma- ja Maavoimien väliltä, vaikka niitä ei ole tarkasteltukaan esimerkkinä suomalaisesta yhteisoperaatiosta, kuten Viipurinlahden taisteluista usein. Yhteistä näillekin taistelulle on kuitenkin se, että taisteluille ei voitu nähdä selkeää alkua ja loppua. Neuvostojoukkojen yritys saavuttaa läpimurrot mainituilla alueilla aiheutti nopean joukkojen järjestämisen torjuntaan parhain käytävissä olevin resurssein. Tali–Ihantalan ja Vuosalmen taisteluissa korostui sen sijaan selkeä synergian tietoinen tavoittelu, joka näkyi ennen kaikkea tykistön ja pommituslentojen yhteistoimintana. Suunnitelmalliset ja tarkasti aikautetut hyökkäykset yhdistivät kriittisellä hetkellä kaksi keskeistä suorituskykyä, joilla saatiin tehokas vaikutus vihollisen kriittisiin kohtiin.

Kesän 1944 taistelut toteutettiin ennen kaikkea Joint Warfare -määritelmän mukaisesti yhdistettyinä operaatioina, joissa tapahtui puolustushaarojen välistä yhteistoimintaa, mutta selkeää määriteltävissä olevaa yhtä operaatiota ei ollut.¹³⁴ Jälkeenpäin voidaan toki nähdä kaikki Kannaksen torjuntataistelut yhtenä KaJoKE:n johtamana operaatiokokonaisuutena, mutta silloin ei voida puhua suunnitelmallisesta ja yhden johdon alaisuudessa toteutetusta operaatiosta. Kesän 1944 taistelut toteutettiin kaikin käytävissä olevin voimavaroin ja menetelmin Kannaksen alueella, ja johtaminen tapahtui tilanteenmukaisesti taisteluiden kulkua juuri suunnittelellematta.

4.1.1 Ilma- ja Merivoimien menetetty yhteistoiminnan mahdollisuus

Usein on aiheellisesti esitetty kysymys siitä, miksi Merivoimien tärkeimpiin esikuntiin ei asetettu Ilmavoimien yhteysupseereita, kuten Maavoimien yhtymissä. Erikoiseksi tämän seikan tekee se, että Merivoimilla oli varsin tarkat suunnitelmat Ilmavoimien kanssa suoritettavalle yhteistyölle. 13.5. Ilmavoimien komentajalle lähettämässään kirjeessä Merivoimien komentaja, kenraaliluutnantti Väinö Valve esittää tukipyynnön Ilmavoimille Suursaaren suoritettavan mahdollisen maihinnousun varalle. Hän esittää seuraavasti:

”a) Maihinnousua tukevien vihollisen lentojoukkojen tukeminen.

b) Maihinnousualusten pommittaminen ja hyökkäykset keveitä maihinnousualuksia vastaan konetuliasein.

¹³⁴ Vänskä (2010), s. 13.

c) Omien apuvoimien ja materiaalikuljetusten turvaaminen valoisanakin aikana.”

23. kesäkuuta Ilmavoimien komentaja antoi lentojoukkojen käskyn, jossa hän muun muassa käski kaikkia pommitusyksiköitä osallistumaan pommitustoimintaan. Hän määräsi operaation komentajaksi Lentorykmentti 5:n komentajan, ja käski tämän valitsemaan johtamispaikkansa niin, että hän voi olla ”*kiinteässä yhteydessä operation johtajan kanssa*”. Myöhemmin kenraaliluutnantti Lundqvist tarkensi operaation Ilmavoimien komentopaikan perustettavaksi ”*Laivaston esikunnan yhteyteen Haminan seuduilla*”, samoin kun hän määräsi Ilmavoimien yhteysupseerit Lentorykmentti 5:n komentajan, everstiluutnantti Ilangon esikuntaan.¹³⁵

Edellä mainittu Ilma- ja Merivoimien komentajien välinen yhteistoiminnan suunnittelu neuvostojoukkojen Suursaaren mahdollisen mairinnousun torjumiseksi osoittaa, että Ilma- ja Merivoimien välisen yhteistyön aloittaminen olisi ollut mahdollista ja se olisi vieläpä ehditty hyvin toteuttaa ennen suurhyökkäyksen alkua. Valitettavasti Merivoimien komentaja ei nähnyt uhkaa Viipurinlahdella, vaan uskoi vakaasti Suursaaren valtausyritykseen. Myöskään Ilmavoimien komentaja ei huomannut tässä tapauksessa avautuvaa mahdollisuutta luoda yhteysupseerijärjestelmä pysyväksi Merivoimien kanssa, vaan toteutti ainoastaan sinällään kelvolliset suunnitelmat Merivoimien komentajan esittämistä tukipyynnöistä.

Ilma- ja Merivoimien komentajien ongelmaksi koitui kesän 1944 taisteluissa tosiasia, että kumpikin oli taustaltaan jääkärikoulutuksen saaneita upseereita, joiden nousujohtoinen ura oli lopulta johtanut heidät vieraiden puolustushaarojen komentajiksi. Heidän johtamisensa perustui yksiselitteiseen yksilöjohtamiseen, jossa komentaja toteuttaa yksin lähes kaikki päätökset. Kesä 1944 osoitti, että ”yleisjohtajat” eivät kyenneet enää tekemään päätöksiä nopeasti muuttuvissa tilanteissa, joissa vaadittiin tehtävätaktisia ratkaisuja ja operaatiotaitoa. Yhteistoiminta ei ollutkaan enää puolustushaarakomentajien välisiä ”kabinetitapaamisia,” vaan päätöksenteko tapahtui operatiivisella tasolla, taistelevien joukkojen välittömässä läheisyydessä. Onkin erikoista, että kenraaliluutnantti Lundqvist ei asettunut yhtään lähemmäksi Kannasta, vaikka hän nimittikin Lorentzin Kannaksen ilmakomentajaksi. Ennen kaikkea Lundqvist pidätti itsellään Lentorykmentti 4:n käytön, pois lukien Kannaksen suunnan, jolloin se toimi Lorentzin alaisuudessa. Epäilemättä myös Ilmavoimien komentajalle olisi ollut käyttöä lähempänä Kannaksella toimivia lentorykmenttejä, mukaan lukien lento-osasto Kuhlmeij.

¹³⁵ Ilmavoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto (Ye-3), Operatiivinen ja koulutustoimisto, 2, a. Päämajan antamat käskyt ja toimintaohjeet, b. Ye-os:n operatiiviset käskyt ja määräykset, käsky nro. 1690/2b./sal., 13.5.1944, T 19283, KA (Sörn).

4.2 Kannaksen ilmakomentajan merkitys

Lorentzin nimeäminen Kannaksen ilmakomentajaksi oli oikea päätös Ilmavoimien johtamisen kannalta kesällä 1944. Vaikka määräys tehtävään tuli Ilmavoimien komentajalta, on päätös tähän saattanut tulla Mannerheimilta samalla, kun hän on päättänyt Oeschin nimittämisestä Kannaksen joukkojen komentajaksi. Mikään aikalaislähde ei tätä seikkaa paljasta, mutta ylipäällikön 10.6. antama käsky Kannaksen välittömästä hävittäjävoiman vahvistamisesta ja pommitusvoiman käyttämisestä vihollisen selustaan kuvaa hyvin, kuinka Mannerheim on joutunut puuttumaan Ilmavoimien toimintaan suorastaan käyttöperiaatteet määritellen.¹³⁶ Mannerheim lienee viimeistään ymmärtänyt, ettei kenraaliluutnantti Lundqvistin kyky ymmärtää tilanteen vakavuutta 9.6. jälkeen ole ollut ajan tasalla.

Eversti Richard Lorentz pääsi toteuttamaan Kannaksen ilmakomentajana johtamisfilosofiaansa, joka perustui ennen kaikkea tehtävätaktiikan soveltamiselle. Hän antamansa toiminnan vapaus eversti Magnussonille ja everstiluutnantti Gabrielssonille johtaa hävittäjä- ja pommitustoimintaa itsenäisesti loi pohjan keskitetylle ja taktisesti tehokkaalle lentoaseen käytölle. Tehtävätaktiikan näkökulmasta Ilmavoimien toiminta oli juuri sitä, jota varten tehtävätaktiikka on ylipäätään kehittynyt. Ilmavoimat toimivat ympäristössä, jossa tehtäviin käskyttäminen oli nopeasti tapahtuvaa, ja lentojoukot toimivat alati muuttuvassa toimintaympäristössä.

Lorentzin johtaminen tapahtui varsin yhteneväisesti nykyisten yhteisoperaatiossa esiintyvien sodankäynnin periaatteiden valossa. Lorentzin johdolla Kannaksen lentojoukkojen käyttö oli keskitettyä, ja niille luotiin selkeä painopiste ja käyttöperiaatteet. Lorentz valitsi vähäisen hävittäjä määrän vuoksi niiden käyttöperiaatteeksi keskitetyn käytön ilmaherruuden saavuttamiseksi. Pommituslennot suunnattiin vain maatilanteen kannalta kriittisimpiin kohteisiin, ja myös pommituslennot olivat tiukasti keskitettyjä iskuja.¹³⁷ Tällä tavoin Ilmavoimien käytöllä oli selkeä painopiste maajoukkojen painopisteen mukaisesti ja toiminnot oli ainakin osin synkronoitu keskenään. Lorentzin päätös Kannaksen lentojoukkojen käyttöperiaatteista perustui ilma-aseen käytön yksinkertaisuuteen. Hän ei yrittänyt käyttää hävittäjiä ilmaherruuden saavuttamiseksi sekä pommituslentojen suojaustehtäviin, vaan määritteli yksiselitteisen menetelmän, jota laivueiden komentajien oli helppo noudattaa.

¹³⁶ Ilmavoimien esikunta, Yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3/Op., 2. a-b) Päämajan ja ilmavoimien komentajan antamat operatiiviset käskyt ja määräykset 10.5. – 12.10.44, Sanoma nro. 31/Ye.3/Op./10.6.1944, T-19283, KA (Sörn).

¹³⁷ Fighter tactics academy.

Lorentzin toiminta Kannaksella oli ennen kaikkea toiminnan koordinoitua hänen asetettua Magnussonin ja Gabrielssonin johtamaan omia lentorykmenttejään. Eniten Lorentz keskittyi yhteistoimintaan lento-osasto Kuhlmeyn kanssa jakaakseen Ilmavoimien ja lento-osaston voiman kulloistenkin tarpeiden mukaisesti.¹³⁸

Lorentzin merkitys Kannaksen ilmakomentajana kulminoitui pitkälti Lentorykmentti 3:n komentopaikan järjestelyihin Lappeenrannassa. Lorentzin, Magnussonin ja Gabrielssonin yhteisesti tehdyt ratkaisut, komentopaikan mahdollistama tilannekuva ja tiivis yhteistyö Maavoimien kanssa olivat avainasemassa lentojoukkojen sopeuttamisessa yleiseen tilanteeseen kesällä 1944. Lorentz oli viime kädessä Kannaksen lentojoukkojen ylin päätösten tekijä, joka sopeutti Ilmavoimat Maavoimien ja lento-osasto Kuhlmeyn toimintaan. Epäilemättä Magnusson ja Gabrielsson olisivat suoriutuneet tehtävästä myös ilman Lorentzia, mutta ennen kaikkea Lorentz oli henkilö ja komentaja joka kantoi ylimmän vastuun Ilmavoimien toiminnasta Kannaksella.

¹³⁸ Kesseli (2006), s. 912.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen Ilmavoimat onnistuivat varsin hyvin 9.6.1944 alkaneen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnassa, vaikka Ilmavoimienkin sisällä vallitsi eri käsityksiä Neuvostoliiton hyökkäyksen mahdollisesta alkamisajankohdasta. Avainasemassa olivat Kannakselle ajoissa rakennettu toimiva johtamisjärjestelmä, Maavoimien armeijakuntiin sijoitetut yhteysupseerit ja näiden myötä kehittynyt keskitetty Ilmavoimien käyttö Maavoimien tukena kulloisissakin uhkasuunnissa. Myös lentäjien vankka ammattitaito ja kriittisellä hetkellä saatu tuki saksalaisen lento-osaston muodossa olivat apuna Ilmavoimien menestyksellisessä toiminnassa Kannaksella. Ilmavoimien ehdoton vahvuus oli sen keskeisten henkilöiden jatkuva halu kehittää toimintaa ja suorituskykyjä. Ilmavoimien hyvä sisäinen henki koostui vahvasta ammattitaidosta ja tiiviistä toimintaympäristöstä, mikä näkyi myös esimiesten toiminnassa. Arvovalta ei muodostunut vain sotilasarvon perusteella, vaan myös siten, että esimies antoi alaiselleen vastuuta ja kiitosta.

Suurhyökkäyksen alettua Ilmavoimat olivat kokonaisuudessaan kuitenkin varsin puutteelliset kaluston osalta. Lentokonemäärä oli todettu liian pieneksi lentorykmenteissä, mutta esitykset konehankinnoista eivät aiheuttaneet toimenpiteitä varsin seikkaperäisistä perusteluista huolimatta. Huolimatta menestyksellisestä Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnasta, eivät sitä edeltävät näkemyserot konehankinnoista, lentokoulutuksesta ja erityisesti kriittisen Kannaksen suunnan johtamisjärjestelmän kehittämistä olleet yksimielisen ennakoivia. Ilmavoimien sisällä vallinneet eripurat vallitsivat voimakkaina, ja näin edellä mainittujen osa-alueiden kehittäminen jäi muutamien henkilöiden vastuulle. Myös Ilmavoimien korkein johto uskoi suurhyökkäyksen alkavan, mutta ei vielä alkukesällä 1944. Tästä syystä toimivan johtamisjärjestelmän kehittäminen tapahtui varsin vähäisin resurssein. Kuitenkin jo tässä vaiheessa oli huomattavissa orastava yhteistoiminnan lisääntyminen Maavoimien kanssa, kun apua yhteysien rakentamiseen saatiin Kannaksella toimivalta armeijakunnalta. Lentorykmentti 3:n komentopaikka valmistui Maavoimien tuella, ja se osoittautui toimivaksi kokonaisuudeksi, joka mahdollisti lentojoukkojen keskitetyn johtamisen uhanalaisimmassa suunnassa Maavoimien vastualueiden mukaisesti. Kuitenkaan vielä keväällä 1944 Ilmavoimien johto ei ollut suopea johtamisjärjestelmän laajentamiselle koko Kannaksen alueelle hyvistä kokemuksista huolimatta. Tämä osoittaa Ilmavoimien ylimmän johdon tietämättömyyden, mikä aiheutti kielteisen reaktion toiminnan kehittämiseksi. Ilmavoimien komentajan toimintaa on selvästi ohjannut arvovalta-ajattelu, ei tehtävätaktillinen ajattelu.

Vasta 9.6.1944 alkaneen suurhyökkäyksen myötä, ja sen seurauksena tapahtuneet muutokset Maavoimissa herättivät muutostarpeet Ilmavoimien johtamisen uudelleen järjestelyille. Kenraaliluutnantti Lennart Oeschin nimittäminen Kannaksella toimivien joukkojen komentajaksi, ja sitä seurannut eversti Richard Lorentzin nimittäminen Kannaksen ilmakomentajaksi avasi mahdollisuuden johtaa lentorykmenttejä keskitetysti Maavoimien tukena. Tärkeää oli, että Lorentzille alistettiin Lentorykmentti 3 sekä Lentorykmentti 4 sen toimiessa Kannaksen suunnassa. Merkittävänä johtamista helpottavana tekijänä oli Lorentzin päätös sijoittua Kannaksen Joukkojen Esikunnan Imatralla sijainneen esikunnan sijaan Lentorykmentti 3:n Lappeenrannassa sijainneeseen komentopaikkaan sen hyvien viestiyhteyksien vuoksi. Tämän järjestelyn mahdollisti Lappeenrannan komentopaikasta olleet suorat yhteydet KaJoKE:aan, joten Lorentzin voidaan katsoa toimineen osana Kannaksen Joukkojen Esikuntaa. Lentorykmentti 3:n komentopaikkaan sijoittui myös Lentorykmentti 4:n komentaja, everstiluutnantti Birger Gabrielsson, joten Lorentzin johtamistoiminta helpottui entisestään. Myös yhteysupseereiden sijoittaminen Kannaksella toimiviin armeijakuntiin sekä Kannaksen joukkojen Esikuntaan osoittautui Maavoimien taisteluiden kannalta merkittäväksi ratkaisuksi. Ilman edellä mainittua yhteysupseerijärjestelyä, olisi Maavoimien tilannekuva jäänyt huomattavan vajaaksi. Tällä järjestelyllä Maavoimat saivat ilmatiedustelun tuloksista kootun tilannekuvan käyttöönsä, ja sen perusteella kyettiin luomaan joukkojen ja taisteluiden painopiste oikealle alueelle. Kun tähän saatiin liitettyä Ilmavoimien keskitetty käyttö ja johtamisjärjestelmän mahdollistama koneiden nopea käskyttäminen vielä ilmassakin, saatiin yhdistettyä kaksi suorituskykyä vihollisen torjunnan kannalta keskeisille alueille.

Ilmavoimien komentajan sijoittumista kauaksi taistelevista joukoista voidaan kritisoida. Kiivaat taistelut ja komentosuhteiden uudelleenjärjestely vasta suurhyökkäyksen alettua eivät silti tuoneet kenraaliluutnantti Lundqvistia lähemmäksi Kannasta, joka oli Ilmavoimien toiminnan painopiste. Perustelu Luonetjärven hyvistä viestiyhteyksistäkin vaikuttaa oudolta, jos niitä peilataan Lentorykmentti 3:n komentopaikan viestiyhteyksiin. Myös tilannetietoisuus ja Ilmavoimien toiminnan koordinointi olisi ollut helpompaa sinne sijoittuneiden komentajien johdosta. Kenraaliluutnantti Lundqvistin aika Ilmavoimia oli auttamatta ohi kesällä 1944. Vanhan jääkärikenraalin yksinapainen johtamistyyli, arvovallan korostaminen ja nuiva suhtautuminen asioiden kehittämiseen vaikeuttivat huomattavasti Ilmavoimien järjestelyitä.

17.6. Immolaan saapunut lento-osasto Kuhlmeij mahdollisti merkittävän kalustollisen tuen Suomen Ilmavoimille. Kuhlmeij lento-osastoon kuuluneet hävittäjät sekä syöksypommittajat lähes kaksinkertaistivat Kannaksen suunnalla toimineet lentojoukot, joten Ilmavoimien kalustopuute saatiin korjattua kriittisellä hetkellä. Yhteistoiminta muodostui kitkattomaksi eversti-

luutnantti Kurt Kuhlmeyn toteuttaessa kirjaimellisesti Lorentzin välittämät Maavoimilta tulleet tukipyynnöt, vaikka muuten yhteensovittamisen tarve oli varsin vähäinen eri toiminta-alueiden ja lentoaikojen vuoksi. Tämä ei kuitenkaan himmennä saksalaisten panosta kesän 1944 taisteluiden tukemisessa, mikä näkyi erityisesti Tali-Ihantalan taisteluissa, joissa lento-osasto Kuhlmeyn yhdessä Lentorykmentti 4:n kanssa antoi merkittävän tuen suomalaisille tykistöjoukoille. Ilman lento-osasto Kuhlmeyn tuomaa ilmasta-maahan -kykyä syöksypommitajilla olisi Kannaksen pommitusteho- ja tarkkuus jäänyt huomattavan paljon alhaisemmaksi.

Sen sijaan Ilmavoimien yhteistoiminta Merivoimien kanssa ei osoittautunut kovinkaan menestykselliseksi, vaikka Viipurinlahdella tuettiin Merivoimia mahdollisuuksien mukaan. Ilma- ja Merivoimien heikohkoon yhteistyöhön lienee kaksi merkittävää syytä. Kun Lorentz määrättiin kannaksen ilmakomentajaksi, hänelle annettiin tehtäväksi lentojoukkojen taktinen johtaminen sekä lentojoukkojen yhteensovittaminen ”sopuointuun Maavoimien kanssa.” Merivoimista ei siis mainittu mitään, vaikka vielä kesäkuun alussa Merivoimissa uskottiin vihollisen valtaavan Suursaaren ja Merivoimien komentaja oli jo sitä varten esittänyt Ilmavoimille varsin tarkat suunnitelmat ilmatukitarpeista. Toinen syy heikkoon yhteistoimintaan on ollut Ilmavoimien yhteysupseereiden puuttuminen Merivoimien joukoista. Viipurinlahden taisteluissa Merivoimien ilmatukipyynnöt kulkivat auttamatta liian hitaasti kaikkien komentoportaiden läpi, ja näin ilmatuen viive saattoi olla moninkertainen Maavoimiin nähden, vaikka joukkojen etäisyys ei ollut muutamia kilometrejä enempää.

Suurhyökkäyksen alkamisen jälkeen tilanne Kannaksen puolustusjärjestelyiden osalta on ollut kriittinen. Huolimatta useista tiedustelutiedoista vihollisen keskityksistä rintamalinjan toisella puolella, ei suurhyökkäyksen alkamiseen valmistauduttu, tai sen ei uskottu alkavan vielä kesän aikana. Osasyyn tähän oli myös heikko tiedonkulku IV Armeijakunnassa, jossa tilatut Ilmavoimien suorittamat ilmakuvat päätyivät armeijakunnan tykistökomendantin käyttöön pistemaalien selvittämiseksi, mutta armeijakunnan tiedusteluelimet sekä ylin johto saivat tiedon kuvista vasta suurhyökkäyksen alettua. Kuvat lähetettiin 2.6. Ilmavoimista IV Armeijakuntaan, joten tehokkaammille puolustusvalmisteluille olisi ollut viikko aikaa. Tässä ajassa olisi ehditty reagoida Kannaksen puolustuksen uudelleenjärjestelyihin, ja Mannerheim olisi saattanut jo tuossa vaiheessa yhdistää Kannaksella toimineet joukot yhden johdon alaisuuteen. Tällä tavoin puolustuksen järjestelyt olisi organisoitu ainakin hieman paremmin 9.6. hyökkäyksen alkaessa.

Eversti Lorentz määrättiin johtamaan Kannaksen lentojoukkojen taktista toimintaa ja yhteistoimintaa Maavoimien kanssa vasta sen jälkeen, kun ylipäällikkö oli nimennyt Oeschin Kan-

naksen joukkojen komentajaksi. Lorentzia ei suinkaan määrätty Päämajan toimesta, vaan Ilmavoimien komentajan, joka lienee havainnut muutostarpeen myös Ilmavoimien osalta Kannaksella. Niinpä Lorentz määrättiin jo Oeschin nimitystä seuraavana päivänä Kannakselle johtamaan lentojoukkoja. Tähän päätökseen ja sitä seuranneeseen käskyyn lienevät vaikuttaneet everstiluutnantti Magnussonin keväällä 1944 tekemät kaukonäköiset ehdotukset, joissa Magnusson vetosi ennen kaikkea Ilmavoimien keskitetyn johtamisen puolesta Maavoimien ryhmitysten mukaisesti. Lorentzin nimitystä voidaan pitää Ilmavoimien komentajan hätäratkaisuna, osoituksena hänenkin reagoinnistaan Kannaksen tapahtumiin. Kuitenkin Lorentzin tehtävien määrittely jäi vajaaksi, sillä Lundqvist ei maininnut mitään Ilmavoimien toiminnan sovittamisesta Merivoimiin. Jos näin olisi käsketty, olisi Lorentz todennäköisesti asettanut nopeasti Ilmavoimien yhteysupseerit myös Merivoimien joukkojen tärkeimpiin esikuntiin, joka olisi voinut näkyä Viipurinlahtea puolustaneiden joukkojen pienempinä tappioina.

Yhteistoiminnan näkökulmasta Ilmavoimat suoriutui Maavoimien kanssa kesällä 1944 kaluston vähäisestä määrästä ja johtamisen uudelleen organisoinnista huolimatta varsin hyvin. Merkittävä tekijä tähän oli Oeschin realistinen näkemys Ilmavoimien kyvystä antaa tukea taisteluiden eri vaiheissa. Näin Lorentzin johtopaikka ei kuormittunut turhista lentotukipyynnöistä, vaan toimintaa voitiin koordinoida tehokkaasti keskittämällä lentotuki kriittisimpiin kohteisiin. Oesch ei varsinaisesti käskenyt Lorentzia toteuttamaan haluamiaan ilmatukisuorituksia, vaan esitti ne pyyntöinä jättäen päätöksenteon Ilmavoimien asiantuntijoille. Ilmavoimien sekä Maavoimien yhteistoiminnan kitkattomuuteen on varmasti vaikuttanut myös armeijakunnissa ja Kannaksen Joukkojen Esikunnassa olleet yhteysupseerit, jotka ovat voineet ”esikarsia” toteuttamiskelvottomat lentotukipyynnöt ilman, että niitä ole edes välttämättä välitetty Ilmavoimille.

Karjalan kannaksen puolustusjärjestelyistä on usein todettu, että ne toteutettiin täysin improvisoidusti suurhyökkäyksen alettua. Näin ehkä tapahtuikin Maavoimien osalta, mutta Ilmavoimien osalta suurhyökkäyksen varalta oli järjestelyt toteutettu varsin suunnitelmallisesti everstiluutnantti Magnussonin ansiosta. Magnussonin johdolla toteutettu Lentorykmentti 3:n komentopaikan huolella toteutettu vetäytymissuunnitelma valmisteltuiine viestiyhteyksineen takasi keskeytyksettömän Ilmavoimien johtamisen ja lentotiedustelun mahdollistaman tilannekuvan jakamisen Maavoimille. Lentorykmentti 3:n komentopaikka oli kriittinen resurssi, joka mahdollisti KaJoKE:lle Ilma- ja Maavoimien yhteistoiminnan koordinoinnin torjuntataistelussa. 9.6. jälkeen olisi ollut mahdotonta rakentaa vastaavaa järjestelmää Kannakselle, eikä Lorentzin nimittämisellä olisi saavutettu juurikaan etuja Kannaksella toimivien lentojoukko-

jen johtamiseen. Todennäköisesti laivueet olisivat toimineet itsenäisesti komentajiensa johtamana omilla toiminta-alueillaan ja Ilmavoimat olisivat taistelleet pääasiallisesti vain neuvostoilmavoimia vastaan. Koordinoitu toiminta Maavoimien tukemiseksi olisi tässä tapauksessa jäänyt satunnaisiksi toimiksi.

Tarkasteltaessa Kannaksen torjuntataisteluita joint-operaation näkökulmasta, pitää huomioida, että joint-käsitettä ei tunnettu kesän 1944 aikana. Terminä se on kotoisin Yhdysvalloista, eikä sellaisenaan ole käytössä suomalaisessa sotilaskäsitteistössä. Kun Tali-Ihantalan, Viipurinlahden ja Vuosalmen taisteluita peilataan joint-käsitteeseen, voidaan löytää monia yhtymäkohtia sen määritelmään. Kenraaliluutnantti Oesch johti Viipurinlahdella toimineita Maavoimien joukkoja yhteistyössä eversti Lorentzin kanssa. Tällä tavoin toteutui joint-periaate vähintään kahden puolustushaaran yhteisestä operaatiosta, jossa yksi komentaja ei kuitenkaan vastannut toiminnasta kaikilla komentotasoilla, kuten tässä tapauksessa Ilmavoimien toiminnasta. Ilmavoimien myötä KaJoKE sai käyttöönsä myös tarvitsemansa tilannekuvan, joka vaikutti Maavoimien puolustustaisteluiden johtamiseen.

Operaatiolle ei voida kuitenkaan kaikilta osin nähdä alkua ja loppua. Oesch oli määrätty ennen kaikkea johtamaan Kannaksen puolustusta suurhyökkäyksen alettua. Viipurinlahden taistelut alkoivat laajasti vasta Tali-Ihantalan taisteluiden jo laantuessa. Näin ollen Oesch oli käytännössä katsoen valmiina johtamaan Viipurinlahden taisteluita, jotka aukesivat uudella suunnalla yhden suunnan taisteluiden tyrehtyessä. Kannaksen taistelut voidaankin nähdä kolmena eri sotatoimena tai operaatioalueena, joiden kehittymistä ei voitu vielä 9.6.1944 täysin ennakoita. Tässä valossa Kannaksella taistelleet suomalaiset joukot joutuivat sopeuttamaan taistelut eri rintaman osilla ilman, että taisteluiden loppuasetelma olisi ollut määriteltävissä.

Kannaksella toimivien lentojoukkojen osuus oli huomattava kesän 1944 torjuntavoiton kannalta. Vaikka Ilmavoimien resurssit olivat vähäiset, keskityttiin kaikessa toiminnassa laatuun, ja tällä tavoin Ilmavoimien sisäinen synergia saatiin suunnattua myös muiden puolustushaarojen taisteluiden hyväksi. Avainasemassa olivat Ilmavoimien kehittynyt hävittäjätaktiikka, lentäjien ammattitaito, mutta ennen kaikkea Kannaksen johtamisjärjestelmä, joka mahdollisti päämäärän – sulun asettaminen vihollisen maahantunkeutumiselle – saavuttamisen ja Suomen itsenäisyyden säilyttämisen.

6. LÄHTEET

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Kansallisarkiston (KA) Sörnäisten toimipiste.

1.1.1 Ilmavoimien esikunta

T-19283, Ilmavoimien esikunta, yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3, Operatiivinen ja koulutustoimisto, 1944, 2. a-b) Päämajan ja ilmavoimien komentajan antamat operatiiviset käskyt ja määräykset 10.5. – 12.10.44.

T-19283, Ilmavoimien esikunta, yleisesikuntaosasto, Toimisto Ye-3, Operatiivinen ja koulutustoimisto, 1944, 2., a) Päämajan antamat käskyt ja toimintaohjeet. b) Ye-os:n operatiiviset käskyt ja määräykset.

SPK 8184, Ilmavoimien esikunnan yleisesikuntaosaston sotapäiväkirja ajalta 20.6.1944 – 26.4.1945.

1.1.2 Kannaksen Joukkojen Komentajan Esikunta

T-5761/5, Operatiivisen osaston salaista kirjeistöä 1944.

1.1.3 Lentorykmentit

SPK 17983, Lentorykmentti 3 esikunnan toimisto III sotapäiväkirja ajalta 9.6. – 3.11.1944.

1.2 Haastattelut

Haimila, Antti-Veikko & Palm, Miro: Eversti Pasi Kesselin haastattelu joint-operaatiosta, 2006. (haastattelu tutkielman tekijän hallussa)

2. JULKAISTUT LÄHTEET JA TUTKIMUKSET

2.1 Kirjallisuus

Heiskanen, Raimo, Kronlund, Jarl, Kuussaari, Eero ja Suninen, Jouni: Pääasema ja VT-asema murtuvat Karjalan kannaksella kesällä 1944, *Jatkosodan historia 4*, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:4, WSOY, Porvoo 1993.

Juutilainen, Antti: Taistellen torjuntavoittoon, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006.

Karhunen Joppe: *Torjuntavoitto Kannaksella*, Tammi, Helsinki 1985.

Kesseli, Pasi: Ilmapuolustuksen johtamisjärjestelmä jatkosodassa, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006.

Koskimaa, Matti: Tali-Ihantalan suurtaistelu, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell, Porvoo, 2006.

Koskimaa Matti: *Veitsen terällä*, WSOY, Porvoo 1993.

Kuussaari, Eero ja Suninen, Jouni: Kannaksen joukot vetäytyvät VKT-linjalle ja ryhmittyvät puolustukseen, *Jatkosodan historia 4*, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:4, WSOY, Porvoo 1993.

Kuussaari, Eero, Kronlund, Jarl, Manninen, Ohto, Paulaharju, Jyri ja Suninen, Jouni: Torjuntataistelut Karjalan kannaksella, *Jatkosodan historia 5*, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:5, WSOY, Porvoo 1992.

Laaksonen, Lasse: Viipurinlahden taistelut kesällä 1944, *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2006.

Lappalainen, Niilo: *Viipurinlahti kesällä 1944*, WSOY, Juva 1988.

Nikunen Heikki: *Richard Lorentz – Suomen hävittäjäilmailun isä*, Karisto Oy, Hämeenlinna 2005.

Oesch Lennart: *Suomen kohtalon ratkaisu Kannaksella v. 1944*. Otava, Helsinki 1957.

Pajari Risto: *Jatkosota ilmassa*, WSOY, Juva 1982.

Palmu, Pentti ja Rajamäki, Väinö: *Lentoyoukot, ilmatorjuntajoukot ja ilmavontajoukot ilmapuolustustehtävissä, Jatkosodan historia 6*, Sotatieteen Laitoksen Sotahistorian toimisto, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6, WSOY, Porvoo 1994.

Peltonen, Martti: *Mersut tulevat! Messerschmitt BF 109 G – hävittäjät jatkosodassa, Jatkosodan pikkujättiläinen*, toimittaneet Juutilainen, Antti ja Leskinen, Jari, WS Bookwell, Porvoo, 2006.

2.2 Artikkelit

Mälkki, Juha: *Tulevaisuus on ”joint.” Kylkirauta 4/2010. (2010a)*

Mälkki, Juha: *Tehtävätaktiikan muodostuminen preussilais-saksalaisessa sota-
taidossa, Osa 2. Kylkirauta 2/2010. (2010b)*

Mälkki Juha: *Kävimme verisiä saaristolaisistaisteluja, Suomen sotilas 1/2007.*

Palokangas Marko, Vänskä Ville: *Näkökulmia yhteisoperaatioon – tahtoa, operaatiotaitoa ja johtamista, Sotilasaikakauslehti 3/2011.*

2.3 Tutkielmat

Tolkki, Kai: *Pommituslentolaivueiden käyttö jatkosodassa*, Diplomityö, Maanpuolustuskorkeakoulu, 1993.

Vänskä Ville: *Yhteisoperaatiot suomalaisessa operaatiotaidossa: Yhteisoperaation kansallinen käsiteanalyysi*. Esiupseerikurssin tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2010. (Viranomaiskäyttö)

Uotinen, M: *Lentoyoukkojen osallistuminen Talin – Ihantalan torjuntataisteluun kesäkuussa 1944*, Oppilasesitys, Sotakorkeakoulu, Helsinki 1953. (kopio tutkielman tekijän hallussa)

2.4 Ohjesäännöt

Kenttäohjesääntö yleinen osa, Puolustusjärjestelmän toiminnan perusteet, 2008, Edita Prima Oy, Helsinki, 2007.

Joint Publication 3-0, Joint operations, 17 September 2006, Incorporating Change 2, 22 March 2010.

FM 3-0, Headquarters Department of the Army, *FM 3-0 Operations*, June 2001.

2.5 Internet

Fighter tactics academy, *Eversti Richard “Zimbo” Lorentz –Suomen ilmasodankäynnin ykkönen*, http://www.sci.fi/~fta/zimbo-01_fin.htm.